

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számilázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető**szerkesztőségünkben is:**

- személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

- levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

- telefonon: **06-1-413-6672**

- e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A számvetés éveit Eltitva és elfelejtve (1965–1989)

A számvetés éveit éljük. Nem mindenki vág hozzá jó képet. Pedig ha nem beszéljük ki, nem valljuk meg az elmúlt fél évszázad közös terheit, mérgező tabutémáit, elmaszatoljuk a jövőnket is. Nehéz helyzetben van az én nemzedékem, az a köztes, se-hideg-se-meleg nemzedék, amely bár még a 80-as évek idillinek tűnő, valójában vihar előtti békéjében gyerekeskedett, de a feje lágya a 90-es években kezdett benőni, s éretté csak az ezredforduló után válhatott – mert a megelőző korszak bűneiért semmiben sem felelős, hacsak abban nem, hogy nem akar vagy nem mer apáink nemzedékével elszámolni. A szabadság korszaka úgy szakadt rá, mint álomból ébredve a valóság: rendszerváltás, romániai forradalom, öböl- és délszláv háború stb. Rohamléptekben kellett elkezdenie nyelveket tanulnia, fölvennie a versenyt nyugati társaival mind tempóban, mind technikai felkészültségben. Ezzel egy időben nemcsak a nagyvilág, de a magyar múlt is kinyílt előtte, olyan dolgokról hallhatott, amelyekről azelőtt nem vagy csak a legszűkebb környezetében. Az utánunk jövők már a „szép új világban” szocializálódtak, számukra a mi úttörőségünk is már csupán történelem. Még ha nem is a mi nemzedékünknek van a legnagyobb erkölcsi alapja számon kérni bármit is, de a kötelessége és a feladata annál nagyobb, hiszen kommunikációs hidat kell vernie két korszak közé.

A számvetés egyik leghangsúlyosabb és legkényesebb terepe az írott szó kultúrája, s azon belül is az irodalom, amely a rendszerváltásig művészeti nagyhatalomnak számított, vélemény- és ízlésformáló erőnek. Azok az értékek, amelyek a tankönyvekből hosszú évtizedekig kimaradtak, amelyeket a könyvtárakból száműztek, amelyek különböző kulturális műhelyek bátor tevékenysége mentén születtek s őrződtek meg – nem lehetnek a felejtésé. S azt sem hallgathatjuk el, hogy a kommunista diktatúra milyen válogatott eszközökkel fáradozott ezen értékek eltüntetésén, ellehetetlenítésén annak érdekében, hogy a magyar értelmiséget lehetőleg szétzilálja, megossza, megfélemlítse. Mert egy meghasonlott értelmiség mögött csak egy meghasonlott nemzet állhat. Ezt többé-kevésbé sikerült is végbevinnie. Természetesen azért az értelmiség önvédelmi mechanizmusait nem lehetett teljesen kiirtani – gondoljunk csak többek között a Tokaji Írótábor és a lakiteleki találkozások tanácskozásaira.

Hosszú időnek kell még eltelnie, hogy egészen tisztán lássunk. De a rendrakást épp ezért egy percig sem szüneteltethetjük. Az idén 41. évébe lépő Tokaji Írótábor is a maga eszközeivel ebben a rendrakásban segítkezik, amikor a tavaly meghirdetett tematikát idén folytatja, továbbépíti. A tavaly áttekintett 1945–65 közötti időszak után idén az 1965–89 közötti évtizedek történéseit vizsgáljuk. S előreláthatóan a jövő évi tanácskozás fogja lezárni e három lépcsős konferenciát, amely *A rendszerváltás és szellemi előkészületei* munkacímét viseli.

Mivel egy irodalmi tábor csupán a kérdések fölvetésére, a teendők felvázolására hivatott – a szervezők bíznak abban, hogy a diskurzus a teljes irodalmi szakmában fog folytatódni.

Szentmártoni János

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Csontos János

(felelős szerkesztő, vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalajudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Urbán Péter (Nyitott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Szemadám György**
(Szalai Judit felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Helyreigazítás:

Előző lapszámunk (2013. július) címlapján
Konczek József (Szalai Judit felvétele) szerepel.

Szentmártoni János: *A számvetés éve*

(Eltöltve és elfelejtve – 1965–1989) 1

SZEMHATÁR

Filip Tamás: <i>Egy bilincs, ajándékba; Ne jusson eszünkbe; Fénymegálló</i>	3
<i>Akik nemet mondtak</i>	4
Schiff Júlia: <i>A söprű</i>	5
Pollágh Péter: <i>Besúgóarcúak</i>	6
Báró László: <i>Buszon</i>	7
Zudor János: <i>Blues</i>	15
<i>Redundancia; A félőrült tanár balladája</i>	16
<i>Diszkrimináció; Egy fekete körön</i>	17
Oberczián Géza: <i>Keresztretjény</i>	18
Szebeni Olivér: <i>Elítéltek között</i>	19
Salamon Konrád: <i>Szárszó időszerűsége</i>	23
Gláser Diána: <i>Vasárnap délután</i>	25
Gábor Felicia: <i>Csángó élet</i>	26
Czilli Aranka: <i>gondolatok egy CT-vizsgálat előestéjén; kapcsolat;</i> <i>nyitott ablak; határvidék</i>	30
Szentmártoni János: <i>Akit épp nézel</i>	31
Ködöböcz Gábor: <i>A fényhozó írástudó</i>	33
Hárs Ernő: <i>A dantei életmű síron túli világa</i>	36
Szalay Károly: <i>A magányos lovas</i>	42
Mezey Katalin: „...a tüzet is felgyújtom, a vizet is eloltom, a földet is <i>elföldelem!”</i>	44
Vasadi Péter: <i>Isten veled, László</i>	45
Ködöböcz Gábor: „Közöttünk kegyelem”	46
Nagy Gábor: <i>Képtelen búcsú</i>	47
Czigány Magda: <i>Hírünk nyomában: a magyar irodalom Angliában</i>	49

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: *Madarak, oroszlánok, égő zsiráfok (Beszélgetés
Szemadám Györggyel életről, irodalomról, képzőművészetről)* 56

LŐTÉR

Szemadám György: <i>Az ősművészet nyomait követve</i> (Szalay Károly: <i>Írott sziklák, festett barlangok</i>)	62
Papp-Für János: <i>Próféciák, megfjétek, avagy a Zudor-körtán – variációk</i> <i>„a rusnya valcer”-re (Zudor János: a rusnya valcer)</i>	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Szemadám György munkáival illusztráltuk.

FILIP TAMÁS

Egy bilincs, ajándékba

Bepókhálózza, amit üresnek érez,
 zugokban pormacska kölyköket
 nevel, megpuhítja a bicikligumit,
 a számláról minden pénzt leemel,
 tüzes kis mozdonyokat küld, hogy
 fájdalmat húzkodjanak az ideg-síneken,
 és pusztá árnyakkal dönti le a test-erődök
 elkocsonyásodott falait.

Váratlanul

hozzád is becsönget, pedig már régóta
 kulcsa van. Hoz ajándékba egy bilincset.
 Letartóztatjátok egymást, és mentek
 világgá együtt, eleinte még szóltok néha,
 aztán, ahogy viharok vállára támaszkodva
 fölértek a kihunyó vulkán kráteréhez, egy
 szippantás elég a füstből, és gyógyultan
 távozik szátokból az utolsó lehelet.

Ne jusson eszünkbe

A víz talán oldott halakból áll.
 Csak úszkál önmagában,
 minden irányt összehurkol, aztán
 valahogy kibogozza a csomóit.
 Nem tudom, mivé oldódhat a víz,
 de minden bomlik tovább, forró
 atomok kergetik egymást, míg
 végül mind kihül, egy pontba
 húzódik vissza; csak ülünk a néhai
 partokon, és arra emlékezünk,
 ami nem volt soha. Mintha
 egy vízre írt verset temetnénk,
 csöndes imával kérve, ne maradjon
 belőle semmi, ne jusson
 eszünkbe újra, aztán magunkra
 záránk vérszomjas szobánk
 ajtaját, és a kulcsot kettéharapánk.

Fénymegálló

Reménycölöpökön álltam lábujjhegyen,
 vártam, jöjjön a Fényeshatos villamos.
 Pointilista festő ecsetjén egy pötty vagyok,
 némi nedvesség, meghatározhatatlan szín, mely
 ezeregy éjszakánként összeolvad a többivel.
 Isten, küldj tavaszi csomagot, és írd rá:
 „Rügláda”, a címem ismered, hadd
 bonthassam ki én, hadd láthassam, ahogy
 kirajzanak belőle a zöldek. Tudod, én
 mámor holnapra élek, Édentől keletre,
 Waterlootól délre, sik mezőn, dombon és
 hegyen, de legfőképp egy szigeten, ahol
 minden egyszerre van, méhek
 zsongják körül a virágzó fákat, és közben
 holt avart gereblyéz a szél kupacokba.

Akik nemet mondtak

(Takács Zsuzsa története alapján)

*A Grand Medál elűszott, vagy
inkább elsüllyedt, így stílusosabb.
Lidérces, parázsló versekért
akarták nekem adni, és angolul kellett
volna megköszönnöm, egy gondosan
kiválogatott, szmokingos-nagyestélyis
hallgatóság előtt. Győzködtek,
fogadjam el, méltó vagyok rá.*

*Nehezen vették tudomásul, hogy
nemet mondtam, sokszor rám
telefonáltak, volt, hogy éjszaka is, de
nem és nem, megmakacsoltam magam.
Aztán másoknál is próbálkoztak,
ígértek fűt-fát, de végül mindenki
kihátrált a megtiszteltetés elől.*

*Mi, akik nemet mondtunk,
lassanként kezdtünk egymásra
úgy gondolni, mintha összeesküvők
lennénk, kik félszavakból is értenek,
és vannak közöttük egyezményes jelek.*

*Mind egy hajóban ülünk,
keményen és reménytelenül
evezünk szemben az árral, mely
szüntelenül visszasodor a NEM-hez,
melyet újra meg újra ki kell mondanunk.*

SCHIFF JÚLIA
A söprű

A falu őszi ködbe és korai sötétségbe burkolózik. A kerítések mögött megbújó házak visszafojtják lélegzetüket. A gyalogjáró téglaburkolata láthatatlanul botorkál a lány előtt. Tizenennyolc éves, alig pár hete nevezték ki tanítónőnek. Megbízása van. Be kell jutnia az elzárkózó házak egyikébe. De itt minden az önvédelemre rendezkedett be. Védekezően merednek rá a becsukott spaletták, az ablaktalan bejárati ajtók. H. Mátyás parasztgazdát kell rábírnia az önkéntes belépésre. Makacs paraszt, aki elzárkózott a kollektívba való belépés elől, magyarázták a tanítónőnek a néptanácsnál. Azt is mondták, hogy csak a tanítás után, este menjen el hozzá. Akkor sikerül a legbiztosabban elcsípnie. A tanítónő szorosabbra vonja magán lódenkabátját. A kabát szürke. Szürke, mint a novemberi este. A durva, béleletlen szövet szúrja a karját, horzsolja a nyakát. A szíve tájékan is érzi a szúrást. Mintha félne. De nem, nem fog félni. Tudja, melyik úton akar járni. Avagy tudni véli. Három évvel azelőtt, még a Bărăgan sztyeppei száműzetésük idején a bátyja mellé állt, amikor az ökölbe szorított kézzel és vörösén izzó arccal az apja ellen fordult. Lesújtó szavakat kiáltott a magas, tiszteletet parancsoló férfi arcába, aki kissé tehetetlenül és szomorúan nézett le gyermekeire. Jogosan deportálták, kiáltotta a fiú az apja arcába, mert az osztályellenséghez tartozik. Az államosítás is méltányos intézkedés volt, mert a javak a népet illetik meg. És hogy ők igenis tudják, melyik oldalon van a helyük. Csak eltörölnék már ezt a kényszerlakhelyrendelkezést, hogy végre egyenértékű polgárokként mozoghassanak az emberek között. Abban a világban, ahol friss erőkre van szükség, hogy felszámolhassák a régi világrend maradványait. És végre eljött az ideje... Elemi iskolai tanítónőnek képezték ki. És most ez a megbízás. Ez is a tanerők kötelességei közé tartozik, mondta az iskolaigazgató.

A lány előkészíti magában mondanivalóját. Elégedetlen az érveivel. A szavakat üreseknek és idegeneknek találja. Nincsenek saját szavai. Amit mond, az a maga számára sem meggyőző: „Sok kicsit kell összetennünk ahhoz, hogy valami nagyot érjünk el. Annak a hozadékából mindenki részesül majd...” Nem lenne okosabb egyszerűen arra

hivatkozni, amit az imént hallott a Néptanácsnál, hogy Sándor bácsit, aki megtagadta az önkéntes belépést, az elmúlt éjszaka elvitték egy szállítókkal? Bekötötték a szemét, úgy lökték be az autóba. Még mindig nem tért vissza...

Szilárdan és csendesesen áll előtte a ház: maga a mozdíthatatlanság. Tekintélyes épület a módos bánati parasztházak tipikus oromzatával. Az orom magasában, most inkább sejtetően, mint kivehetően, a jellegzetes relief: az életfa és a napkerék. Közöttük az építés éve és az építkezők neve. A kopogtatásra heves kutyaugatás felel. A gazda léptei a kapuboltozat alatt magabiztosságról tanúskodnak. A tanítónő beszipantja a száradó dohánylevelek fanyar illatát és az istállók meleg leheletét. A folyosón, az ajtó keretében, a szőlőlugas kopár hálójában a gazdaasszony várja. Belépnek a konyhába. A tanítónő háttal a konyhaajtónak áll meg. Szembe vele a házaspár. Nem kínálják helytel. A lány futó tekintete a nyitott ajtón keresztül a tisztaszoba tornyos ágyára és a kézi hímezésű párnákra téved. Az asszony ezüstös kontya büszkén trónol a megfélemlített arc fölött. Keze mintha imára kulcsolódna. Az ösztövért idős ember a konyhaszéknek támaszkodik. A szék mellett, a falnak támasztva az udvari söprű. A rend és tisztaság eszköze a gazdaságban. Sok-sok szemetet elsöpört már. Ma viszont az egész országnak szüksége van söprűre, hogy eltakarítsák a régit, és helyet csináljanak az újnak. A tanítónő nézi a söprűt, és magára ismer benne. Az ő feladata a söprűé. A tekintetek végigtapogatnak egymáson. A tanítónő tizenennyolc éve összezsugorodik a vizsgáló vizontpillantások alatt. Csak áll szürke lódenkabátjában, és zsebébe dugja kezét, olyan mélyre, amennyire csak lehet. Ökölbe szorított kéz. A gazda és a felesége nézik. Keresztülnéznek rajta. A hivatalos személyt, a megbízottat látják benne. És ez a megbízás ö. Egy világot tesz tönkre. A lány látja a söprűt és a söprű mellett a gazda lecsüngő nagy, agyondolgozott kezét. Beszél. Mondja, amit mondanivaló kell. Szavai összegabalyodnak. A gazda arcába néz. Az apját látja benne: görnyedt tartás, elgondolkozó, fájdalmas tekintet. Ugyanolyan, mint amilyennel akkor nézett rájuk, amikor a bátyjával együtt rátámadtak. Messziről visszhangzanak a szavai: „Nézzétek, gyerekek, hagyjunk magunknak időt. Ha ez a rendszer csak egy részét is teljesíti annak, amit ígér, akkor én az első sorban fogom a zászlót vinni. A legelsőben.” De a gazda nem szól. A lány látja a nehéz kezét és a vörös színű söprűt. A söprű erős, hajlékony vesszőkből

készült. A lecsüngő kézen a kékes árnyalatú, kidagadt erek a seprüvesszőkhöz hasonlítanak. Aztán a szavak, a lassan, nyomatékkkal kiejtett nehéz szavak. Olyan nehezek, mint a lecsüngő kéz, amelyik most mintha megmozdulna a söprű irányába: „Hogy nem szégyelli magát a kisasszony...”

Hamarabb elérte az utcát, mintsem gondolta volna. A tanítónő a téglagyalogjárón bukácsol a falu közepe felé. Elszórt fények imbolyognak. Zseblámpák fénykévei. Úgy érzi, mind rá irányulnak. Kis forró gyöngyök gurulnak le arcán. Mintha söprűvel vágták volna pofon.

POLLÁGH PÉTER
Besúgóarcúak

„Ceterum censeo: Hungariam esse salvandam!”

*Temetnek egy színt. Temetnek egy egészt.
Nem kettes kolbászból van a kerítés.
Temetnek egy tudatot, földelnek egy vezetékét.
Temetik a lelkészt. Sütöm le püspöklila szemem,
rád gondolok, gyaloghalként úsztál be a képbe.
Géza nagyapám is rád gondolt, mikor
Donfehér hajjal hazajött a kanyarból.
Pár év múlva majdnem a csehekhez vitték.
(Adjátok neki vissza a vöröshajú anyaföldet:
már úgyis mindegy, de piros csíkkal satírozta,
véreztette át a térképen Dél-Felvidéket.)
Pál nagyapám is rád gondolt, mikor
a pincebörtönben, tweed zakóban,
angolkék szájával magázta az ÁVH-s legényt.*

*Akkurátus és aljas vagy.
Valaki sötétbe lökte az arcodat.
Mocskos a mosolyod, portásos.
Sok arcot tudsz, de elveszed a
régit, fölhazudod a sötétet az égig.*

*Telesírt irodaüveg: esik,
valami csöpög az arcodról,
igen, az arcod csöpög,
mert minden volt már.
Beépülsz, téglánként adod el
a házat, az egészet, nem csak a kulcsát.
Koszorú mellény rajtad a gyűlölet,
mindent megteszel, hogy letagadd,
de a legeladóbb te vagy.*

*Fekete sírlyuk, fehér lelkészgallér.
Nézem a gyászoló gyülekezetet.
Kereszt az ott, vagy ember?
Ki nem volt már ügynök itt?
Hallom a régi versek kérdéseit.
Hallom, akiket mind én írtam.
Hallom, akikből senki nem lett.
Rossz emlékek zakójában fázom.
Hallom a vérem, a völgybe tartót:
Forró, ír(isz)kék, ölni szeretne.
Mért nem lehetett született szürke?*

BÁRÓ LÁSZLÓ
Buszon

Szemfenék-tükrözésről tartottunk hazafelé. Mivel nem fájt, olyan vidámak voltunk, mint egy tálcányi naposcsibe. Nekem vagy tizenöt évvel ezelőtt tükröztek először, és a nagyon rossz élmény miatt már egy hónapja – amióta vártam a vizsgálatot – szorongtam, mert ahogyan öregszem, egyre kevésbé tűröm a fájdalmat és a megalázó vizsgálatokat, amelyek pityergő gyerkőcöt faragnak belőlem a közömbös orvosok szeme láttára és bosszúságára. Atropint csöppentettek a szemembe, majd húsz perc múlva behívtak. Beleültettek egy masszív székbe. Elöttem pont szemmagasságban egy készülék meredt felém. A fiatal doktornő – talán már akkor is az unokám lehetett volna – egészen a pupillámig tolt a apparátot, úgyhogy, ha pislogtam – márpedig miért ne pislognék, ha a szemembe tolnak egy távcsövet –, éreztem, hogy a szempillám végigsöpri a lencsét vagy mit. Önkéntelenül meghátráltam.

– Nyissa ki! És ne mozogjon! – rivallt rám olyan érezhető lenézéssel, mintha megbánta volna, hogy erre a rögös pályára lépett valamikor, hamvas fiatal-ságában, amikor még sikeres bártáncosnő is lehetett volna. Nekem ömlött a könnyem, és szerettem volna elpárologni.

Nem ragozom. Valahogyan túlestünk a vizsgálaton, ami teljesen negatív lett. Elém lökött valami papírt, amit patakzó könnyeimen át alig vettem észre. Elvettem a szemüvegem, leakasztottam a fogasról a cumóm, amit leparancsoltak rólam, miegymás, és valahogyan kimentem, félig vakon.

Ettől féltem most egy hónapig. De hála istennek, a haladás megállíthatatlan. Egyrészt én most már cukrosabb vagyok, mint az Éden almája, másrészt feltalálták, hogy nem kell egy Apolló-rakétát a pofámba nyomni, a vizsgálat megoldható sokkal egyszerűbben és elegánsabban. Szinte élveztem az eljárást, mivel megkönnyebbültem, hogy elmarad a kínzás, és egyidejűleg elhatalmasodott rajtam a tudományos érdeklődés eufóriája. Mi sem pompásabb, mintha az ember közvetlenül átélheti azt, hogy *nem boszorkányság, hanem technika*, ahogyan kedvenc rádióműsoromból virgonc, felhőtlen ifjú éveimben megtudtam. Derűs optimizmus harsogott akkor a készülékből. Van vagy hatvan éve. És lám, most magam is megbizonyosod-

hatok róla: a Csili-csala csodái hipp és hopp beteljesedtek Teknős Péter evangéliumi szavai nyomán.

Szóval mindkettőnk szemfenekét átkutatták. Feleségemnek nem cukra van, hanem látási zavarai: fűrészfogfüggvénynek megfelelő cikcakkok vonulnak a képernyőjén balról jobbra, és némely területek kiesnek a felfogásából. Például a *h* betűnek csak az alját látja, és így a *hátból nát* lesz. De orvosunk szerint semmi komoly dologról nincsen szó. Némi korral járó degenerációról beszélhetünk csak, ha akarunk. De oda se neki. Katonadolog.

Egy idő óta szomjazom a derűs optimizmust. Fel is vettem valami hányaveti magatartást, könnyedséget, amit Remarque lövészárók-töltelék suhancaitól lestem el. Átragad rám a hangulat, ahogyan a volt állami rendelőintézet orvosai – most káéftétagok – lezseren foglalkoznak velem, bátorítón kezelnek, viccelnek Langerhans-sejtjeim megállíthatatlan pusztulása közben. Drukkolnak nekem:

–A veséje még jó – mondja nekem a fiatal erdélyi orvos, aki hétvégén újonnan vett autójával visszaké-szül Szovátára. Kacsint is a diagnózishoz: – Hogy legyen valami jó is! – teszi hozzá. Érszűkületem sincsen még. Csuhaj. Kapok egy csomó papírt, intelmekkel és jóindulatú étkezési tanácsokkal. Kapok naplót is, amibe beleírhatom a napi háromszori tűszúrás eredményét, és izgulhatok, mint valami meccsen, hogy a cukrom éhomi tizenhatról mikor megy le legalább nyolcra. Akkor ugyanis visszakap-hatom a jogosítványomat, amit egyelőre elvettek tőlem, mert elszédülhetek vezetés közben, és belero-hanhatok egy kamionba. Ami engem nem is bántana már olyan nagyon, de a feleségemet nem szívesen képzelem el bénán vagy lábak nélkül.

Úgyhogy most ülhetünk, ülünk majd a buszon. A buszon. A buszon.

Legalább huszonöt éve nem ültem közösségi járművön. Se villamoson, se metróon, se vonaton. A repülőgépet kivéve. Fenekemre nőtt az autó. Pedig pártunk és kormányunk mindent megtesz azért, hogy leválasszon róla. Horribilis nyugdíjamból egyre nehezebben tartom fenn a kocsit, de mára ez az egyetlen luxusom, ami megmaradt. Enni, inni már nem tudnék, még ha szabadna is. Kefélni legalább húsz éve nem tudok a bétablokkolótól. De inkább eladtam a zongoránkat, a telkünket, és eladom majd még a csatos imakönyvem is, csak hogy fenntarthat-sam a kocsit, és fizethessek is utána hazámnak, mint egy katonatiszt. Kiköltöztünk a Belvárosból a Duna-

kanyarba, mivel ablakom alatt sörsátor épül időnként, amit gondosan körbevizelnek a duhaj magyar legények és leányok, valamint év közben egy szomorú szemű elvált ember minden hajnalban lehányja a házunk sarkát.

Úgyhogy a cukor kidönteni látszik életsátrunk központi oszlopát, az autót. Nekem a Duna-kanyarban egy doboz gyufáért oda-vissza egy órát kellene gyalogolnom. Mi lesz így velünk?

Nehéz a menetrend szerint élni. Nem úgy van az, hogy csak úgy lemegyek a föld alatti garázsba, távirányítóval kinyitom előre a kocsiját, és már vágódok is felfelé a rámpán, ki az utcára, mint egy Starsky és Hutch a régi New York-i krimikben. Ki a Ráday streetre. Nem, nem. Először is tudni kell a furfangos menetrendet: minden órakor, vagy csak ahogy esik, úgy puffan? Mindegy. 51-esre fel, Borárosra le, 6-osra fel, Corvin sétányon le, azután tovább le a mélybe cukortól merev izmaim és fájó idegeim miatt bicegve, tántorogva a metróba. Úgy megyek, mintha beszartam volna. Óvatosan, nehogy elaruljam magamat. Végül a cerberusok között méltóságteljesen, egyenesen, mint Erzsébet királyné a sorfal előtt – elmúltam hatvanöt –, felvetett fejjel rálépek a mozgólépcsőre, ami egyre inkább olyan, mintha kirántaná valaki alólam a flasztert. Vagy hátra akarok esni, vagy előre, a feleségre. Egyszer láttam egy magamfajta pofát, aki nem vette észre, hogy leért a peronra. A lépcső befutott vele a villák alá, mire ő előrebukott, ahogyan azt Newtontól tanulta. De a felesége akkor még elkapta. Addigra azonban feléledtek a reflexei is, és kiegyenesedve, erőteljesen hátradőlve igyekezett visszanyerni az egyensúlyát, viszont most a felesége is nekifutott a villának, elvesztette az egyensúlyát ő is, úgyhogy nem tudott ellentartani a férjének. A férfi tehát magával rántotta őt is: mindketten hanyatt estek. Közben a mozgólépcső csak haladt tovább, hiszen a haladás megállíthatatlan, úgyhogy a lépcső megpróbálta mindkettőjüket alágyúrni a villának. Szerencsére nem sikerült neki, de mindent megtett érte. Végre valaki talált egy vészkapcsolót, és leállította a vidám matinét. Mit adott volna Pathé vagy Chaplin egy ilyen snittért!

A metró, mint tudjuk, meleg és bűdös. Tömött. Teleszórva szeméttel, telefirkálva értelmetlen üzenetekkel. Valaki lehozott egy üvegvágót, és rejtélyes ákombákomokat metszett az egyik ajtó üvegébe. Komoly munka lehetett: Újpesttől Kispestig, napestig. Szemből merev arcok nézik mögötted a falat.

Viszont húsz-huszonöt perc alatt az Újpesti Városkapunál vagyunk. A feleségem azt mondja, hogy tíz-ötvenötre kell odaérnünk a buszhoz. Nézem a telefonom: most tíz-harmincöt.

– Hát nem sok esélyünk van rá. Talán. De nem kell rohanni. Csak kilépni, tempósan. Ha nem, hát nem. Legfeljebb várunk egy órát a napon.

Félek a rohanástól. Edit képes a lakásban is elesni a szőnyeg sarkában. Nem a cumóval csámpázni előtem lépcsőn le-fel. Mert két lépcső van még a buszig: egy a metróból fel, egy a buszokhoz le. Most kezdem érteni apámat, aki halála előtt már nem ment le soha az aluljáróba a Ferenc körúton, hanem halált megvető bátorsággal átvágott az úttesten, kísértésbe ejtve az Üllői út forgalmát. Hogy átvágott, az enyhe túlzás: átvánszorgott. Bármilyen fürgén rajtolt is azonban, a zöld alatt nem ért át. Mikor szóltam neki, hogy nagyon veszélyes, sőt szabálytalan, amit csinál:

– Na, mondd már! – hengegett. Azt hittem, iskolai élményei mocorognak benne: *egy gondolat bánt engemet...* De akkor még az én lábamból hiányzott a mostani tudás. Fölényesen adtam az aggódót, a gondost. Elmeséltem neki, hogy láttam elütni valakit a Tompa utca sarkán valamikor '53 körül. Hogy repült az a férfi a nagy puffanás után szárnyaszegetten a levegőben vagy nyolc métert, és hogyan landolt puhán, csúszva még métereket sáros nagykabátjában. Arcáról hogyan reszelte le a bőrt és az orrát majdnem tövig a rücskös flaszter. Apámat ez nem hatotta meg. Szája sarkában, szőke bajsza alatt szokott lekicsinylő, gúnyos mosolyával figyelt rám valamennyire, de zöld szeme nem nevetett. Csak nézett üresen, ahogyan a szfinx nézi a poros sivatagot ezer évek óta. Ő akkor már tudta, amit én még csak most sejdítek. Persze, neki volt elég tréningje. A háború végnapjaiban málenkij robotra viték. Azt hitte, meg sem állnak Szibériáig. Pedig csak a Szvetenai utcai hullaházba, tőlünk pár sarokra kísérték a gitáros oroszok: tele volt az halmozva a pincétől a padlásig egymás hegyén-hátán fekvő meztelen hullákkal, akiket az ostrom alatt nem tudtak eltakarítani, eltemetni. Kik szép sorban, kik fejtől, lábtól, kik ülve valaki más ölében. Ölelve egymást tartósan nagy akarással. Ezeket kellett kihordani a pőrekocsis villamosok platójára. Egy fogta a kezét, egy a lábát. Aztán zsupsz, lendületes ívben fel a kocsira. Némelyik már szinte rémülten kalimpált, mint a gyerek, ha hideg vízbe dobják a barátai. Apám főleg ebédnél szerette részletezni, hogy micsoda gyönyörű,

szivárványszínű penész nőtt a lágyékukra meg a hónuk alá a tétlen várakozás hideg hónapjai alatt. Vagy hogyan lógott ki a szájukból a zöld vatta, mint-ha nyelvet ölténének, csúfolódnának. A férfiak meg elhivatottan szőrösödtek tovább, akárha volna még remény egy utolsó borotválkozásra.

De mit tesz Isten: hiába rohantunk, mert a busz nem órakor, hanem óra-ötör indult csak. Úgyhogy mi voltunk az elsők, akik felülhettünk. Király. Ilyenkor kedvedre válogathatsz az ülések között, amelyeknek rangjuk van. Vannak előkelő egyesek, vannak kakasülők, ha nézelődni akarsz, vannak intim leg-hátsó négyesek, ahol kölykök smaciznak, viháncolnak, dohányoznak, bár nem lehetne. A betegség hónapjai alatt kitanultam a csíziót: hordanom kellett a vizeletemet, véretem, szemfenekemet, naplómát Pestre. Volt időm.

Én legjobban a középső kettős ülést szeretem, a csukló előtt. Itt bugyborékol az élet. Kiláthatok egészen előre, de akár oldalra is, a tájra. Előttem széles a tér: ide tolják fel ötletesen a gyerekkocsikat, a rokkantak kerekese székét, ide jönnek a szerelmesek is sokszor. A nő, a lány nekem háttal, nekidől az elválasztó korlátnak, mintegy kipárnázza, a férfi velem szemben nekidől a lánynak hol a gyorsítás miatt, hol sunyinló módon csak úgy tesz, mintha a kocsit kényeszerítené, valójában az élő párnára kíván ráfeküdni. A nő segge így nekinyomódik a tőlem elválasztó korlátnak, ami két ízletes hurkát formál belőle az orrom előtt. Szóval mozizunk. Az út ingyen van, a nyugger házaspár pedig élvez és szemlélődik.

Utálom a tömeget, általában az embereket, ez azért is különös, merthogy ez a szakmám. Szociológus vagyok. Akárha a cukrász utálná a krémest. Hiába füstölgök, szentségelek magamban: nekem minden utazás, tükrözés, vásárlás egy tanulmány. Több leszek tőle. Amikor vagy huszonöt éve autóra ültem, megszakadt a kapcsolat az eleven

élettel. Egy jó kétórás buszutazás, mondjuk esőben ázás után felzsúfolódva egymás ölébe és leheletébe, kihozza mindenkiből az őszintét. Itt nincsen szentség, cenzúra. Csengenek a mobilok. Olyan intimitásokat, politikai krédókat hallgatok végig félóraszám, amelyek miatt valamikor vagy az inkvizíció elé citálták volna a beszélőt, vagy Rákosi fogdmegei vitték volna el. Mennyit fizettem én olyan mélyinterjúkért, ame-

lyeket itt ingyen és nyersen megkaphatok: mint félbevágott marhák a kampón, úgy tárulkoznak fel az emberek, csak figyelni kell, és értelmezni.

Kint – habár még dél sincs – izzik a lég. Kora nyár. A busz ugyan a legkorszerűbb, légkondicionált, számítógép-vezérelt is talán, mert a sofőr ki sem mozdul az üléséből, mindent onnan intéz. Csak most éppen állunk, ezért nem működik a légkondicionálás. Hacsak a tetőnyílás nem helyettesíti, ami most nyitva van. Várunk. Kezd rám tapadni az ing, a seggem aprókat csíp az izzadság, ahogyan beletapadok a műanyag ülésbe.

– Érdekes felfigyelni arra, hogy csak nekünk volt fontos a rohanás. Mindenki más az állomáson úgy nézett közömbösen maga elé, akár az agyagkatonák – szölok nejemhez, aki kivörösödve, de boldogan pihegve ül mellettem. – Talán bizony nem is láttak minket – folytatom szelíden, hogy szóra bírjam. Szoktam vele filozofálgatni. Nem pendülünk ugyan teljesen egy húron világnézeti, úgyhogy nekem okoz még némi intellektuális hullámverést, ha válaszol. De ő derűsebb alkat, mint én, így ha teheti, inkább rám hagyja. Néha olyannak érzem magamat mellette, mint Napóleon Szent Ilonán, aki jobb híján teknősbékákat kommandírozott. Megfigyeltem, hogy az utóbbi években fejtegetéseim a nőknél ásitást vagy kötőhártya-gyulladás idéznek elő.

Lassan szállingóznak már az utasok. Az első ajtón lehet bejönni, ott veszik a jegyet, és ott adminisztrál a sofőr, aki egyben beépített kalauz is. Mert sok a

A bolond

kivétel: összehajtogatott papírokat kotornak elő, valamit igazol jegy helyett minden ötödik-hatodik. Csak a bérletesek villantanak kevélyen átlátszó pévécé tokot. Mellettünk most kivételesen kinyílik a középső ajtó: karmesterünk észlelte, hogy kismama érkezett a beszálláshoz. Nagydarab, de formás nő. Parasztmadonna-arcú, és tele van a szoknyája, mélyen kivágott felsője feszülésgig. Melltartója pántja divatosan kilóg a felsőrész pattanni kész, keskenyke kantárja alól. Odatolja elénk a kocsit, gondosan lefékezi, és kiveszi a gyereket belőle. Leül velem szemben a másik oldalon. Hányini tudnék, pedig egyáltalán nem vagyok prűd. Olyan húsa lehet, amin el lehet nyomni a bolhát. Szinte érzem a bőre tejszagát, a púder illatát, amit a combja közé, mellei alá befűtt, hogy ne izzadjon, ne dörzsölje ki összefeszülő két combját járás közben. Az a meleg púderillat! És a kibuggyanó tej illata, ahogy egy-egy csepp átnedvesíti a szatént. De az istenért: miért kell úgy öltözni, mint egy szenilis vénasszony a neurológiai rendelésen, aki már olyan hülye a magánytól és méasztól, hogy nem nézi meg magát elindulás előtt a tükörben? Micsoda undorító divat ez? A feleségemtől tudom, most az a módi, hogy a sort zsebei alul lógjanak ki, mintha elszabták volna a gatyát. Meg az alul kirojtosodó, felül csikokban beszaggatott farmernadrág. Meg fogom próbálni, hogy alsógatyában, kilógó tökkel fogok buszra szállni. Hátha divatdiktátor leszek vénségemre.

A gyerek kis béka még: úgy lóg anyja keblén, mint ahogyan én csüggök a nyugdíjamon. Csak a feje nem folyószámlán nyugszik, hanem az álla alatt támasztja anyja kiduzzadó kebele. Két karja széttárva: egyik a nő álla alatt, a másik a vállán, rövidke lábai keresik a támaszt egy darabig, aztán megnyugodva lógva maradnak, mert minden olyan szilárd és megbízható. Irigylem. Kapd be, Kálmánka, bekapja kalauz bácsi is.

Növekszik a forróság. Indulhatnánk már. Akkor legalább lesz már légkondicionálás. Kis zavarra leszek figyelmes a sofőrnel. Egy szűnyogcsödörforma férfi két kisgyerekekkel tárgyal valamit vele. Majd magyarul kicsit hangosabban, mire a kismama felugrik, mert háttal az eseményeknek is kitalálta, hogy a férje szerencsétlenkedik. Két melle közé szorítva a békát, a pilótához fut virgoncan, már előre nevetve az igazgatás csődjén.

– Ne haragudjon! A férjem még nem ismeri itt ki magát. – És mutat a három gyerekre. – Együtt vagyunk.

A sofőrnek már papír sem kell, sem igazolvány. Nagycsaládos-kedvezmény. Élő dokumentumok csimpszakodnak anyába, apába. Elcsendesül az unalom felszínét fodrozó riadalom. A család elhelyezkedik egymással szemben egy négyes ülésen, mint egy kupéban, ami az övék. Az élénk fiúcska rögtön feláll az ülésre, öklével megdöngeti a zárt ablakot, de anyja rászól románul. A gyerek engedelmeskedik. Ettől fogva a nő altja betölti a buszt a Városkaputól Tahitófaluig. Egyfolytában dirigál, kommandíroz, tömi a szűnyogcsödör fejét, aki a kislányát ölelgeti csöndesen. Egyhárom-ötévesek hozzávetőlegesen. A szűnyogcsödör rá-rázümmöghet anyucira, ha itt a szezon. Nem hagy ki egyetlen helyzetet sem. Beszélni azonban nem beszél vissza. Alig hallom, mit válaszol a román dialógusok másik ténfeléről, mert a nő egész pályás letámadásként valósítja meg magát. Folyékonyan zúdul. Pedig nem is haragszik, látom napfény-mosolyáról, amely elégedett és áldó. De véletlenül se szólja el magát magyarul. Leányfaluig – ha ilyen harsány marad – megtanulok románul. Ha mást nem, a szóvégi *ă-t*, amit annyira szeretek, mert majdnem magyar *ö*. Romunyeaszko.

Telik a kocsi és az idő. Végre azon veszem észre magam, hogy felettem magától bezárul a tetőablak: a sofőr beintett neki előlről, és most engedelmeskedik a néma szolgál: bezárja magát.

Nekilódulunk. Kezdődik a híradó a nagyfilm előtt. A kies Újpest és a valaha szorgos Hajógyár, amely tizenhét éve halott. Tudom, mert vizsgáltam még, amikor haldoklott. A Budapest Bank kibelezte. Haladunk a kettes úton az elcsendesült ipari fellegvárak között. A Váci út már nem felel neki. Mármint Csepelnek a dal szerint. Ott is lehúztam hat évet. A Szerszámgyárban utoljára marcipánmalacokat és kínai bugyikat árultak, amikor eljöttem, mivel üzemszociológiára akkor már aligha volt szükség. Most meg itt a Coats, amit újra megvettek eredeti tulajdonosai, az angolok. Beszélgettem odahaza egy öreg tatával – mondhatom így, mert legalább egy húszszalal öregebb nálam –, aki mesélte, hogy a kócban dolgozott negyven évig. Azt hittem, megörült: mit tudott negyven évig szorgoskodni a kócban? És miért nem jött ki belőle hamarébb? Hatalmas lapát volt nála, úgyhogy kicsit hátrébb húzódtam tőle, de teljesen normálisnak tűnt, jó humorral. Kiderült, hogy gépbeállító volt. Kezdem kihámozni a szavaiból, hogy valami textilüzemről van szó. Nagy nehezen tisztáztuk a dolgot: meglett a cémagyár, amit kifulladásig bírt cémával a kisöreg.

A Váci út további részeihez alig fűznek emlékek. Valamikor a Megyeri csárda környékére vitt ki nagynéném a férjével, Újhegyi Gyulával, a festővel. Az öreg mániája volt a vízparti táj. Szerintem már vakon is képes lett volna csillogó hullámokat és zöldellő dombokat felkenni a vászonra: tele voltak velük a lakásunk falai, talán csak a parkettán és a mennyezeten maradt némi szabad hely. A jótékony ismeretlenségben lappangó Rudnay-tanítványt Ella Siófokon szedte össze a polgáriban, ahol Ufkár – kedélyesen neveztük így, nem tudom, miért – rajztanárkodott. Volt vagy harminc év korkülönbség közöttük. Siófokon Ella, anyám, nagyanyám, nagyapám kevéssé festői nyomorban éltek, miután Túrkevény nagyapámat a gazdasági válság és saját bátyja kisémmizte. Kétszáz hold úszott el, valamint több vagon termény, a ház, a hintó, a személyzet, minden. Ufkár ebbe a birodalomba kente bele magát egy gyereklány lobogó érzelmeinek festékjébe mártogatva ecsetjét. Hogy még mit mártogatott mibe, azt nem tudom. De tény, hogy 1952 táján rugalmasan elszakadt korosodó, vízparti feleségétől, és egy borús éjszakán megjelent nálunk. Megkocogtathatta Ella ablakát, mert az keresztülrohant a rumliszobán, ahol én a nagyanyámmal egy ágyban aludtam, és beengedte a kitarató gavallért. Volt vagy éjjel kettő. Csak annyit érzékeltem, hogy a sötét szobán átgázol a másikba egy vadidegen férfi hatalmas bőrönddel, amelyben az ecsetjei, festőállványa lehettek.

– Ki ez? – kérdeztem indignálódva nagyanyámat az ágyban, miközben megpróbáltam kilátni a háta mögül.

– Ne törődj vele! – sutogta ő a párnájába, hiszen neki is zavaró lehetett az ilyen éjjeli és kissé prózai menyegző. A rajztanárral így másnapról hétre bővült a szerető család a három szobában. Kisebb konfliktusok gyűrűztek ugyan a jövevény körül, mivel nagyapám nem volt elragadtatva a frigytól, aminek ládája egy bőröndnyi festőszert tartalmazott csak, és a tetején sem ágaskodtak angyalok. Bekerült azonban Ufkárral háztartásunkba a szargallér. Akkoriban a Szabad Nép még másfélszer akkora volt, mint később a Népszabadság. Ha kivágtad a közepét, majd széthajtogattad, akkor a tetszetős origámi pontosan ráillett a vécedeszákára. Kényelmesen keresztülszarhattál rajta, de – és itt jön a szívderítő fordulat – a fenekednek nem kellett a deszkát illesznie. Ufkár ugyanis, mint Rudnay-tanítvány, méltóságán alulinak tartotta, hogy fenekét a miénk után a világot érő deszkára helyezze. Ebből persze tett-

legességig fajuló nézeteltérések támadtak. Végül a felek kiegyeztek abban, hogy a szargallér szabadon alkalmazható, de a felhasználó köteles dolga végeztével magával vinni a saját lakrészébe. A béke annyira kiterjedtté vált, hogy Ufkárral és keresztanyámmal elengedtek a Megyeri csárdához, egy újabb vízparti táj kopírozására. Múlhatatlan élményem tehát, ahogyan gyémánttisztá parti pocsolyákban békákat fogdosok. Eladdig a hazai faunából csak a csótányokkal kerültem ilyen szoros testi kapcsolatba.

Unalmamban a szűnyogcsődört bámultam oldalról, kissé hátulról. Keskeny válla a barna trikóban satnyának hatott. Nem díszlegett felirat a mellén vagy a hátán, ami kezdődő rokonszenvet váltott ki belőlem. Ki nem állhatom az ostoba angol feliratokat: *Fuck me* vagy *Angels of Hell*, körben gyöngyökkel, hímzett, tyúkszerű sasokkal. Barna volt a vászonnadrágja is, színben harmonizáló, szűk. Egy fiatalember, akinek ízlése van! Nincsenek a lába szárán zsebek, amiben a semmit hordja, és nem lóg elegánsan a segge alá a nadrág ülepe, lecsúsztatva a derekáról egészen a vágásáig, mint valami csavargónak, aki lopta a több számmal nagyobb gatyát. Barnára sült egyik karja lazán ölelte kislányát, aki úgy bújt az ölébe, mint egy kismacska. A karokon vastag erek kanyarogtak lefelé: húzta őket a nehézkedés, a fáradtság. Kanyonok az élet felszínébe marva. Másik, aránytalanul nagy, kidolgozott kézfeje nyugodtan pihent a combján. Csak a lesült jobbjá rebent fel időnként, mint egy barna pillangó, ha a busz megdőlt, és ő a kislányát óvta. Elnéztem a hüvelykjét, ami megnagyobbodott és szétlapult. Nekem voltak ilyenek az ujjaim, amikor nyaranként rám talált a szívlapát. Láttam, hogy hüvelyk- és mutatóujja között a bőr szarusabb a lapátnyéltől, és az izom felboltosodott a sok megerőltetéstől. A bőre most is kifeszült a kézizmokon, mint a dob, úgyhogy a porusok szinte láthatatlanná váltak. Emlékszem: a sok lapátfogás után a jobb kezem ujjait csak a bal kezemmel tudtam kiegyenesíteni. Neki is benne van még a fogás az ízületeiben. Sokvagonnyi szén kell ehhez, vagy egy örökké zörgő-körgő betonkeverő. Csodáltam, hogy kedve támad időnként zümmögni az asszony felett. Én örültem, ha hazaértem, és belezuhanhattam az ágyba. Persze, most már késő. Futhat a pénze után: öt száját kell betömnie. És lehet, hogy a hatodik már csőre töltve vár. A férfi, ahogy múlt az idő, egyre inkább összenyaklott. A busz zúgása, az asszony áradó, felhabzó hablatyolása elaltatta. Feje nekidőlt az oszlopnak, dereka pedig az ellenkező irányba puklizott. Már a gyereket sem tar-

totta. Annak most csimpaszkodnia kellett, amit szíves-örömet megtett. Péntek délben jártunk. Nyilván éjszaka műszakra osztották be csütörtökön, és most rázathatja, csavargathatja magát álmában, munka után a buszon, jobbra-balra dőlve, mint a zsák, mivelhogy az asszony kedélyesen ráparancsolt, hogy menjenek látogatóba. A Duna-kanyarba, mert az elegáns. Kell a gyerekeknek a zöld.

Pismány felé jártunk. Ez olyan lehet, mint a dugvány. Valami, amit dognak. De milyen cselekvés a pis? Megállunk. Elöl felszállt egy csapat napközis. Alig zajongtak, csak hemzsegték éppen. Észrevettem, hogy a vezető elhagyta az ülését, és a mi ajtónkhoz szaladt kívülről. Az már nyitva állt. A sofőr befeszítette a körmét a padlón körbefutó gumiszegély alá, de kiugrott alóla a karma. Talán le is tört. Nem értettem, miért kapargatja a padlót. De egyszerre csak sikerült befeszítenie az ujját a gumi alá, és láss csodát: a padló felemelkedett. Kihajtotta az utca felé, és akkor láttam meg, hogy miről van szó: egy beépített rámpáról, amin feltolható egy kerek szék, ami már meg is jelent előttünk.

Olyan kilencéves forma kislányt szállított a mamája. Szeme, szája tátva, aránytalanul hosszú, csenevész végtagjai tehetetlenül és kitalálható cél nélkül kalimpáltak összevissza. Ezt véletlenül ismerem: születési agyvérzés a talamuszban. Isten áldásával sikerült még egy gondot teremteni erre a gyönyörű világra. Szerencsére az anyja úgy tolt be, hogy ne legyen szemben velem. Véletlenül látszhatik, de zihér, hogy nem az. Se nekem, se neki nem lenne jó a szemkontaktus. Még az én kiváló szemfenekemnek sem. Beszélgettek. Vagy csak úgy tett az anyja, mint a beszélgetnénk, nem tudom. Korholta is, mintha komolyan venné, mert kiköpte a vizet, amit adott neki.

– Tudod, hogy nem szeretlek, amikor ilyen vagy!
– szigorkodott majdnem hitelesen az anya.

– Hova megy szerinted ez a sok gyerek? – kérdeztem a feleségemet, hogy ne kelljen észrevennem se nekem, se az anyjának, hogy helyzet van. – Itt nincsen semmi. Hacsak a római kőtár nem. Bár ilyen melegben az egy sorscsapás lehet kicsinek, nagynak egyaránt.

De nem a feleségem válaszolt, hanem az anya:

– A skanzenben voltak.

– A skanzenben? De az arra van – intettem a hegyek felé meglepve, hogy osztozunk a nyelven és a helyzeten –, és nagyon messze van gyalog.

– Hát... gyerekek – mondta ő huncutul. – Tudom, mert ők is kirándultak már oda – mutatott a háttal ülő lányára mosolyogva.

Nehezen tudtam elképzelni a kiruccanást, de szolgáiban visszamosolyogtam én is. A világ döccent egyet, de úgy látszik, hogy nem borult, borul fel.

Megyünk vagy negyvennel. Nem mondhatnám, hogy faljuk az utat. Ha én vezetnék, lenne az nyolcvan is. De hát ez itt közösségi járat, nem valami individualista, anarchista, vércukortól megrészegeült, világhiányos pali járgánya. Kötí a menetrend. Néha szinte nyomom a gázt önkéntelenül a jobb lábammal. Amiben egyébként a cukor az úr: a talpamba mintha ezernyi tű nyomulna a lúdtalpbetétem felszínéről. És egyben szibbad is érzéketlenül a lábfejem, mintegy a hegeli dialektikát lábközelbe hozva. Milyen jó, hogy én még tanultam Hegelt! Milyen zavarban lennék most a cukrom tüneteivel! Hogyan tudnám megnyugtatóan értelmezni őket? Kezdünk megállni: halom a motorfék felpörgését. Nyomom a féket én is. Felszáll egy kapucnis fiú. Vastag, egybeszabott dűftinfelsőt visel. Cipzára állig felhúzva. Lehet kint a napon vagy negyven fok. Gondolom, most, itt benn leveti a felesleges ruhadarabot, vagy legalább a kapucnit hátratulja. De nem. A magas szárú tornacipőjét kezdi kifűzni ideges ujjakkal. Ott csinálja előttem. Csak az egyiket fűzi ki, a másikat nem. A pertlit begyömöszöli a bokája mellé, és elfordul az utca felé.

Rejtély, ez a szív egy nagy titok. Talányos rejtély, néha furcsán izgatott.

Azért jó, ha az ember művelt! Mit számít ilyenkor Dante! Ezt a helyzetet csak egy régi sláger képes értelmezni. De történik itt más is. Mögénk került egy nagy az unokájával. A kiskölkök dalra fakad egy dialógus végén: Nem tudod! Nem tudod! Nem tudod! – skandálja valami dúr skálán a végtelenségig, és közben ütemesen rugdalja a feleségem üléstámláját. Nem tudod! Nem tudod! Nem tudod!

– Milyen jó, hogy nincsen gyerekek – fordulok nejemhez, aki az események hatására elfelejt ellentmondani „Ne kezd újra!” felkiáltással, villogó szemmel, és látom, hogy mécsvilág-örök mosolya szétkenődik kissé.

Nem tudod! Nem tudod! Nem tudod!

Ölni tudnék. Bár én is énekelhetném ezt a kis dalocskát, mert minden bölcsességem összefoglalható ebben a két szóban. Milyen lehet ez a szörnyeteg, milyen pokoli öl szülte a világra? Hallom, hogy kászálódna a leszálláshoz. Ott mennek el melletttem. Nézem a gyereket visszafojtott dühvel, de amikor meglátom, hogy alig áll ki a földből, hogy olyan a barnára sült végtagjaival, arasznyszerű vállacsakájával,

mint azok a palcikaemberek, amiket gesztenyéből és fogniszikálóból eszkábáltam egykor... Nos, akkor előnt az enyhület, a részvét, a nem létező apaság. Ahogy féloldalasan csüng nagyanja kezében, mint lencsibaba a húgoméban az udvar koszát törölve... Átfut rajtam, mint higany a mérgezeten.

Gyakran előfordul, hogy feleségemmel lefekvés után, késő éji órán elbeszélgetünk az ágyban, elaltatjuk magunkban az aznapot, vagy a jövőt akár, ami komor, és nem is a miénk igazán. Leginkább a múltat lapozzuk, merev ujjal, de türelmesen, ahogy a kisoroszi tehének emésztenek. Hetven év a hülyét is megokosítja, pusztán a memória által. Annyi mindent látunk bimbózni, kinyílni, elrohadni, annyit hevültünk semmiségekért, törtük magunkat kerékbe, igába, szalasztuk a hazugságok arany pókhálóját remegő kézzel! A jelszavakat, a hiteket, az ígéreteket, a vágyakat, amelyek később úgy elárulták saját magukat, olyan természetesen, ahogyan tenger hulláma lekapta rólam a gatyát a bulgár tengerparton. A napokban éppen az került szóba, hogy mennyi dolog tűnt el csak a mi rövid életünk alatt is. Ki tudja már, mi volt az a kávépótló, meg a piros tekeres Frank kávé? Vagy a tűzkő? A családi sör csatos üvegben? A Brillantin. A fiolás benzin? A Pitralon. A ricinusolaj, amit málnaszörppel adtak a gyógyszerért. Egyáltalán, rendelhetnék én ma málnaszörpöt egy kocsmában?

– Mikor láttál utoljára olyat, hogy valaki az utcán szoptat? Láttál-e egyáltalán? – sóhajtottam.

– Mikor gyerek voltam. De csak cigányoknál. És talán ha kétszer.

Imádkozik-e egy mai gyerek, hogy a hosszabbításban Kocsis befejelje a döntő gólt az uruguayiaknak? Szó-e ma valaki rongyszőnyeget? Jön-e kintorna az udvarába? Feltolja-e a köszörűs a biciklijét a harmadikra, a gangra? Éneklik-e kanyargósan, hogy drótozni, fótózni? Itt a jeges, a jegeeeeee! Jár-e csacsifogaton a szódás házról házra? Szopogatnak-e a mai gyerekek elröppent, koszos jégzilánkot, felkapva lopva a kockaköves útról, dobálják-e egymást paradicsommal, lötyyedt sárgabarackkal a mai kölykök?

Elandalodtunk rajta, ahogy múltunk Titanicja lassan a kegyetlen feledésbe siklik alá a szemünk láttára. Elmerül a kézi gyökvonás. A szocializmus pégéje, a kommunista szentek és mártírok elfoszlanak, senki sem fogja tudni, hogy mit jelentett az *Őrs a hegyekben* meg az *Ezerarcú hős* a Kinizsi utcai kis piszkosban, vagy milyenek voltak a Hazám mozi bolháí, hogyan recsegett alattunk a deszkaemelvény

a nézőtéren, amikor a jegyszédőnő a legizgalmasabb résznél leejtette a szeneslapátot hátul a kályhánál. Aminek a máriaüvegén átlobogott a széntűz, mintha éppen egy ördög szeme villogna a hátunk megett. Ki tudja ma, hogy mi az a máriaüveg? Ki érez ma széngázt a moziban?

– Oda nézz! Figyelj már! – lökött oldalba most a feleségem. Bambán néztem körül, nem értettem, hogy mitől lett olyan izgatott. Ugyan mi történhet itt? De látom ám, hogy a parasztnadonna kivette a mellét, a béka pedig dolgozik rajta, és akár a macskánk odahaza, dagaszt ügyetlenül a két kis erőtlen kezével. Nem éreztem nemi rángást, felbuzdulást a zsigereimben. És nem azért, mert öreg vagyok, már vaktölténynek is hitvány. Lett volna mire gerjedni, mert habár az anya egy kis kötött gyerekkabáttal leterítette kettejük liezonját, a csöcse nagy fekete udvara, amit annyira szerettem volna mindég, ha egyszer egy olyant a számba kaphattam volna, egy pillanatra kivillant, és a gyerek, ahogy dolgozott, a kabátka lassan lecsúszott. Hanem mert megfogott az ősi tragédia. Kibukott az emberből az esendő állat a szemünk előtt. A macskánk is most szoptat éppen, de nem bírom nézni, ahogy gyufaszálnyi csöcsét nap-hosszat rágja egy lény, aki nyolc hete még sehol sem létezett. És lehet, hogy egy hónap múlva az újgazdag vadászagarja szétroppantja a gerincét. Ahogyan a büszke gazditól tudom, aki kicsit szégyenkezve bevallott egy-két esetet. A Kormi nincs még egy-éves. Nyiszlett kis kóbor állat, akit az anyja, a Bagira lazán ránk hagyott a kemény tél előtt, már az őszi hidegben. És máris felcsínálták! Először azt hittük, hogy beteg, mert a kis koszlott, sovány léleknek lógott a hasa, és lelassult. Majd eltűnt egy-két hétre, és megjelent a Pöcökkel, akinek szétcsúsztak a lábai, ha menni akart, és felbukott, ha ki akarta nyalni a lába közét maró bolhákat. Találkozott a tekintetem az anyával. Bátran nézett vissza. Csak a pilláján láttam futó dacot, zavart. Én fordultam el. Nehogy azt higgye: ítélekem. Vagy fintorgok. Tulajdonképpen szomorú ünnep volt ez: a Madonna sem tudta szerintem, hogy kit szült és mire. Az örök, bugyuta bűnbeesés, a felesleges meghatódás tárult fel itt. Az örök emberi kintornát tekeri ez a mama is. Egyszer megkérdeztem apámtól, hogy mire volt jó 1943 szeptemberében engem nemznie. Akkor már négy éve tartott a háború. Miben reménykedett? Hova tervezett?

– Okoskodszt itt. Egyszerűen lukas volt a gumi. – mondta elborult arccal, és kifarolt az előszobából a

gangra. Ment sértetten. Volt még talán két éve hátra, hogy örölje fogai között, ami rágatlanul, emészthetetlenül ott maradt.

Minek ide Sztravinszkij, Bartók, a komplex számok és a kvantummechanika? A Higgs-bozon? Minek igazítom számat a szóra? Minek próbálunk magasabbra nőni, mint amekkorák vagyunk? Elég a szúnyogcsődör, aki majd egy vasárnap délután újra rázümög anyura. Este pedig odaülnek a tévé elé, akárcsak én. Vesznek maguknak tapitelót, szavaznak majd valamire, egy kihajtott ingre vagy egy cinkosan mosolygó pofára, és kész az élet. A folytatás.

Csak legyen sör, egy szerény ól vagy akár egy márványpadozatú istálló, panorámás beteljesedés a tehetősök dombján, medence a kisportolt, szolárium-barna brókernek, aki majd ugyanúgy jön egyszer a szemfenéktől, és megy majd a szemfödél felé.

A busznak mennie kell. És ha megy, akkor utasokra is szüksége van. Nélkülük nincsen értelme a busznak. Bizonyos értelemben tehát mi a buszért vagyunk. A buszért szülnék az anyák, a buszért halnak az apák. És majd persze az anyák is. Hogy hova megy a busz, az mindegy, mivel mindenhol vannak buszok, és mindenhol mennek valahova. Ha nappal van éppen, akkor ott megy több, ha éjszakára fordul a gömb, akkor kevesebb. A végállomás, a cél csak a sofőr fejében él. Ha például ő elalszik, vagy meg-

őrül, esetleg felfogadta az Al-Kaida, akkor a busz nem oda megy, ahova hisszük, hittük. És nincsen semmilyen kísérlet, amellyel kimutathatnánk, hogy buszunk célt tévesztett, pontosabban céltalan. Megyünk a buszon. A buszon. Amíg lehet.

Apám a nagy karikával, 1915-ből. Az elbarnult képen, ovális keretben. A kemény hátlapon: Backstein Cornelius *Salonja*. Váczi utca 15. Girlandok és aranyozás. A Párizsi Világkiállítás nagyerme. Mindössze kétéves, anyukája elhozta a műterembe, és most dermedten áll, düledt szemével a lencsébe néz. Ha nem tudnám, hogy az apám, akkor is felismerném bazedovos tekintetéről, és a szájáról, ami nyolcvanöt év alatt arányaiban, formájában nem sokat változott. De itt én még sperma formájában sem állok a rendelkezésére. Tartja az emberfeletti karikát, másik kezében valami plüssnyúl. Ezekbe kapaszkodik, mert sorsa szele már füttyörészik. Dülöngél már most is. Vagy még. Mit számít. Ma már tizennégy éve halott. Elégettük régen. Porát elmosta a Fővárosi Vízművek privatizált vízugara, ami a kegyhelyen kegyesen spriccelve elvégezte a dolgát.

Nézem a békát, az utasokat. Minket. A kép önmagával felesel. Már csak a haladásban bízhatunk, mivel az értelem nyilván a végállomáson vár ránk. Mindenkinek a sajátján. Addig pedig megyünk a buszon. A buszon. A buszon. A sofőr az Isten. A glóbuszon.

1957

ZUDOR JÁNOS

Blues*Fekete Emókének*

*Arra gondoltam, sőt,
megéltem, megijedtem,
(te drága, kis nő)
feketén ünnepel a szívem,
(feketén ünnepel,
feketén felizzik),*

*feketén énekel.
Arany kis nőm, feketén,
(ki fejteget rejtélyeket,
és kibomlik, aranyszobra
a réten elhempereg)*

*a mezőn csomóban kecskeszar,
blues neked, te szomorúm,
elhemperek a kecskeszarban,
felnyögök, ezer penész,
gödörben fürdök, százezer
évesen, megfulladok,*

*nyisd ki a zárat, az ajtókat
magad előtt, megfulladok,
a rejtett szalon tikkadt titka –
te drága nő, te drága kém,
(szívem tikkadt titkait
értelmezed)
kezed kinyílik,*

*százezer lakat billeg,
százezer fekete billog,
megfeketült színezüstből – —*

*(Nyisd ki, rózsám, kapudat,
hadd kerüljem váradat)
kiéhezett galambom – — —*

Redundancia

Emőkének

*A lusta égen bárányszőnyeg lógnak,
Kicsordul tejük, lógnak az árnyékaik,
millió árnyalak... A rusnya ég
felhőkkel leönti, tejjel,
látod, Emő, ide látszik.*

*Te hol vagy, melyik évezredben,
hogyan ide látszol? Ide látszol
a jövőből... Fehér az ég, nem
fekete, fölghősödik, már fekete,
kieresztett a gumimatrac-ég,*

*derékba tört. Sőhajtók, szerelmem,
szárnyaszegett madár, repülnék,
mint egy köszörűkő, hallod, hogy
botladozom? Mint döglött döglégy...
Én, fekete kísértet! Hallasz?!*

*Csattogok neked egy szonátát,
csak másszak le a falvédőről, én,
a lila döglégy, (szerelmem) párolog a
föld a gőzben eső után, (micsoda szoná-
ta lett, ocsmány szonáta) a Nap búsan kering.*

A félőrült tanár balladája

*Szigorú fehér a téli hótakaró,
mint egy megőszült és megőrült tanár...
Agyba-főbe rugdosta a tanítványait,
„jaj de jó ilyen hülyén halni meg”,
mogorva lett, morogva, mogorva...
Szó, szó, szó, szó, szó, szó,
a félőrült tanár haján megkövült a hó...*

Diszkrimináció

Etának

*Jaj, a diszkrimináció
sötétben járkáló lasszó,
sötétagyú, hosszú hajó,
(gnóm-biciklikkel hajtható),*

*színezüstszarany, nyújtható,
(holdfényben ázó kapu)
Táti, hogy az hogy folyik!
(A szóval is jóllakik...)*

*Mire üvöltesz, már késő,
(eredben torz, kopott véső),
lakatlan sziget végtelenben,*

*ködös koporsó – védtelenben,
terror, ami nyugtató,
ragozatlan, pucér szótő...*

Új náció, gerezdben cső...

Egy fekete körön

*Táncolok,
belül e körön,
mások kinevetnek...*

*Elégedett vagyok,
nevetek,
szabad körön,
független vagyok.*

*Egyedül
a világon...*

*(Egyedül sírok,
a fekete égen.)*

OBERCZIÁN GÉZA
Keresztrejtvény

– Kislányom, merre vagy? Mi *Európa leghosszabb folyója*, 4 betűvel? – Az öregasszony a szemüvegén keresztül hunyorogva nézett az esti sötétbe az állólámpa fényköréből. Vékony, magas, de erős hangja volt. Őlében egy női magazin keresztrejtvénye, reszkető kezében ceruza. Vastagon egy pokrócba burkolódzva ült a fotelben, összetöpörödve, homlokán a ráncok mély árnyékot vetettek a sápadt fényben. Várakozástelien meredt előre, ahonnan a választ várta. Csak a kopott, avított bútorok sziluettje látszott. Szekrény, étkezőasztal, székek, ágy.

– A konyhában vagyok, csinállok neked ebédet holnapra, anyuka! – hallotta meg végre. – A Duna lesz az, a folyó, amit kérdeztél – fiatalos, vidám hang szólt, csilingelt elégedetten.

– A Duna, igen, de buta is vagyok, mi más lehetne – mondta az öregasszony. Elmerengett.

– Szegény apádnak volt mindig az a terve, hogy egyedül végighajozza innen Budapesttől a Fekete-tengerig. – reszkető kezével a megfelelő kockákba beírta a megfejtést. – Soha nem lett belőle semmi. Nem olyan időket éltünk akkor. Lezárt határok, bezárt férfiak. Nehezen bírta a börtönt szegény. Túl hamar el is ment aztán, már betegén jött haza – sóhajtott.

– Jaj, anyuka, megint a múlt! Inkább azt mondj meg, mit kell megfejteni a rejtvényben? – jött a kérdés a konyha felől.

– Egy új magyar film címe, jó hosszú. Tudja a fene, nem ismerem már a filmeket. A Jávor, meg a Karády, azokat szerettem! Meg a Páger! Mi az, *gyerekjáték*, hét betű, az utolsó előtti L, és H-val kezdődik?

– Hintaló! – Hallatszott a gyermeki kiáltás. – Én is kaptam, amikor kicsi voltam, emlékszel, nagy? Jó régi volt, és foltos.

– Csabikám, az még anyukádé volt, ő is úgy örökölte, a háziúr unokájától, ahol laktunk akkoriban. Kis szoba-konyha. A lónak helyenként kijött a bélé-

se, de megfoltoztam. Nem jössz be kicsit nagyanyádhoz? – kérdezte az öregasszony.

– A leckét csináljuk itt, segíték neki! – kiáltott a lány. – Mindjárt kész vagyunk! Borsófőzelék lesz, virslivel.

– Az jó! Na, ez egy nekem való kérdés! *Ibsen dráma*, négy betű. Ez te vagy kislányom, Nóra! Róla kaptad a neved! – Az öregasszony hangja megremegett, megtörölte a szemét, fürkészve nézett a sötétbe. – Apáddal ezt láttuk először együtt, amikor szerelmesek lettünk! Tudtad ezt, Nórikám?

– Persze, mama, mindig elmeséled, ahányszor csak találkozunk. Képzeld, Csabinak barátnője van! Egy osztálytársa! – Büszkeség csendült Nóra hangjában.

– Biztos nagyon szép lány! Gyertek el együtt is! Majd sütök kalácsot – az öregasszony álmodozón nézte ölében az újságot. – Eszembe jut, amikor apád vitt el bemutatni a szüleinek. Hogy izgultam! A nagyapád nehéz ember volt, hívő kommunista. Nektek nem kell izgulni egy ilyen vén satrafa miatt, mint én. – kuncogott. – *Szakít, kapcsolatban*. Mi lehet ez? Hat betű.

– Elhagy, anyuka, elhagy. Minden bemutatkozás után jön a boldogság, aztán az elhagyás. Aztán a kétségek, az ital... – Nóra hangja fakóvá vált.

– Jobb is neked, hogy elment az a tróger férjed, meg sem állt Ausztráliáig! Sosem bíztam benne! – Egészen indulatos lett, kiegyenesedett a fotelban, kezével erőltlenül a térdére csapott. – De ti itt vagytok nekem! Eljöttök minden nap.

– Eljövünk anyuka, amikor csak szükség van ránk! – Nóra mintha a világ túlsó feléről szólt volna. Az öregasszony hallgatásba merült, csak a szája mozgott, ahogy az egyes kifejezéseket bekörmölte a rejtvénybe.

Na, megvan, kész a megfejtés: *Eltűntek a Lánchíd oroszlánjai!* Micsoda buta cím! Ki talál ki ilyeneket? – Az öregasszony letette az újságot, a ceruzát, a szemüveget, kivackolódott a pokrócból, felállt, és kifelé botorkált a sötétben. Benyitott az üres konyhába, felkapcsolta a lámpát. Minden a helyén, ahogy délben hagyta, az edények a mosogatón, a poharak a polcon, csak egy volt a pulton. Felvette, töltött egy korty vizet a csapnál, megitta.

Kálmán és Jenő – 1928

SZEBENI OLIVÉR
Elítéltek között

Bent jártunk már a *peresztrojka* és a *glasznosztj* éveiben. Nyilvánvaló volt, reform szükséges, de azt senki sem tudta, hogy mit változtatunk és miként.

Elfásultunk az újításokban, az átszervezésekben.

Margit néni, a „rabok mamája”, amíg erejéből telt, tanította a Kozma utcai gyűjtőfogház önként jelentkező lakóit, de elfáradt, és kérte a televízió nézőit, hogy lépjenek a helyébe. Segítsék ők is az elítélteket, hogy a kényszerpihenésük után megtalálhassák a beilleszkedés lehetőségét. Hasonló jó szándékú társa volt egy református lelkész felesége, a kőbányai gimnázium egyik történelem szakos tanára, aki a büntetés letöltése alatt érettségi vizsgára készítette föl őket. Már egyikük sem bírta a munkát. A képernyőn kérték fiatal vagy nyugdíjas korú lelkészek, tanárok, pszichológusok jelentkezését. Jelentkeztem tehát az Evangéliumi Börtönmissziónál, és – egyetlen lévén – Margit néni választása rám esett. Hamarosan bekerültem „a nagy ház” zsilipelő rendszerrel működő ajtóinak mögé, amelyektől egész életemben rettegtem. Több lelkészársamtól hallottam a börtönökről és internálótáborokról. A mártírok sorsát megismerve vártam, mikor fog rám kerülni a sor. A jelentkezés után elszállt a félelmem, és beléptem abba a világba, amit addig nem ismertem.

Mint minden érkezőre, rám is vártak a kapuban. Mellém lépett egy őrnagy, aki elkísért a parancsnoki irodáig, bemutatott, és azt mondta, hogy súlyos bűnözők közé oszt be. „Mély vízbe kerülök”, gyilkosságért elítéltek közé. Tisztáztunk minden jelentősebb feltételt, igazolványt kaptam, és máris mehettem a „Jobb csillag” egyik üres cellájából kialakított terembe, ahol egy padon, egymás mellett talán négyen-ötven csendesen várakoztak ránk. Egyik-másik elítéltnak a kezében Biblia volt.

Sokféle ember üldögélt a cellákban. „Itt mindenkinek van egy téglája” – mondta a parancsnoki titkárnő. Úgy értette, hogy bárki börtönbe kerülhet. Előfordulhat, hogy bűncselekmény miatt, de az is, hogy jóhiszeműen sodródik bajba. Az akkori bentlakók bűnösnek tartották magukat. Legtöbbször feleség-gyilkosok voltak a lakosság különböző rétegéből. Soha nem gondoltam, hogy egy zenetanár, egy szólóhegedűs megölje a feleségét. Egy jó fizetésű mérnök betör-

jön, és páncélszekrényeket nyitogasson. Ha lenne „mackós szakma”, ő lenne köztük a király. Az oroszok kivonulása után, egy szupertitkos széf kinyitására hívták a minisztériumba. Nagy biztonsággal kocsikáztatták a börtönből, és bezárták a széf mellé. Öt perc múlva kopogott a rázárt ajtón, mert már nyitva volt a széf. Keresték nála azt a szerszámot, amivel kinyitotta, de csak egy gémkapcsot találtak az egyik zsebében.

Idővel hús főre nőtt a csoportomban rendszeresen megjelenők száma. Nem elsőre, de hónapok múlva feltűnt, hogy az őrizetesk között nincs ártatlan, az elkövetett bűntényt valamennyien beismerik. Bűnösnek tartják magukat, és ez szokatlan volt az addigi praxisomban. A börtön és a külvilág közötti, egyik legmeglepőbb különbség az volt, hogy a börtönben gyakrabban vetődtek fel etikai kérdések, és hangzottak el értékelések. A templomokban, „jó emberek” között nem volt tanácsos a szószékről úgy beszélni, hogy térjenek meg a bűneikből. Nyomban cáfolták: „Hiszen mindenki bűnös! Lelkész úr, maga is bűnös.” Soha nem tagadtam, mióta megtudtam, hogy Jézus Krisztus a bűnösökért jött.¹ A bűnösség általánosítása viszont rejteketat fedez, amin az ember menekülne a személyes felelősségtől: ha mindenki bűnös, akkor miért várják el tőle, hogy ő legyen kivétel?

Az elítéltek a rájuk bizonyított súlyos bűntényt nem tagadhatták. A kasszaőrök egyik felejtetetlen megállapítása így hangzott: „A betörés művészet!” Bár elismerték, hogy az emberölés a bűnök bűne, maguk között néha szinte dicsekedtek vele. Nem állították, hogy mindenki ölt embert, de „bátor” tettnek tartották az emberi élet erőszakos kioltását. Úgymond „határozott volt”, elnémította a feleségét. Többet nem beszél, nem felesel, nem zaklatja. A gyerekei gyászolják az anyjukat. A tettet ez különösebben nem érdekelte. Mióta bent ül, felnőttek a fiai. (Lehet, hogy egyszer rájuk is ugyanez a sors vár?)

Egy másfajta életről kezdtem előtűnik beszélni. Komoly arccal fordultak felém. Tudatos keresztyén életről ők soha nem hallottak. Nekik a pénz volt az istenük. Szerintük könnyű lehetett nekem, mert az apám pénze megóvott a bűncselekményektől. Nekik viszont lopniuk „kellett”, majd „bátornak kellett lenniük”, és raboltak is. Lelkiismeretről, felelősségről sem volt érdemes beszélni nekik, mert egyáltalán nem értették. Őket csak a jogaik érdekelték. Sajátos tartalmat adtak a „meglepetés” fogalmának. Nálam a meglepetéshez kapcsolódott az ajándék, gyermeknek, feleségnek, szülőnek vagy barátoknak. Ők nem így értették a meglepetést. Az ő szemükben a „meglepetés” a váratlan támadás volt.

¹ Tim 1,15

Feladatomnak éreztem, hogy az erőszak viharába vigyek egy lobogó gyertyalángot, őrizzek egy ujjnyi vékony, gyenge világosságot. Fényt vetítsek az Istenarcú emberre. Fogalmam sem volt, hogyan. Viszont volt egy évszázadok óta bevált tankönyvem, a Biblia.

Egyik gyilkosságért elítélt a keresztyén dogmákról akart vitatkozni. Arról érdeklődött: „Melyik a nagyobb, az Isten, a Fiú, vagy a Szentlélek?” Nyeglén fogalmazott, sértőn, kihívón, trágár szavakkal spékelt a mondatát. Akadt köztük, aki nyomban rendre utasította. Egy újabb férfi a vallás ismeretével tüntetett: ért ő annyit ehhez, mint bárki! Kérdezett és nyomban válaszolt is. Mindazt elmondta, amit bizonyosan egy „tanútól” hallhatott. Nem sok értelme lett volna annak, hogy az ember belemenjen vele egy teológiai vitába.

Egy csupa izom roma férfi lehetett a „vezér”. A cellatársát is maga választhatta.. Ő volt a csapatban a jó rend őre, mert rendnek a fegyházban is lennie kellett. A többiekre néha ráripakodott a nagyon erős emberek nyugalmával. Piros, kék, zöld színű vonalakkal húzgált alá a Bibliájában egyes mondatokat. Kérdésemre, hogy miket kódolnak a színek, magyarázatot adott. A fogalmakat ő is Jehova Tanúitól tanulhatta. A nép-egyházak szókincsére rá sem bukkantam az elítéltek között. Az elítéltek mindenkit keresztnévükön szólítottak, akárki volt, lelkész, esperes vagy püspök, mindenkit, és hozzátették: „bácsi”. Egy püspök a „vocativuson” megsértődött, vörös arccal elfutott, és nem ment többé közéjük.

Nekem ilyesmi nem okozott problémát. Rendszeresen jártam a kőbányai fegyházba. Az elítéltek vártak rám, az őreik kevésbé, de nekik várniuk kellett. Amikor a büntetés-végrehajtás területére léptem, a folyosó végén nagyot kurjantott a fegyőr: „Na, megjött a misszió!” Harangszó helyett egy sánta rab erős gumivégű botjával belecsapott az egyik cella lemezajtájába. Égzengés kísérte a szavát: „Itt a misszió!” Aki nem féltette „haladó világnézetét”, az vállalta, hogy esetleg módosítja a gondolkodását. Szerintük sikernek minősül a rablás, a jó sok pénz a mennyország, a lebukás a pokol. – Ezeket gyakran hallottam közöttük.

Mit kerestek ők egy bibliáórán? Talán az is nyomott a latban, hogy a cella néhány négyzetméterre szorító szűkös világát és a társak megszokott látványát felváltotta valami új. Akihez „jöttek a misszióból”, szedelőzködött, és a fal mellé állt a sorba. A csoport szinte mindig pontos időben indult. Már említettem, rendnek a fegyházban is lennie kellett.

Délelőttöként egy csapat feltörölte a folyosókat, ügyeltek a tisztaságra, gondoskodtak a szellőztetéséről. A munka csendben zajlott. Akik dolgoztak, szemvillanással beszélgettek, ha mégis szólt valaki, az őr keményen rájuk dörrentett. Különösen, ha valamilyen véleményt mondtak. Ilyenkor a rabok legbarátságosabb megszólítása volt: „Te zsvány!” A csendre intés, egyszerű felszólítás: „Kuss!” Hosszú életem során, ha magyar szövegekörnyezetben valahol nekem mondták ezt, gondolatban németre fordítottam. Azon a nyelven sokkal barátságosabb! (Ők is így írják: Kuss, és „kussz”-nak mondják. „Csókot” jelent.)

A bibliázó órácska gyorsan eltelt, és szabad beszélgetés követte. Eszmecsere, különböző dolgokról. Ez volt az egyetlen fórum, ahol az elítéltek érezték, hogy egy „külsős” őket embernek tekint. Új témájuk van, új irány felé orientálódhatnak. Nem az „ügyükről” beszélnek velük. Az rájuk nézve lezárult. Nem illett arról idegennek kérdezősködni.

Elmondtam, hogy közvetlenül a háború után magam is voltam elítélt. Gyalogoltam az országúton, a katonák elfogtak, kémnek tartottak, bezártak a társaimmal együtt, és reggelre akasztást ígértek. Az ajtó elé fegyveres őrt állítottak. Alig múltam 16 éves akkor. A kamrából kimásztunk, és lebontva a szabadkéményt, kijutottunk egy havas háztetőre, azon lecsúszva egy disznóóra, végül a szomszéd udvarába értünk. Egy kis ház felé menekültem, ahol egy soroksári sváb asszonyt láttam. Az asszony észrevette az aknamező jegén futó fiút, mögötte a dobtáras géppisztollyal lövöldöző, kiabáló katonanót: „Sztój! Sztój!” (Állj! Állj!) Rémületében Istent említette a böszoknyás. Ég felé tárta karját, és összecsapta a tenyerét: „Um Gottes Will!” (Úr Isten!) Nagyot nőtem a szemükben a „sztórral”.

Elmondtam a hallgatóimnak, hogy Istennek valóban lehetett valami szándéka velem. Most így gondolom, a nyugdíjas korhoz közel, négy szolgálati helyen egyházamban, azzal a tapasztalattal, amit százak, sőt ezrek rendszeres meghallgatása, tanácsolása közben szereztem. Annyiféle munkában, napi robot után lelkészkedve. Hosszú lenne a lista a földtúrástól a tanári katedráig, ahol dolgoztam. Az elítéltek figyeltek, és megértés látszott az arcukon. A létért küzdő embert ismerték föl bennem, aki másként vívta a saját harcát, mint ők. Mindig Istennel, sohasem nélküle. Nekem az ő világuk volt elképesztő, nekik az enyém elképzelhetetlen.

Az eszmecserek keretében kibontakozott, hol fordult rossz irányba az életük, miként fejlődött ki a

káros hajlam, ami a zárkába juttatta őket. A gyerek még pöszén beszélt, ízlelte, gyakorolta a szavakat. Valami trágárságot tanult meg, és otthon, mindenkit felvidítva kezdte használni. „Jót neveltünk rajta”. Más így folytatta: „Ügyes gyerek voltam. Észrevétlen elcsentem ezt is, azt is. Előbb csak magamnak, később a testvéreimnek és barátaimnak is osztottam belőle. Legkönnyebben a templom szabadon álló perselyéből vettem ki a pénzt kamasz koromban. Aztán megjegyzéseket tettem a szűkmarkú adakozókra. Utóbb már nem volt olyan nap, hogy jelentősebb értékeket el ne emeltem volna bárhonnán, bárkitől, bármit. Ha dolgoztam valahol, akkor onnan loptam nyersanyagot, terméket, élelmiszert vagy pénzt, amihez éppen hozzájutottam. Nem ismerem a magántulajdon tiszteletét. Én kénytelen vagyok lopni.”

Kitört az öbölháború, és a felfegyverzett örök riasztóbb látványt mutattak a bejáratnál, marcona arccal, sisakban, modern, automata kézfegyverekkel. Ehhez hozzájárult még, hogy bizonytalan időre felfüggesztették a misszió látogatásait. Láthatóvá vált, hogy a biztonság érdeke minden mást maga mögé utasít.

Váratlanul új ajánlatot kaptam. A parancsnokság intenzív kapcsolatot épített ki a németországi Fekete Kereszt misszióval. Mit kezdhetnek az emberek szabadulásuk után? Ők mit ajánlanak? A szabadulás utáni lehetőség gyakran meghatározza, hogy folytatják-e a bűnözést, vagy sem. Persze a nemzetközi tapasztalatcseréhez nyelvet értő ember segítségére volt szükség. A „smaszerek” legfeljebb oroszul tudtak, most meg nyugati nyelvet kellene használniuk. Egy őrnagy kért, menjek közéjük nyelvtanfolyamot tartani. Ameddig őket tanítom, biztonsági okból nem járhatok az elítéltek közé. Elfogadtam az ajánlatot.

Ősszel a tanévet hatvanan kezdték. Az első napokban mindenki jelen volt a parancsnoksági előadóteremben. Munkaidőben tanulhattak, a munkaadó számlájára vettek nekik tankönyveket, lehetőséget kaptak külön-külön az angol és a német nyelv alapfokú tanulására. Behoztak egy nagy fekete táblát, amire írhattam. Otthon készítettem szemléltető eszközöket, kis kártyalapokat, hogy azokkal bemutassam az idegen nyelv szórendjét. A kérdő és a kijelentő mondat szórendjét. Ahogy komolyodott a tanulni való, az érdeklődés és a létszám egyre csökkent, utóbb töredékére apadt. A vizsgán újra sokan voltak, de nem produkáltak sokat. A börtönorvos tanult meg legjobban angolul. Az ünnepélyes búcsúvétel napján elmondta húszperces „szónoklatát” a tanfolyam óráinak anyagáról, légköréről.

A felnőttoktatásban a tanító rugalmasságára nagy szükség van. Egy következő csoporthoz alkalmazkodnia kell, kevés a tankönyv anyaga és szókészlete. A nyelv alapjait aktualitásokkal kellett kiegészítenünk. Én például nem ismertem a katonai rendfokozatokat, kiváltképpen az idegen nyelvű megfelelőiket, angolul még a kiejtésüket sem, mivel nem katonáskodtam magyarok között, még kevésbé angolok vagy németek között. Erre vonatkozott esetemben „A jó pap, holtig tanul”. Főleg akkor, ha holtig akar tanítani. A katonai rangok elnevezésére akár bibliai példát is hozhattam, mivel az Újszövetségben szó van ezredesről, századosról. Egy soproni származású százados német anyanyelvű volt, némi akcentussal érthetően beszélt, de mégis tanulta a saját anyanyelvét. Mert írni és olvasni nem tudott németül. Amikor a hosszú „i” hang két betűjét látta, zavarba jött. Ha írt, elfeledkezett a kiegészítő „e” betűről. Az egyik őrnagy volt a legállhatatosabb német diákom, a Széchenyi család nagycenki birtokán dolgozott az édesapja. A tiszt sokat tanult, kevesebbet tudott, de megismert egy új világot, amely eltért attól, amire addig tanították: „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” A koncepciók perekről is tudott a régebbi évtizedekben. Szánalom támadt benne, inkább sajnálta, mint gyűlölte a kivégzetteket. Megmutatta a „kis fogházat” (vesztőhelyet). Az elbontása után maradt terület. Megértette, vagy csak megérezte: sem a bosszú, még kevésbé a mondvacsinált megtorlás gerjesztette félelem nem gyarapítja a társadalmat, sem a regnáló hatalom becsületét. Mondta is néha: „Igen, ezen a téren mégis igaza lehet a Bibliának!”

Mások makacsul gyűlölték a papokat. „Csak azért mentek papnak, mert nem akartak dolgozni.” Fanyar grimaszok kísérték az ilyen szöveget. Talán volt, aki nosztalgiaért érzett. Hasonló nyilatkozatért egyszer soron kívüli előléptetéssel jutalmazták. Ezúttal azonban elmaradt a jó pont és a bátorítás. Akkor még hallgatott a harcos ateizmust bátorító kórus, némán várta mindenki a fejleményeket. Ma újra érdem sokak szemében az egyházak bírálata, a papok szapulása, egy jelenlévő egyházi személy megalázó sértegetése.

Elmondtam nekik, hogy mennyit dolgoztam a papság mellett, ahhoz képest, hogy azt tartottam küldetésnek és hivatásomnak. Ilyesmiről ők soha nem hallottak, semmit sem tudtak. Az volt az érzésem, hogy félnek templomba menni, ahogy én addig a börtöntől féltem. A templomok műemlékek. Jó tudni, milyen stílusban, mikor épültek. Misére, istentiszteletre menni még-

sem kívántak, de maguk sem tudták, miért. „Isten nincs ugyebár”, de mi lesz, ha egyszer a templomban mégis meglátja őket? „Isten meghalt a háborúban.” „Csak az öregek és gyengék hisznek.” Ők viszont fiatalok és erősek, magukban bíznak, Istenre semmi szükségük nincsen. „A műveltség előbb-utóbb kiszorítja a vallást a fejekből.” Valahogy ilyen dolgok kavaroztak bennük, és senki sem törődött a nyilvánvaló ellentmondásokkal.

A börtönparancsnok-helyettes, aki talán a 30–35. évében járhatott, angol órán megtudta, hogy minden dolláron áll egy teljesen azonos szövegű felirat.

– Tudják, mi?

Persze hogy tudjuk: „A bankjegyhamisítást a törvény bünteti!”

Nem az.

Akkor ugyan micsoda?

„Istenben bízunk.”

Ezt nem hihette a parancsnokhelyettes, a belső zsebéhez kapott, kirántott egy jó köteg papírpénzt. A kötegben minden címletű bankjegy volt. A parancsnokhelyettes az asztalon maga elé terítette őket, és olvasni kezdte hangosan: „In God we trust.” (Istenben bízunk.) A tanfolyam résztvevői elhallgattak, bámultak. „Van még kiben bízni?” A parancsnokhelyettes véleménye ennyi volt: „Élmény ez az angolóra.”

Sokan voltak fiatal orvosok az IMEI börtönkórházában a kényszerkezelésre ítélték között. Mindig bennük volt a rettegés, bár bíztak a szaktudásukban, a fehér köpenyükben. Ám mindez az életükön semmit sem javított. Olyan személyes problémákkal küszködtek, amilyenekkel akár melyik analfabéta is küzdhet.

A börtönparancsnok helyettesétől megkérdeztem:

– Az orvosnők pszichológiai ismereteikkel meg tudnak előzni egy „eseményt”, vagy egy erőszakos cselekményt?

Nem. Csak meg tudják magyarázni, ha már megtörtént.

A pszichiáterek is tanulhattak idegen nyelvet munkaidőben. Egy angolórán az egyik orvosnő könnyes szemmel kérdezte tőlem:

– Én is elnyerhetem a lelki békességet?

Drámai volt a kérdése és a hangja. Valaki a társaságból a kérdező háta mögött felvilágosított: „Igen labilis állapotú a doktornő. Most válik éppen a negyedik házastársától.”

A magasabb fokon iskolázott nők állandóan rettegtek a börtönből szabadulók esetleges váratlan megjelenésétől, hirtelen felbukkanásától. Találkozhatnak a metrón vagy a buszon. Rélmük volt, hogy megtud-

ják a címüket, és felkeresik őket. A nevelőtisztek közül egyszer furcsa kérdést tett föl nekem valaki:

– Ön nem fél? Nincs önvédelmi fegyvere?

Hacsak ez nem! – És kihúztam a zsebbibliámat.

Mérhető-e az egyén lelki békessége? Nem jó rá semmilyen ismert műszer, senki nem talált ki erre alkalmas eszközt. Nincs mértéke a CGS-rendszerben. Pedig a félelem, a nyugtalanság reális jelenség, semmi értelme tagadni. Megszabadulni tőle viszont nem lehet „csak úgy”. A lelki békességet nem árulják a piacon, mégis döntő jelentőségű, mert a hiánya nagyon valóságos. A tépelődő aggodás bénít, és felőrli az energiákat. Az ember azokon torolja meg vélt vagy valós sérelmeit, akik legkevésbé vétkesek vele szemben. Nem szublimálja az alkohol, a halláskárosodásig erősített lüktető, tomboló, ritmikus zaj. Ráadásul olyan, mint az öngyilkos kísértése, egyre csak valami sötét dolog jár az ember eszébe, menekülne, de sodródik, mint a hegyi folyóba esett áldozat. Az ideggyógyászok ilyenkor depresszióról kezdenek beszélni.

A fegyőr a közhatalmi fegyveres testület tagja. Ahol szolgálatát gyakorolja, nagy a kihívás, a kockázat, és óriási a felelősség. Sokkal nagyobb, mint a védelem, amiben bízhat. Föl kell ismernie, és bele kell nyugodnia abba, hogy személyére nézve optimális biztonságot semmi sem garantál a bűnözőkkel szemben. Váratlanul összeroppanhat, és csalódhat mindenben, amiben bízott. Nincs olyan jogi védelem, ahová menekülhetne és feloldódna a bizonytalansága; nincs tökéletes önvédelmi fegyvere, nem védi meg az ázsiai harcművészet, vagy éber fölismerés, ügyesség. Egyenruhája, rangja, kitüntetései ellenére percek alatt válhat fegyőrből fegyencé. Minél magasabbra hágott a létrán, annál nagyobbat eshet.

Sokszor ajánlanám, ha tehetném: a bűnmegelőzés legjobb eszköze nem a lakat, hanem a Biblia. Mit ér a ma divatos közöny Isten iránt, ha morális válságba vezet? A mindennapi kenyeret imádságban egyre kevesebben kérik, és ugyancsak fogy is naponként. Helyette kéretlenül kapjuk a mindennapi gyilkosságok hírét. Nálunk így realizálódik és aktualizálódik az ókori „panem et circenses” („Kenyeret és cirkuszt!”). Hallhatjuk a kiemelt és hírneves közéleti személyek méltatlan erkölcsi magatartásának döbbenetes híreit – fontos szerepük ellenére. Mérséklődne a morális válság, ha egyéni és társadalmi életünkben több helyet engednénk Istennek. Ez a megoldás nem a pénztől, a törvényes szigortól függ; mondhatjuk, a legolcsóbb, mégis a leghatékonyabb. Nincs más alternatíva! Kétségtelen szükségünk van a hatalmas Istenre.

SALAMON KONRÁD
Szárszó időszerűsége

Hetven esztendővel ezelőtt – 1943 augusztusának végén – a népi-falukutató mozgalom meghatározó egyéniségei Balatonszárszón a magyarság esélyeiről vitatkoztak. Erdei Ferenc – újdonsült marxista-leninista meggyőződéséből következően – a magyarság jövőjét az „óriási méretűre nőtt” proletariátus „igényének” megfelelően a „szocialista társadalomban” képzelte el. Annál is inkább, mert szerinte a parasztság polgárosodása is lehetetlenné vált, ezért egy polgári társadalom kiépülésének nincsenek meg az alapjai. Vele szemben Németh László arra mutatott rá, hogy a marxizmus megalapítói tévedtek; a fejlett ipari társadalmakban nem a proletárok száma nő elsősorban, hanem a kispolgári elemeké, mert a proletárok is a kispolgári lét felé törekszenek. S ez nagyon biztató tendencia, mert a kispolgár alapvető jellemzője a szorgalom és az iparkodás, ami az egyént egyre műveltebbé, a társadalmat pedig egyre gazdagabbá teszi. Ezért – Németh szerint – nagy hiba lenne a kialakuló kedvező, polgárosodásra törekvő folyamatokat lenyesni, s az egész társadalmat proletarizálni. Mert a *marxista szocializmus* – amint ezt máshol kifejtette – a „múltból kiszakadt”, semmivel sem törődő „béresek szocializmusa”. Ezzel szemben az igazságos és működőképes társadalom alapját jelentő *minőségyszocializmus* „kispolgári” szorgalmát a mindennel törődő, „hagyománnyal kapcsolatot tartó vállalkozó” testesíti meg.

A szárszói tanácskozás után másfél évvel bekövetkező szovjet megszállás a lehető legrosszabb irányba fordította a magyarság sorsát. A társadalmat erőszakkal proletarizálták, s az így létrehozott működésképtelen rendszert több mint negyven éven át diktatórikus eszközökkel tartották fenn, miközben 1956-os antikommunista forradalmát kegyetlenül vérbe fojtották. A kommunista rendszer 1989-es bukása óta a többszörösen meggyötört, kifosztott és részben elzüllesztett magyar társadalom csak nagyon nehezen tud talpra állni. Az Antall-kormány és az első Orbán-kormány nekigyürközései után talán e mostani, 2010-ben kezdődő küzdelem sikerrel járhat. Ugyanis van remény arra, hogy a többség megérti, a tét az 1956-oshoz hasonló. Ahhoz ugyanis, hogy megmaradjunk, emelkedő nemzeté kell válnunk.

Emelkedő nemzet – írta 1956-ban Németh László, s ennek lényegét abban határozta meg, hogy a magyar társadalomnak a népi gondolat szellemében kell megújulnia. Az ezt szolgáló politika legfontosabb három alapértéke pedig: a nemzeti eszmények és hagyományok tisztelete, az emberi és polgári szabadságjogok érvényesülése, valamint a szociális igazságosságra való törekvés. Ennek szellemében tevékenykedtek az 1945 utáni második köztársaság, valamint az 1956-os forradalom nemzeti demokrata erői. Nem véletlen, hogy a nemzeti függetlenséget, az önkormányzati demokráciát és a valódi szociális érzékenységet megvalósítani akaró politikai törekvést a szovjetek és hazai kommunista csatlósai képtelenek voltak eltűníteni.

A történetek jól mutatják a kommunisták kirekesztő, öncsonkító magatartását. A népi gondolat társadalmi-politikai programja ugyanis magába foglalta nemcsak a jobb-, de az akkori baloldal időtálló értékeit is. Azaz a nemzeti eszme és a szerves fejlődés gondolata mellett, a demokrácia és a nem marxista szocializmus eszményét. A népi gondolat tehát meghaladta a politikát hagyományosan jobb-, illetve baloldalra osztó, s a másikat eleve elfogadhatatlannak tartó felfogást, ezért tudott hatni a társadalom széles rétegeire. A kommunista szélsőbal és szövetségesei viszont határozottan elutasították a népiek elképzelését, ahogy korábban a szélsőjobbaldaliak is.

Mivel napjaink korszerű nemzeti irányzatainak meg kell szólítaniuk a bal- és jobboldal közt ingadozó szavazók minél nagyobb hányadát, ezért célszerű, ha a népi mozgalom gyakorlatát veszik alapul. Ennek lényege pedig, hogy képviseljék a társadalom különböző, egymással vitában álló csoportjai által megfogalmazott időtálló értékeket, tekintet nélkül azok eredetére. Továbbá el kell ismerni azokat a múltbeli értékeket is, amelyek a velük vitában, sőt szemben állók örökségének *látszanak*. Ennek kapcsán nagyon időszerű, hogy a demokráciát alapeszményének tekintő baloldalt megkülönböztessük a totális diktatúrára törekvő szélsőbaltól, azaz a kommunistáktól. Az utóbbiak ugyanis hatalomra jutásukkor felszámolják az alkotmányosságot, a demokráciát, és totális diktatúrát vezetnek be, tehát közelebb állnak a szélsőjobbaldali nemzetiszocialistákhoz, mint a kommunistákkal szemben álló, valódi szociáldemokratákhoz. Ahogy a huszadik század első felének legnagyobb szociáldemokrata személyisége, Garami Ernő írta 1929-ben, a kommunisták „baloldalon álló fasiszták”, ezért velük „mint ellenséggel kell bánnunk.”

A kártékony és bűnös kommunista múltnak – a hasonló szélsőjobboldali, nyilas múlttal együtt – a történelem süllyesztőjében a helye. Ugyanakkor a Garami Ernő, Peyer Károly, Kéthly Anna vezette szociáldemokrata irányzatnak a demokráciáért, a szociális igazságosságért folytatott küzdelme – amelynek során egyaránt küzdöttek a kommunisták és a nyilasok ellen – a magyar múlt elismerésére méltó része. Ezt a jobboldalon annál inkább hangsúlyozni kellene, mert a kommunista múlttól megszabadulni nem tudó, azt még mindig fényesítő mai szocialisták és szövetségeseik képtelenek az említett szociáldemokrata vezetők szellemi, politikai örökségét vállalni. Az ő örökségük elismerése tehát hozzájárulhatna egy korszerű, a jobboldallal szót érteni képes szociáldemokrata irányzat létrejöttéhez.

Ugyancsak felesleges és méltatlan a polgári radikálisokkal szembeni fanyalgás is. Sajnos a két világháború közötti, elfogult visszaemlékezésekből tájékozódók kinagyítják egyes radikálisok, mindenekelőtt Jászi Oszkár néhány helytelen, vagy annak látszó megnyilatkozását, s ennek alapján hozzák meg elmarasztaló ítéletüket. Ez esetben nem ártana, ha elgondolkodnának azon, hogy a főváros húsz éves balliberális vezetése idején miért nem neveztek el Jásziról még egy mellékutcát sem? Mert a mai magyar „baloldal” vele épp úgy nem tud mit kezdeni, mint az említett szociáldemokratákkal. Jászi ugyanis már 1920-ban megírta *A kommunizmus kilátástalansága* című tanulmányát, bizonyítva, hogy ez a rendszer megvalósíthatatlan és embertelen. Arra is ő mutatott rá az elsők közt, hogy a szociál-liberálisok 1919-es elődeinek fő jellemzői: „a tradíciók hiánya, a gőgös exkluzivitás, a messianisztikus hivatás, és az ellenvéleményekkel szembeni türelmetlenség.” Majd a következő megsemmisítő bírálatot írta róluk: „Ez a típus nemcsak nem ismerte a falut... de ösztönösen gyűlölte is, mint idegent, ostobát, elmaradottat. A paraszt számukra a butaságot és a reakciót jelentette, akivel szemben a legfiatalabb és leghoszszabbhajú propagandista gyermek is azt a megvetést és lenézést érezte, mint az átlag amerikai a négerrel szemben. Micsoda alacsony és alárendelt embertípus az, mely hagyományosan vallásos és nemzeti, amelynek durva agya nem akar megnyílni a marxizmus egyedül üdvözítő igazságainak és a freudizmus (...) misztériumainak.” Ezek után nem véletlen, hogy Jászi az 1930-as években, a balliberálisok támadásakor a népi-falukutató írók védelmére kelt, bennük látva saját, egykori törekvéseik folytatóit.

A valódi baloldali értékek számontartása kapcsán nem árt Szabó Dezső nagyon is időszerű kijelentésére utalni: „Minden magyar felelős minden magyárért.” Ebből következően arra kell törekednünk, hogy múltunk *minden* értékét felmutassuk, és a jövő szolgálatába állítsuk.

Ennek szellemében az is érthetetlen, hogy a nemzeti oldalon a harmadikutas népi mozgalomra alig hivatkoznak. Feltűnő példája volt ennek, hogy 2011-ben Bibó István születésének századik évfordulóján a szociálliberálisok több konferenciát is rendeztek, a kormányoldalon viszont ezt nem sikerült elérni. Szerencsénkre a Magyar Írószövetség Bibó konferenciája megmentette a szégyentől a nemzeti oldalt. Pedig a magyar EU elnökség idején nagyon jó lett volna hivatkozni Bibóra, akár szórólapon megjeleníteni néhány angolra fordított fontos megállapítását, mint a magyar demokratikus gondolkodás pilléreit. Hatásos és hasznos lett volna a hisztérikus, képzelt veszedelmektől rettegő európai baloldalnak felidézni a „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni” kezdetű megállapítást, ami így folytatódik: „nem félni a más véleményűektől (...) és egyáltalán mindazoktól az imaginárius (képzelt) veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük.”

A három említett irányzat közül tehát az első kettő értékeit el kellene ismerni, például az új utcanévek keresésekor, sőt – a magukat baloldaliaknak nevezők szélsőséges megnyilatkozásaival szemben – hivatkozni is lehetne rájuk. A harmadikat pedig példának kellene tekinteni. Napjainkban, amikor a despotikus szocializmusok bukását követően a liberális kapitalizmus is válságba került, egyre inkább oda kellene figyelni a Németh László és Bibó István által felvázolt harmadik út gondolatára, amely e két, immár bukott rendszer között kereste a kibontakozás lehetőségét, s amelynek első lépéseit a nyugat-európai szociális piacgazdaságok tették meg. Egy korszerű, XXI. századi, nemzeti, demokratikus és szociálisan igazságos Magyarország szellemiségének megteremtéséhez ugyanis nem lehet kizárólagos hivatkozási alap a magyar konzervatív politikának a XX. század elején reformkonzervatívva válni képtelen, tehát részben már akkor is korszerűtlen változata.

Az elmondottak azt jelenthetnék, hogy kibővülne a kormányoldal szellemi hatóköre, részben alaptalanná válnának a kormányt támadó hazai és külföldi csoportok érvei, s mérséklődhetne a kormányellenes

erők ereje, bár ők ennek ellenére folytatni fogják gyűlöletkampányaikat. Épp ezért a minél szélesebb körű szótértés érdekében a mai éles politikai küzdelmeket nem kellene visszavetíteni a múltba. Mindenekelőtt abba kellene hagyni az első magyar köztársaság, valamint az azt megbuktató, és minden demokratikus intézkedését felszámoló tanácsköztársaság összemosását. Ráadásul az első köztársaság

minél szenvedélyesebb elmarasztalása akaratlanul is csökkenti a vörösterroret megteremtő, és a trianoni tragédiát elsősorban és egyértelműen előidéző kommunisták felelősségét.

A Szabó Dezső-i gondolat értelmében minden magyar értékre szükségünk van. E célt pedig csak a nemzeti oldal tudja megvalósítani, ha a népi gondolat-hoz hasonlóan támaszkodik múltunk minden értékére.

GLÁSER DIÁNA

Vasárnap délután

*Vasárnap délután havas a táj.
Ma nem látok túl a villanydrótokon.*

*valahol messze, át, egy csukott ajtón
cselló nyekereg a félhomályban
büszke mamák tapsolnak nagyon
reped a dzsörzé, vasárnap délután
övék a világ*

*üvegablak alatt talpak bandukolnak
ki merre lát, méteres álmok
az egyik a másik vígan szaladna már
de a harmadik fáradt
kezeben hangokat cipel
virágokat szabdalnak észrevétlen
nadrágszárak koptatják a hétvégi mámort*

*a fák között eltévedt állatok
csendben nyújtózó csupasz katonák
vigyáznak, némelyikre rácsimpaszkodom*

*a hegyeken túl ma csecsemők születnek
püspökök, diktátorok, mozdonyvezetők*

*születésnap gyertyák égnek el
fegyver dörög a túlparton
linzertészta nyúlnak a gyermekek
anyák sírnak, roskadnak a lépcsőn*

Vasárnap délután.

Övék a világ.

GÁBOR FELICIA
Csángó élet

E kanna víz

A rózsaszín poharat kérem. Én is rózsaszín poharat kérek. De csak egy van, válaszolok.

Asztalunk körül hat gyerek ül. Két fiú és négy lány. Ebből két kislány, majdnem egyidősek. És mindkettőjük kedvence a rózsaszín. A lányom jogosnak tartja, hogy övé legyen a rózsaszín pohár, hisz ő itthon van, a vendég kislány a keresztlányom. Ő szintén azt akarja, és ő is jogosnak tartja, hogy ő kapja, mert ő a vendég. Szerencsére abból már nincs vita, mit isznak, mert az ebédhez, vacsorához kizárólag vizet ihatnak. Így egyéb, szörp vagy üdítő nem jöhet szóba. A többiek is felsorolják, kinek mi a kedvenc színe, és aszerint megy a pohárosztás. Péter kedvenc színe a zöld, Balázs a kéket kéri, Zsófi a világoskéket, Eszter a sárgát. A két kicsi nem tud megegyezni. A megoldás még egy rózsaszín pohár lenne. De az nincs. Így perceken keresztül azon egyezkedünk, mi lenne a megoldás. Végül Péter elmondja a megoldást. Először igyon a rózsaszínből, aki szomjas, majd anya mossa el a poharat, és igyon a másik is. A nagylányok kuncognak. Egy pohárból isznak a kicsik. A kicsiknek, úgy látszik, ez a megoldás tetszik. És természetesen az egyikük már most szomjas. Valószínű, hogy az étkezés során többször kell majd elmosnom a poharat. De az nem baj. Fő a békesség.

Mindenki eszik végre. És mindenki ihat kedvenc színű poharából. És mivel nyugalom van, elmesélhettem nekik a csángó víz történetét. Ami a hegyből jön. Beleszövök persze egy vízfakasztó tündért is. És a kút szellemét. Hisz nekik így érdekesebb. Buzgón esznek. Isznak. Kacarasznak a mesémen. És néha visszakérdeznek. Ez igaz?

Vízünk a kútról volt. Amikor az iskolából hazajöttünk, elmentünk a kúthoz. Idősebb testvéreim nagyvödörrel, mi fiatalabbak kicsivel. Kút kerekével felhúzták a vizet. Azt még én is meg tudtam csinálni. Csak a vizet nem tudtam átönteni scsuturából a vödörbe. Mert a kútba kellett hajolni, egyik kézzel a scsuturát dönteni, a másikkal pedig az üres vödört fogni. És ez bizony nehéz feladat volt egy hétévesnek. Főleg, ha a kút mélyébe néztem. És eszembe jutott az a sok mese,

amiket a kút szellemeiről hallottam. A vízfakasztó erdei tündérekéről. A másvilágba repítő kútfenekről.

Kicsi koromban a kút és a körülötte lévő tér központi helyet foglalt el életünkben. Kútnál állt meg a busz. Kútnál talákoztunk a többiekkel. Kútnál randiztak a fiatalok. Kútnál adták az elpirult leánykának az első csókot. Ott sötét volt. És mégis világos. Ott volt pad. És még inni is lehetett. Kútnál talákoztak a szomszédok. Ott adták-vették a friss híreket. Víz mindenkinek kellett. És szinte mindenki a kúthoz jött. Akkoriban nagyon kevés házhoz volt bevezetve a víz. Most persze ez nem újdonság.

A víz volt az életünk. Abból főztünk. Azt ittuk. A vizesvödörnek külön helyük volt. Két vödör között ott volt a vízivó kanna. Jó nagy. Fél literes, és fémből van. Ezt csak arra használtuk, hogy vizet igyunk.

Vacsoránál, a terített asztalra anyám odakészített egy kanna vizet. Apámhoz volt közel. Ha szomjasok voltunk, akkor kértünk inni. És ha apám úgy ítélte meg, hogy már eleget ettünk, odaadta a kannát. És sorban ittunk. A kanna körbement. Egy szájról a másikra. Ha kifogyott, anyám már szaladt is ki megmeríteni. Néha türelmetlenkedtünk, hogy mikor érünk sorba. Mikor ihatunk már végre. De csak úgy magunkban. Nem szoltunk. Legfeljebb egymást könyökkel megrugdostuk. De nem veszekedtünk. Nem mertünk volna. Ott volt apánk.

Asszony, hozz e kanna vízzát.

Mindenki jóllakott. Jöhet az ivás.

Egy kannából. Szájról szájra.

Rózsaszín pohárról még csak nem is álmodunk.

Elsőáldozás

Ezerkilencszáznyolcvanöt. Május. Lújzi-Kalagor a legszebb ruhájában pompázik. Virágok mindenhol. Minden kertben virágozik a fehér, rózsaszín bazsarózsa. Az illatos bazsalikom az utcát is elárasztja. A természet felébredt. Most van az elsőáldozás.

Nyolcéves vagyok. Velem együtt százhusz gyermek elsőáldozó. Az egész falu erre készül. Mintha a virágok is erre virágoztak volna ki. Mi már fél éve járunk elsőáldozói hittanra. És misék után mindennap énekpróba van. Annyira nagy az izgalom. Fehér ruhákban leszünk. Akinek nincs fehér ruhája, az a plébánián kölcsönözhet. Nekem van. Mert a nővéreimtől örököltem. Még anyám varrta Lucsinak. És minden évben szinte volt elsőáldozó leánya. Ilyenkor kimos-ta, kifehéřítette, egy kicsit mágápretálta, és kivasalta.

Idén engem a nővéreim készítenek el. Ők mossák a ruhám, vágják a hajam. Körmeimet súrolják. Ilyen tiszták még sohasem voltak a lábkörmeim. Mivel már elég meleg van, a közánban kint, az udvaron melegítenek vizet. Esővizet. Mert az jobban mos, és a hajnak is sokkal jobb. És bent a kertben beleöntik egy cseberbe. Csalánsampont hoznak, és még egy illatos szappanmaradék is akad, amit még Lili hozott haza Kovásznáról. Cseberbe ültetnek. És mosnak. Egyik a körmeim. Másik a hajam. A térdem csupa seb. És a szappan, az csíp. De nagyon. Nővéreim csak nevetnek. Annyira nem is fáj, igaz. Ők is azt mondják. Aki szép akar lenni, ne panaszkodjon, mondják. Olyan lesz, mind e nyírjásza, mondja Angéla. Máglátod. Kikészítünk szépen. Szép akarok lenni. Meg sem mukkanok. Nem is merek. Alig várom a holnapi napot. Holnap lesz az elsőáldozás.

Az egész katekizmust kívülről fújom, már akkor tudtam a felét, mikor még el sem kezdtük tanulni, mert idősebb testvéreimet sokszor hallottam, amint anyám kikérdezte őket vagy ők egymást. Az összes imádságot is tudom, mert azokat minden este elmondjuk. Lefekvés előtt. Holnap nagy nap lesz. Új szándalom van. Fehér. Új harisnyám is van. És fehér ruhában leszek. A fejemen pedig egy kis, fehérvirágos koszorú. Művirágokkal. Bárcsak igazi virágból fonnánk koszorút. Fehéret. Bazsalikomot is fonnék bele, hogy illatos legyenek. Mikor igazi nyírjásza lesz, akkor fonhatsz, mondja a nővérem. Az esküvőmön virágból font koszorúm volt. De már nem csak fehér. És bazsalikom sem volt benne.

Szinte semmit sem alszom az izgalomtól. Végre másnapra virrad a nap. Felöltöztetnek. Úgy benéznék a tükkörbe. Tudom, hogy bűn, ha szépnék láthatom magam. Hisz most tanultuk, ne legyünk hiúk. De, mikor egy pillanatra egyedül maradok, bemegyek nagyházba. Ott van anyám fésülködőasztala. Talán még ő sem tudja, mire való. Apámtól kapta esküvőjükre. Abban láthatom egész alakom, ha felállok egy támburétra. Olyan szépnék látom magam. Akár egy angyal. Gondolom. És eszembe jut Gabi, a meghalt kicsi testvérem. Aki így nézhet ki most fent a mennyben. Nagypám azt mondta. Angyal ő. Akarok egyet pördülni, de lábom a hosszú ruhámba fonódik, és lezuhanok a székről. Beront egyszerre anyám, nővéreim, kérdezik, nincs semmi bajom? Nem tudom, fáj-e valamim. Anyám nem szól semmit, pedig azt hittem, megszid.

Elindulunk a templomba. Korábban kell ott lennünk. Nekünk, áldozóknak. Az egyik nővérem jön velem, Lucsi. A többiek csak később. Útközben talál-

kozom barátnőimmal, akikkel együtt áldozunk. Olyan szépek ők is, mint én. Mónikának városi ruhája van. Amibe csipke is van varrva. Nem irigykedem, mert az enyém is nagyon szép. Templom előtt már nagy a tömeg. Mi, gyerekek felsorakozunk. A többieknek be kell menni. Kijönnek a papok. Ma hárman miséznek. Fehér ruhában vannak ők is. Arany díszekkel palástjukon. Azt gondolom magamban, ők lehetnek a szentek, mi pedig az angyalok. Ministránsak is vannak, sokan. Talán még tizenötön is.

Elindulunk. Elöl egy keresztet vivő ministráns, majd mi követjük, hátul a papok és a többi ministráns. A templom teles-teli van. Mindenki ott van a faluból. Egy üres sávot hagytak nekünk, hogy bevonuljunk. Olyan egyenesen megyek, ahogy csak tudok, még a fejem sem forgatom sehová. Úgy érzem, engem néz mindenki. A tenyerem izzad. Félek, hogy a gyertya, amit fogok, mindjárt kicsusszan.

Végre megérkezünk a helyünkre. Elöl, azoltár előtt vagyunk. Már nagyon sokszor elpróbáltuk ezt a bevonulást. És mindnyájan tudjuk, hol a helyünk. A mise elkezdődik. Egy kicsit megnyugszom. A szívem nem ver már olyan hevesen. Minden úgy zajlik, ahogy a próbákon. A prédikáció alatt azonban elkezdek szédülni. Nem kapok levegőt. És elsötétül egyszerre minden. Annyira félek, hogy elesek. Nem mertem letérdelni. Állni kellett. S a pap is mondta, ne mozgolódjunk. Zúg a fülem. Már azt sem hallom, amit a pap mond. Szédülök, és nagyon melegem van. Összeszorítom a fogam. És mikor már úgy érzem, elesek, megkapaszkodom a mellettem lévő kislányban. Rögtön leszek jobban, vagy talán csak pár perc múlva, nem tudom. De szerencsére nem estem el. Lassan hallani és látni kezdek. Csak melegem van még mindig.

A prédikációnak vége. Mi jövünk, fogadalmat kell tennünk, majd egyesével áldozunk. Eseménydús a következő óra, már nem érzem magam rosszul. A mise végén, a nagyok közé kerülünk. Ezen túl gyónhatunk és áldozhatunk mindig. Lefényképeznek a szentképpel és kereszttel, ami a kezemben van, a testvéreimmel, a nagymamámmal. A keresztanyám nem jött el. Ő városi, és oláh. Neki ez nem fontos. Gondoltam, így kell ez, hogy legyen. Nem is hiányzik. Ott vannak testvéreim, nagynénjeim, a nagymamám. Az egész falu. Mindenki látott fehér ruhában vonulni. Mind e nyírjásza.

Otthon még kicsit lehetek a fehér ruhában. De anyám szól: Vegyétek csak lá. Majtég hirkapcc felmászik e fára banná. Még álszakassza. Pedig nem is másztam volna fel a fára abban a ruhában. Amikor aztán leve-

szik, felszabadultan megyek ki a barátnőimhez, hogy megbeszéljük, kinél mi volt. Hogy rosszul lettem a templomban, nem mondom el senkinek. Nem, mert szégyellem, hanem mert még akkor elfelejtem. És talán eszembe sem jut, ha ma nem jutna eszembe.

Kettőezer-tizenkettő. Doroszlón vagyunk. Férjem falujában. Egy másik országban. Egy másik templomban. Keresztlányom, Anett elsőáldozója van. Egy hete itt vagyunk, és olyan lelkesen készül és izgul. Nem is nagyon érzem át izgalmát. Csak ma, amikor templomba léptek, ők négyen, az elsőáldozók, hófehér ruhájukban lépkedtek az oltár elé papostul, az emlékek megrohmozottak. Egyszerre voltam szomorú és boldog. Megkönnyeztem.

Tenyerem izzadt. És csak sírtam. És néztem a kis angyalokat.

Akik pont olyan szépek voltak, mint mi akkor, Kalagorban.

Kérdezem anyámat. Mám, milyen volt otthon az elsőáldozás? Mert idén is volt, mint minden évben. És nővérem, Lilianának Francesca lánya is elsőáldozó volt. Gyejjjjá, elnyújtva a végét, mondja anyám. És mintha látnám is az arckifejezését. Árós szép volt, mámokám. Mind a nyírjászescskák, olyan szépák voltak a lianykescskák. Kölykök es, mát azok es fájérbá voltak. A tamplam es áróst sok virággal vot kikészítvál. Sa misét három papes kimondta. Áróst sok ember vot. Dá most kicsiscskén áldoztak. Mánnyn, mám? Kérdezem. Há, úgy nágyvánen. Mát most ninscsán annyi kiscská, mind mikor tük votatok kiscskescskék.

Kalagorban, negyvenen. Doroszlón négyen.

Elsőáldozók. Angyalok.

Kettőezer-tizenkettőben. Itt lent, a földön.

Fogak

Nem volt fogkefénk. Nem is tudtam, hogy van olyan. Akkor hallottam róla először, amikor nővéreim más városokba mentek tanulni. Akkor fogkefét is vinniük kellett. És mit csinálsz vele? Kérdezte Péter öcsém Máriától. Mosom a fogam. De előtte be kell szappanoznod? Folytatódott a kikérdezés. Nem. Képzeld, van fogkrémem is. És, hogy jobban szemléltesse, egy kicsit kinyomott a tubusból az ujjbegyére, de épp egy kicsit, nehogy kárba vesszen. És mindannyian megszagolhatuk. Nekem tetszett az illata. Menta illatát éreztem, olyan volt, mint a vadmentáé, kint a Kálvárián, amikor fentről nem gyalog jöttünk, hanem hemperegtünk.

Gurultunk lefele. Ilyenkor az egész ruhánk mentaillatú volt. Meg, gondolom, nővéreim bosszúságára, akik a ruháinkat mosták, jó zöldek is. Sok napig ragadt ránk a menta. Mondhatnám, nagyon tetszett az illata. Bár azt, hogy a számba kell tenni, el sem tudtam képzelni. Péter öcsémnek is tetszett, de Adrián csak annyit mondott: bűdös. Jaj, mint Kolta Anti, olyan az a kölyök. Szokta sokszor anyám mondani, amikor Adrián finnyáskodott valami enivalónál. Kolta Antit, az anyám apukája lévén, keményfejű, erős egyéniségnek tartották a faluban. A lovai es cscsak e fálé mennák, mind a gazdájuk, mondták néha nagyapámról. Nem csoda, nem is olyan nagyon rég rájöttem, hogy nagyapám teljes mértékben, egyenes ágban székelyföldi leszármazott ember. Azaz székely. Addig identitásomban szerepelt a román, aztán a bozgor, majd a csángó, majd Csíkszeredában elmondták, hogy csángó magyarnak kell lennem. Magyarországon már kategorizáltak, északi csángó vagyok, Budapesten aztán kiderült, moldvai magyar vagyok. Amint Kolta Antit, a nagybajuszos, székelyes ruhába öltözött ifjú legénykét megpillantottam a nagyanyám padlásán talált ládában, egy csapásra elillant a kissé romantikusra sikeredett, képzeletbeli identitásom, miszerint a nagy vándorlásból lemaradt csapatok leszármazottja vagyok. Persze a másik nagyapám által még ezt az elképzelést éltethettem. De így is osztoznom kellett a büszkén, későn talált identitás megnevezésére. Ó. Ez ne fájjon. Mondta az egyik ismerősöm, annyi fehér folt van még a történelmetekben, történetekben. Még alakulhatsz sok mindenné.

Mari, minden vasárnap kell fogat mosnod? Kérdeztük, mert arra gondoltunk, biztosan misére menet előtt kell használni. Dehogy. Mindennap kell. Elszörnyülködtünk. Minden nap? Hirtelen az a vágyam, hogy itthonról elmenjek, máris tovatűnt. Milyen buta szabályok. Fogat mosni minden nap. Mint a kezünket és lábunkat, azok is piszkosak lesznek, mondta a nővérem. A fogakat is mosni kell. De mi nem eszünk földet, válaszoltuk. Mitől lenne piszkos. Erre már ő sem tudott mit mondani. Meg kell mosni mindennap, és kész. Amikor Csíkszeredába mentem, nekem is lett fogkefém. Meg fogkrémem is. Mentolos. Vettek a nővéreim nekem is. Azt viszont senki sem mondta, mi a teendőm velük. Szépen beraktam a szekrényembe. Gondoltam, legalább nem fogy el a fogkrém.

Első reggel mentem arcot mosni a fürdőbe. Közös fürdőink voltak. Öt mosdó az egyik oldalon, öt a másikon. Nyolc foglalt volt. Mindegyiknél fogmosás ment. Fél szemmel, arcmosás közben, lestem a lányokat.

Mindenkinek habzott a szája, és köpködtek. Nem tetszett. De, gondoltam, majd kilesek egy olyan időpontot, amikor nincs senki, és én is kipróbálom. Délután senki sem volt bent. Most, gondoltam. Rátettem a fogkrémet a fogkefére, mert Mária azt mondta, hogy nem szappant teszünk rá, hanem fogkrémet, és elkezdtem bekeni vele a fogaim. Teltek-múltak a napok, minden reggel bekentem a fogaim, és vízzel kiöblítettem, majd kiköp-tem. Míg egy szép napon az osztályfőnökünk, aki hármásával vitt a lakására minket, engem is elvitt. És akkor megmutatta, hogyan mossuk a fogunkat, hogyan vágjuk a körmünket, és hogyan kell haját mosni a mosdónál. Mert fürdünk a kollégiumban is csak a pincében volt, és egyszer egy héten volt meleg víz.

Amikor otthon meglazult a fogunk, és ki akart esni, azt hallottuk, hogy a padlásra kell feldobni. Azt is tettük, és annak érdekében, hogy ne vesszen el, vagy, hogy ne adj Isten lenyeljük, egy cérnával megkötöttük a lazuló fogunkat. A cérna másik felét pedig a kilincse-re kötöttük. Az egyikünk becsukta az ajtót, és a fog kirepült a szánkából. De volt, hogy csak kihúztuk egymásnak, és gyorsan feldobtuk a padlásra.

Mámé, mánni fog láhát a hiúba, mondtam anyámnak nyáron. Oda hánytuk az agésziket, mikor kiscskék votunk. Gyeja. Niscs e fog es. Sepregettem fenn nihány ásztándájá, dá nám láttam egyját es. Pedig én tudom, hogy sok fogat dobtunk fel a testvéreimmel. Ezen töprengve, gondoltam, felkeresem a nagy hiút, ahová nem könnyen jut fel az ember, mert a nagy ház padlása, és csak egy magas létrával közelíthető meg, amit be kell vinni, odatámasztani, és valakinek fogni, miközben rámászok. Gyerekkoromban ez a hiú volt a határ az ég és a föld között. A valóság és képzelet között. Minden, amit esténként az eszemben költöttem, és a testvéreimnek meséltem, onnan indult, és ott végződött. Mint a mesebeli, égig érő fa. A padlás az volt. És most, amikor anyám mondta, hogy bizony, ő nem találkozott fogakkal, a gyomromban bizsergést éreztem. Muszáj volt megnézni.

Könnyű nyári ruhában másztam fel a végtelenségbe. Több mint negyven fok volt. Babakori, gyermekkori és talán még azelőtti emlékek mindenkiről. Ruhák, játékok, iskolai füzetek, könyvek, képek. Mindenféle rendszerezés nélkül. Csak az idő múlása rendszerezte őket. Ami már nem kellett, az felkerült oda. Sorba. Könnyen megtaláltam az én kupacomat, ami tartalmazta az imádott mesekönyveimet, a kézzel varrott ruhákat a csutkababáimra, csúfolódó verseket az öccseimre, a Csíkszeredában összegyűjtött köny-

veket. Levelezésemet a barátnőimmal, testvéreimmel. Először csak görnyedtem a dobozok, zsákok felett. Majd leguggoltam, aztán az egyik gerendára leültem. A napfény beszűrődött a szellőzőnek hagyott ablakocsákban. Egyszerre volt izgalmas és ijesztő ott lennem, ahol gyermekként ezer meg ezer történet lejátszódott. Tündérekkel, általam elképzelt lényekkel. Néha nevettem. Néha könnyek jöttek a szemembe. A ruha rám ragadt. És néha a torkom is kiszáradt. De aztán nyeltem egyet, és egy zsákkal odébb ültem. Mennyi emlék. Neccsak, Felicsire hogy kacagozzik, mondta lent anyám nővéremnek. Időm volt. És mivel egyedül utaztam haza, nem sürgetett senki. Csak éltem beletemetkezve a régi időkbe. Szemem már rég megszokta a fenti kevés fényt. Szinte már mindent láttam. Csoda, hogy egérrel nem találkoztam, gondolom, nekik sem volt látogatójuk mostanában, biztosan elbújtak előlem.

Az egyik könyves dobozban kotorásztam, amikor egy tojást fogtam meg. Ez lehetetlen, gondoltam. Hogy kerül ide fel egy tojás? Anyám már évek óta nem volt fent. És rajta kívül senki sem ment oda. Mégis egy tojást fogtam a kezemben. És igazit. Nem fából, és nem is húsvéti díszítettet vagy festettet. Egy sima tojást. Ekkor jutottak eszembe a fogak, amiért felmentem. Körülnéztem. A gerendák közötti kazettákban nem volt szigetelés felülről, csak szalmás agyag. Mindenhol vastag föld és por terület, mint egy szőnyeg. Meztőláb mentem fel, hogy a létrán el ne csússzak. Pirosra kifestett lábkörmeim izzó parázsként csillantak fel a porból. Mint valami szemek, gondoltam. És végig futott rajtam a hideg. Kerestem a szememmel. A talpammal. A lábujjaimmal tapogattam a puha port. De semmit nem éreztem. Fog nincs. Igaza van anyámnak. Visszaültem egy gerendára. És becsuktam a szemem.

Mínek keresem azt, ami már nincs? Gyerekkorunkban azt mondták, ha ide feldobjuk, egy tündér elviszi. És a fogat hálásan megköszöni. Úgy, hogy szerencsét küld a fog gazdájára.

Lekiabáltam. Mámé? Lemennék. Neccsak oda, azt számítottam, ott maradsz, mondta anyám. Három órája vacc fenn. És nevetett hozzá. De amikor a tojást meglátta a kezemben, mághült a vérá, ahogy ő később elmondta. Áz hunnét van, mámokám? Kérdezte. E kártonba kaptam. Anyám letérdelt, összerakta két kezét. És esküdözött. Ő nem varázsolt. Nem csinál ilyen dolgokat. A csukmányt csak e gullány vihatéa fel.

Anyámat megöleltem. Felemeltem. Könnyes szemembe néztem.

Tudom, mám. Tudom, hoj kend nám vrözsil. Nám káll nákem ásküdüzni.

Még egy percre ránéztem a menyezeten becsukódott ajtóra. Egy fenti világ. Ott hagytam.

Mámokám, ninscs puterém kihányanni onnét a dolgokat. Tán nám szakad le eccer a hiú.

Námes káll, mámém. Hagyja ott őket, mondtam neki.

Pókhálós hajjal, bőrhöz ragadt ruhában, izzadtan és porosan átkaroltam anyám vállát.

Mosollyal a szám szélén, cinkoson a létrát két fejénél megfogtuk és kivittük.

A hiú.

Két világ között. Ott marad.

És ott maradnak fogaink is. Ha el nem vitték.

CZILLI ARANKA

gondolatok egy CT-vizsgálat előestéjén

*arccal a tegnap felé fordul
és vacog a sötétben
a gondolat:*

*a holnapi fényben
már ott lesz egészen
a nagyvilág
s aki virágot talált
és megszerette azt
csak az tudja óvni
a befelé nyíló szirmokat*

*arcát a párnába temeti
és könyörög a gondolat:
ha van isten,
szeresse a szirmokat!*

kapcsolat

*végtelenből végtelenbe
futunk egymás mellett
mint a vonatsínek
összekötnek talpfáink:
a gyermekek*

nyitott ablak

*sárba lógó nagylábujjad
körkörös mozdulatokkal
keresi a lágység értelmét
mert neked minden csepp
égig ér
és fullaszt még az oxigén is
mert
miért is?*

*hirtelen
közénk ül a bizakodás
– szőkefürtű fiúgyermek –
s fizetetlen számláinkból
csónakokat tűröget
bukdácsolva viszi őket
a mából a tegnapba
a gondviselés habja*

*s ha
mögöttünk nagyapám
szárnyát-glóriáját felcsatolja
s magasba emel langyos kézfogással*

*akkor megmossa lábunkat a holnap
és gyermekünk elé már
mezítláb állhatunk*

határvidék

*úgy alszik, mint aki
baldog, hogy lekapcsolta az életet
hajnalhasadáskor befelé fordul
s magára húzza az eget*

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Akit épp nézel

Mezey Katalinnak

„Múlt város cinkosa,
úgy szenvedni nem tud már,
aki nem olyan fiatal,
aki csak észrevétlenül
és lopva visszaes
arra, amit csak ő lát.
Aki vonatra váró,
sötét ruhás utazók között
maga is
virágcsokrot szorító,
csomagos idegen.”

(Mezey Katalin: *Aki most észrevétlenül*)

*Az almák mosolyogtak, mert ez a szokásuk.
A költők verset írtak, másként nem tehettek.
Jóanyám meg ott állt a tyúkól mellett,
hogyan megszüljön egy új világot.
Zajosat, pazarlót – ennyire tellett.
Fejem körül porfüggöny csapkod,
s nyikorog bennem egy ajtó,
mint afféle leszerepelt westernhősben.
Ha akarnék is még mondani valamit,
emlékeimre levetkőztem.
S most mit kezdjek ezzel a várossal,
ami körém nőtt, mint egy dzsungel?
Helyemet nem lelem benne,
csak a megszokás hajt végig az utcán,
s a kötelesség árama
kisebb-nagyobb dolgaim között.
De a szenvedély..., mely tisztára
égetett minket – mint egy megsértődött
vendég, álruhában távozott.
Mint egy föl nem ismert rokon, elköltözött.
Marasztalnom kellett volna, jól tudom.
De észre se vettem, mikortól nincs.
Állok a körút forgatagában, és szédülök.
Áthullámszik rajtam a tömeg
éles szirénazajjal,
lökődő és káromkodva,
mintha valami kozmikus vályú felé
hömpölyögne megannyi csorda,
s érzem, ha nem lövöm ki magam innét,
végleg leroskadok, s megfulladok alatta.
Ahol csókolóztam, ahol verset írtam,
ahol kislányom toltam szuszogva
önnön végzetem elöl – sehol nincs már.*

*Sem a pad, az éjszakai buszmegálló,
sem az ulisszeszi tengerekre néző konyhaasztal,
sem a költözések dobozai közt
elsurranó ifjúság.
Egyre kevesebb az, mi ide köt, itt marasztal.
Hogy lehetnének-e még nagy nemzedék – kétlem.
De szívesen vitázom Veled, ha javunkra válik.
Talán ha utolér minket a történelem,
s megértjük, mi végre bukdácsoltunk el idáig...
De addig, csak sötét ruhás, csomagos idegen maradok.
Akit épp nézel, s azon tűnődsz, csokorral kezdedben,
vajon melyik vonatra vár.
S lobog köröttünk egy különös évszak:
a szélben virágok vonulnak, nimfák,
s megtépett szalagok.*

Császármadár – Nagypám emlékére

KÖDÖBÖCZ GÁBOR
A fényhozó írástudó

**A Partiumi Író Tábor
 2013. évi Irodalmi Díjával kitüntetett
 Mezey Katalin köszöntése**

„*Boldog, / akinek nem rongyos a lelke, / de fényes, mint a nehéz selyem, / aki hiszi is, amit mondott, / akit nem zsarol a félelem, // boldog, akit nem az önérdék / kormányoz, hanem önként szolgál, / adósait nem tartja számon, / görbe utakon titkon sem jár. // Boldog, akinek láthatatlan / púpként a múlt nem ül a hátán, / nem üzletel gazemberekkel, / árnyékán nem táncol a sátán. // akinek a szemén kifénylik, / hogy süt benne az Isten napja, / akinek lelke nehéz selymét / magasságos szél lobogtatja*” (*Boldog, Jókai Anna születésnapjára*).

Jól mondják, hogy a hasonló a hasonlót szereti, hiszen a Jókai Annát köszöntő születésnap vers önarcképnek is kiváló. Irodalmunk nagyasszonyának címzett opusában Mezey Katalin úgy formálja meg az ünneplott portréját, hogy közben saját értékvilágát is megvallja. A finom nyelvi strukturáltságú kettős portré a legeszményibb vágy- és célképzetek hívószavát, az archaikus életrend örök törvényeit követve artisztikus szépséggel fejezi ki az istenfélelemre, a folytonos szolgálatra és tisztaságra alapuló élet megtartó erejét. A lírai alany nemcsak az önérdék nélküli jóság és evangéliumi szeretet csöppnyi öröklétet kigyöngyöző esélyét villantja föl, de a szemek tükrén fölfénylő végtelenre, „Isten napjára”-ra figyelmeztetve emberlétünk transzcendens távlatból fölsejlt mélyebb és teljesebb értelmét is fölmutatja. A szívem szerint való vers egyik fontos üzenete talán az lehet, hogy a legszebb imádságot fondorkodás és félelem nélküli életünkkel mondhatjuk Istennek. Mert a legszebb imádság mégiscsak az igaz élet. Az olyan élet, amely „görbe utakon titkon sem jár”, és az olyan élet, melynek „árnyékán nem táncol a sátán”.

Mezey Katalin 1943. május 30-án született Budapesten, általános és középiskolai tanulmányait is itt végezte. 1967-ben az ELTE magyar–népművelés szakán szerzett diplomát. Itt ismerkedett meg a Kilencek költőcsoport tagjaival, közöttük Oláh Jánossal, akivel 1971-ben kötött házasságot. Egyetemi tanulmányai alatt két évig általános iskolában tanított, friss diplomásként pedig több éven keresztül népművelési előadóként dolgozott. Pár évig tartó újságíróskodás után

lett szabad foglalkozású író. Mezey Katalin irodalmi pályája az 1969-es *Elérhetetlen föld* című versantológiával indult.

Nemzedéki sorsmodell című tanulmányában G. Komoróczy Emőke teljes joggal nevezi Mezey Katalint a Kilencek prominens képviselőjének, aki – férjével, Oláh Jánossal együtt – „irodalmi életünk egyik legszínesebb, legsokoldalúbb egyénisége.”

Mezey Katalin líratörténeti szempontból is roppant figyelemreméltó kötetei (*Amíg a buszra várunk; Anyagtanulmány; Újra meg újra; Szárazföldi tél; Párbeszéd; Holdének; Válogatott versek; Bolygópályák*) a nyelvi, irodalmi tradícióhoz, a magyarsághoz, a megtartó hagyományhoz való kötődés mellett revelációszerű hitelességgel vallanak arról, hogy a közösségi cselekvés csak a saját élet talaján, csak a szellemi autonómia birtokában képzelhető el. Megannyi kagylótürellemmel kiérlelt, emlékeztető szépségű vers jelzi a kezdetektől napjainkig megtett utat.

Az irodalmi kánonban és az olvasóközönség körében viszonylag kevesebb figyelmet kapnak Mezey Katalin líraisággal gazdagon érzett szépprózai művei (*Élőfilm; Lyukak az osztálykönyvben; Levelek haza; A kidöntött kerítés*), melyek önsorsrontó hamisságokon és „letűnt korok talmi bálványain” fölül emelkedve segíthetnek a tisztánlátás, az erkölcsi érzék és mentális egészség megőrzésében. A kifejezetten gyermekirodalmi könyvek (*Csutkajutka meséi; Kivala Palkó Nemlehet-országban*) az előzőekhez hasonlóan ugyancsak a minimal art útját járják, finom nyelvi humorral, csillámló játékossággal és meta-nyelvi eszközökkel segítve a befogadást. Ennek apropóján Mezey Katalin írói önvallomását idézem a Somogy folyóirat 2002. január–februári számából: „Nekem, az írónak legalább a lényegét tekintve kötelességem az igazságra koncentrálni. Csak a magam nevében beszélhetek, valószínűleg az adottságaim, az alkati sajátosságaim is a pszichikai realizmusra predesztinálnak. Erre törekszem mind a mai napig a verseimben és az epikai munkákban is. Az emberi cselekvés belső motiváltságát kutattam, akár verset, akár prózát, akár színművet írtam. (...) A marxista-materialista gazdasági determinizmussal szemben én is vallom, hogy a társadalom egésze, de a történelem egésze sem lehet más, mint ami az egyes emberekből, lelkükből, szándékaikból, tetteikből összetevődik.”

A mostani díjazotról, a mai napon kétszeresen ünneplott Mezey Katalinról alkotott művészi-emberi portré több egymást feltételező mozaikból áll össze.

Sokak által szeretett, üvegharangszerűen áttetsző személyisége leginkább Németh László kariatidákra emlékeztető, archetipikus nőalakjaival mutat megfelelést. A Kurátor Zsófi, Kárász Nelli, Égető Eszter és Kertész Ágnes által képviselt ethosz és alapmotiváltság Mezey Katalint is jellemzi, hiszen egész pályáját a létteljességért és az integer személyiségért folytatott küzdelem határozza meg. Útja során mindvégig magáénak vallva „az ember szépbe szőtt hitét” és példászerűen kiteljesítve Nagy Lászlónak a *Fejfáknak fejfa* című versében megfogalmazott testamentumát: „jussomért, legjobb részemért hajtok / csonkán e mindig hiánnyal síró, / szimmetriásra tervelt világban”.

Életünket a lehetőség, felelősség, kötelesség hármassága határozza meg. Választani lehetőség, dönteni felelősség, cselekedni kötelesség. S habár nem mindig lehet megtenni, amit kell, mindig meg kell tenni, amit lehet. Mezey Katalin alkotói pályáját és szakmai, közéleti szerepvállalását mindvégig ez a szellemiség jellemzi. Lett légyen a Magyar Írószövetség választmányának és elnökségének tagja, az Írók Szakszervezetének titkára, illetve főtitkára, a Tokaji Írótábor kuratóriumának elnöke, a Sárvári Diákírók pályázat főszerzője, a Széphalom Könyvműhely vezetője, vagy legújabban a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozatának elnöke. És jóllehet a legutóbb Csontos Jánosnak adott Magyar Naplóbéli interjú kissé komornak tetsző lezárása („Csak vesztett ügyek mellé érdemes odaállni. Vesztett, nagy ügyek mellé.”) a magyar sorsot illetően aligha vitatható, mégis úgy gondolom, hogy minden ügy, vita, küzdelem, amely Isten nevében folyik, sikeres lesz, ami viszont nem Isten nevében folyik, az sikertelen lesz.

Mezey Katalin alkotó művészként és hívó emberként is jól tudja azt, hogy a létrontás és létabszurditás erőivel vívott sokszor egyenlőtlen küzdelemben egyes-egyedül csak a gondviselő Istenhez fordulhat segítségért. Ahhoz az „egyetlen tornyos sziklaszál”-hoz, aki oltalmat, vigasztalást, megnyugvást és feloldozást jelenthet a legnagyobb veszedelmek s a leg súlyosabb próbatételek idején is. Ennek jegyében az Úrvacsora előtt elhangzó lélekteljes ima („tiszta szívet teremts bennem és az erős lelket újítsd meg bennem”) Mezey Katalin költészetének is fontos inspirációja. Íme, néhány jellemző példa a Fennvalóval folytatott intenzív párbeszédre: „Istenem, adj eleséget, / harchoz halálíg ellenséget, / forró egedhez kemény szárnyat, / messzeségedhez merész vágyat,

// csókomhoz adj kerek szájat, / szabadságomhoz olajágot.” (*Fohász utoljára*); „Ötvenhatban megperzselődtünk, / hatvannyolcban bekormozód-tunk, / nyolcvannyolcban lángra gyulladtunk, / dereng a horizont alattunk. // Adja Isten, hogy örtűzképpen / lobogjunk a keleti égen. / Fényünk kitarson virradatig, / míg a szabadság megadatik.” (*Imádság*); „Még mindig tervez, / valamit akar / velem az Úr. / Gyereknek tart, / akinek jót tesz, / hogyha tanul. // Botladozom a valóság / nehéz csizmáiban, / pedig egy csigaházban / megbújnék boldogan. / Nem nézném földre szegzett / szemmel az utakat, / csak a papírt figyelném, / szabad lennék, szabad” (*Még mindig tervez*).

A *Bolygópályák* című 2010-es kötetében külön ciklust alkotnak a teremtettségtudatot és az Istenre való ráutaltságot konfesszionális mélységgel, már-már Szent Ágostonra valló élményszerűséggel kifejező versek. A liturgia költészetét a költészet liturgiájaként újragondoló művek sora (*Testemben elrejtet; Még mindig tervez; Kinek az asztalán; Látja az Isten; 1. Stáció; 9. Stáció; Hívtál, hiába nem hallottalak*) a legkomplexebb élmény- és érzékenység-formákat megragadó *Uram, ha nem vezetnél* című versben teljesedik ki. Az ötször nyolc sorból fölépülő remekbe szabott kompozíció a szeretet- és tudásmisztikát ötvözve nyit új dimenziókat az ön- és létmegértés számára. A versbeli kontempláció egyik lehetséges üzenete talán az lehet, hogy soha, egyetlen pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy kreatúrák és istenképmások vagyunk. A „nyugtalan a mi lelkünk, Uram, míg meg nem nyugszik Tebened” augustinusi hitvallásban osztozó lírai alany az alázat misztikáját artikulálva találja meg a számára egyedül járható utat. „Uram, ha nem vezetnél / mindég tüskés utakra, / aligha ismernék rá / sorsomban kéznymodra. / Uram, ha nem vezetnél, / akkor senkim se volna, / aki vergődő, lázas / lelkemnek válaszolna. // A fölszín vékony mázát / karcolja csak tudásom, / Te mélyebben lakol, de / teremtedet látom. / És már beérem evvel. / A nemtudás tudása / egyszer csak rátalált a / hit alázatára.” A riadalmat reménységgé, a félelmet megtartó irgalommá s gondviselő szereteté átlényegítő evangéliumi attitűd oly mértékben átüt a sorokon, hogy önkéntelenül is a református énekeskönyv 272. dicsérete juthat az eszünkbe: „Mind jó, amit Isten téssen. / Szent az ő akaratja. / Ő énvélem is úgy tégyen, / Mint kedve néki tartja. / Ő az Isten, ki ínségben / Az övéit megtartja, / Hát légyen, mint akarja.”

A művészettel, a nagy művészettel úgy vagyunk, mint a nagy Úrral: meg kell állni, el kell csöndesedni, meg kell hajolni előtte, és várni, hogy megérintsen, megszólítson bennünket. A Magyar Napló Kiadónál minap megjelent születésnap antológia („... minden mindenre vágyik...”) tanúsága szerint Mezey Katalin költői, írói munkássága és személyes életpéldája Ágh Istvántól és Alföldy Jenőtől kezdve Kemény Istvánon és Lőrincz Györgyön keresztül Vörös Istvánnal és Zsille Gáborral bezárólag sokakat megérintett. A hetvenedik születésnapra készült, igazán méltó és illusztris kötetből idézek néhány olyan szövegrészt, melyek tovább árnyalhatják és gazdagíthatják a Mezey Katalinról alkotott művészi, emberi portrét: „A magyar irodalom számára igazi nyereség, hogy Mezey Katalin megalapította az Írók Szakszervezetét, s ami korszakalkotó: a Széphalom Könyvműhely Kiadót. A Széphalom máig fedez föl trianoni határokon inneni és túli értékeket, az egyetemes magyarság szolgálatában. (...) Aki tudni akarja, milyen a mai irodalom, s annak 1990 előtt elsikkasztott keresztény, nemzeti vonulata, olvassa a Széphalom könyveit” (Pósa Zoltán); „Mezey Katalin szerteágazó tevékenységéből a Sárvári Diákírók pályázatát szeretném kiemelni. Ez a több évtizedes tradícióval rendelkező tehetségkutató manifesztáció teljesen egybeforrt Mezey Kati nevével. Szinte elképesztő az a kitartás, amellyel évről évre újratertem ezt a többlepcsős, rengeteg háttérmunkát és szervezést megkövetelő fesztivált. (...)”

Aki a legújabb kori magyar irodalom fejlődéstörténetét, vagy ennek gyökereit, kiinduló-pontjait kutatja, a Sárvári Diákírók pályázatának történetében értékes anyagra lelhet. (...) Mezey Kati munkája, empátiás képessége és minden akadályt legyőző kitartása nélkül irodalmunk sokkal szegényebb lenne” (Majoros Sándor); „Mezey Kati volt a mesterem. Olvasott mindent, amit írtam, és az ő megjegyzései alapján javítottam a legtöbbet. Az ő véleménye volt a legfontosabb. (...) Úgy képzelem, hogy a XX. századi Magyarországon Mezey Katalin korosztálya hitt legerősebben a szabadság eszméjében. Ők voltak a modernizmus utolsó nemzedéke. (...) De Kati tudta, mit veszített ő és a nemzedéke. Amikor őt megismertem, egy nagyszabású csalódást is megismertem. (...) Az irodalomban se bízott vakon. Az irodalomtörténetben pláne nem, az irodalmi életben pedig a legkevésbé. (...) És nemcsak a hivatalos kommunista kánonra gyanakodott, hanem az ellenzéki ellenkánonokra is.

És volt neki egy saját kánonja, aminek a csúcán ugyanúgy Weöres Sándor állt, mint az összes létező kánonnak, de az övébe mindenki belefért, aki minőséget hozott létre. Tehát a lesajnált, az elfelejtett, a betiltott, a disszidens – és az itthon nyomorgó betiltott művész is. Azt hiszem, az ő kánonja volt a legteljesebb” (Kemény István); „Mezey Katalin költői – élményi, tárgyias, leíró, gondolati, intellektuális lírai – életműve: autentikus és megvilágosító sors-irodalom. És olyan nyelvművészeti formátum, amely egyben erkölcsi, közösségmentő, történelembefolyásoló jelentőségű építmény is. Szellemi és egzisztenciális tett – példa és tanítás. Teljes egészében: egy egyszerre kérdő, felkiáltó, felszólító, óhajtó – és végső soron reményteli kijelentő mondat. Finom és erőteljes, halk, de elementárisan igéző kijelentés arról, ami még mindnyájunkat megmenthet a pusztulástól. Kegyelmi esély – a magunk kihívta végzet ellen” (Bertha Zoltán). Az antológiában olvasható írások közül feltétlenül ide kívánczok Ágh István *Mezey Katalin emlékkönyvébe* című versének első és utolsó strófája: „Édesapádtól örökölted talán / a szolgálatra való hajlamot, / csak amit ő a kertészetre szánt, / te mind az emberekre áldozod, // (...) az emberekkel sokkal nehezebb, / s ha bánt, amit jó szándékod kivált, / eszedbe jut-e, hogy a szívedet / önmagától is óvni kéne már.”

Mezey Katalin példaszzerű hűségéről, felelősségről és rendületlen elkötelezettségéről árulkodó pályáján végigtekintve jó okkal juthatnak eszünkbe Pál apostol Korinthusbeliekhez írott második levelének kétségbeesésben is méltóságot, reménytelenségben is reménységet, erőtlenségben is erőt sugárzó szavai: „Mindenuzt nyomorgattatunk, de meg nem szorítottatunk; kétségkedünk, de nem esünk kétségbe; üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk”.

Miközben a korábban József Attila-, Füst Milán-, Bethlen Gábor- és Prima-díjjal, 2013. március idusán pedig a Magyar Érdemrend Középkeresztjével kitüntetett Mezey Katalin mostani elismeréséhez szívből gratulálok, kívánom neki, hogy ezután is mindig erőt meríthessen a bibliai üzenetből, s a jól végzett munka oltalmazó derűjével tekinthessen vissza a fényben és árnyékban megfutott évekre! Kati, kedves, szeretettel kívánok Neked sok-sok örömet a munkádban és családotban, gyermekeidben, unokáidban! Életedre és szolgálodra Isten áldását kérve kívánom Neked, hogy az őszikék idején is mindig szárnyra kelt szívvel ébredj, és hálát adhass az új napért, mely szeretetre virrad!

HÁRS ERNŐ

A dantei életmű síron túli világa

A korai olasz irodalomnak volt egy rejtélyes alkotása: a 232 szonettből álló *Il fiore* (*A virág*) című, a szerelmi hódítás témakörében mozgó versciklus. Hosszú ideig ismeretlen szerző művének tartották. A nemrég elhunyt Sallay Géza olasz tanszékvezető professzor is ilyen értelemben írt róla.

Ugyanakkor már 1921-ben, a Dante halálának 600. évfordulójával kapcsolatos megemlékezések során elhangzottak olyan irodalomtörténeti vélemények, melyek a szonettciklusban a nagy firenzei száműzött kora ifjúkori mestermunkáját, mintegy irodalmi belépőjét vélték felfedezni. A további szorgos kutatásoknak, stíluselmzéseknek köszönhetően a dantei szerzőség gyanúja egyértelműen beigazolódott, sőt az egyik vezető olasz irodalomtörténész, Gianfranco Contini az *Il fiore* szonettjeit nélkülözhetetlen átvezető hídnak minősítette a középkor alapvető műve, a *Rózsaregény* (*Roman de la rose*) és a *Divina comedia* között. A nem csekély horderejű megállapítás hitelességét alátámasztja az a történeti tény, hogy Dante járt a párizsi egyetemen, és jóbarátja volt a *Rózsaregény* két szerzője közül a későbbinek, Jean de Meunnek.

Persze, a dantei szonettciklus nemcsak a *Rózsaregény* cselekményének tetszetősen csengő verssorokba történő foglalásából áll. Ennél jóval több van benne. Nagyon részletes és tanulságos felvilágosításokat kapunk a szerző tájékozottságának köszönhetően a korabeli itáliai társadalmi viszonyokról és a közerkölcs

állapotáról, nem utolsó sorban a papok és a szerzetesek züllöttségéről és a szerelmi kapcsolatoknak egyre inkább árucserforgalmi jelleget öltő lealacsonyodásáról.

Ami a fordítói műhelymunkát illeti, azt lehet mondani, hogy a szonettek átültetése nem okoz nagyobb gondot, mint az ebben a versformában írt egyéb világirodalmi alkotásoké. A nehézség forrása a rendkívül heterogén, rengeteg régi francia és provanszál kifejezést tartalmazó nyelvezet, csupa olyan szóval, mely a legrészletesebb szótárakban sem található. A szöveg helyes értelmezése csak igen gazdag jegyzetapparátus segítségével lehetséges, és itt is sok esetben találkozunk az irodalomtudósok egymásnak ellentmondó véleményével. Ha viszont – megfelelő kulcs segítségével – sikerül a megnyugtató megfejtés, rendkívül világos, érthető szöveget kapunk, mely fordulatos költői szinten máig érvényes igazságokat tár elénk.

A rend kedvéért meg kell jegyezni, hogy *A virág* átültetésében az úttörő munka érdeme nem az enyém, hanem Simon Gyuláé, aki 2012-ben az Eötvös Kiadó gondozásában jelentette meg gazdagon dokumentált fordítását.

Nekem Szörényi László professzor adta a kezembe a dantei szonettciklust, és amikor Simon Gyula vállalkozásáról és a fordítás megjelenéséről tudomást szereztem, már benne voltam a munkában. Részben Szörényi professzor biztatására, részben abból a megfontolásból kiindulva, hogy a dantei életmű több fordítást is érdemel, folytattam az átültetést, és az említett nehézségek és magas korom ellenére sikeresen be is fejeztem. A magyar dantisztika és a remélhető olvasóközönség majd eldönti, hogy fáradozásomnak volt-e értelme.

Ifjúkori önarckép égő zsirúffal

A szonettciklus azzal indul, hogy a szerelmes ifjú a virág letépeése, azaz szíve hölgyének meghódítása érdekében hűséget fogad a szerelem istenének, Ámornak.

4

Ámor szívem aranykulccsal lezárta,
de mielőtt szavát hallatta volna,
előkészítette és megtisztította,
hogy egyéb gondolat színét se lássa.

„Urad vagyok” – mondta nekem utána –,
„hűséged hozzám eskü szavatolja:
így ne mulaszd el gondoskodni róla,
hogy megmaradjon szíved tisztasága.

És igyekezz türelemmel viselni
a kint, melyet szenvedned kell miatta,
míg végső döntésem nem hirdetem ki;

úgy érzed, meghalsz minden pillanatban:
vidám órát fájdalmas fog követni;
de hogy gyógyulást nyújtsak, lesz hatalmam.”

5

Alázatos türelemmel ígértem
Ámornak, hogy elviselem igáját,
rendelkezésre bocsátom kívánság
szerint neki a húsom és a vérem;
szolgálni őt hűséges kötelékben
jelenti szívem egyedüli vágyát.

„Amíg csak élek, kitart e szilárdság,
nem enged engem többé visszalépnem.”

S ő most azt mondta: „Tetőled, barátom,
papírnál különb zálogra teszek szert:
mint istenedé, úgy légy az imádóm;

feledj el minden más hitet emellett!
Ne csüggj többé se Mátén, se Lukácson,
se Jánoson, se Márkon!” Ezzel elment.

Miután az ifjú első kísérlete kudarcot vallott, találkozott Ész-szel, aki igyekezett őt a vállalkozásról lebeszélteni. Ő azonban nem fogadta el a tanácsát.

9

Keserűen gondolva a parasztra,
ki a virágtól elvert gazul engem,
ahogy jobb felé néztem, észrevettem
Ész-t, akinek mosolygós volt az arca.

Míg közeledett s kezem megragadta,
így szólt hozzám: „Azt kell feltételeznem,
oly sovány vagy, hogy nem gondolsz szünetlen

egyébre, mint a téged ért kudarcra.

Ámor, kiben bízta, ezt teszi, látod.
De ha megkérdezted volna tanácsom,
nem kezdted volna járni vele táncot:

Biztos lehetsz, kit uralma alá von,
gyötrelmet szenved és szomorúságot,
hogy arca már pirosra sose váljon.”

10

Meghallva, hogy az Ész a szememre hányta,
hogy Ámor-isten rabja lett személyem,
arcom sápadtra változott egészen,
csak mert olyan sokat gondoltam reája.

S azt mondtam: „Ész, nem nagy baj, a kárra
orvoslást lelek azon melegében,
mert kegyes uram ezt műveli vélem,
s botorság szót vesztegetni hiába;

mert buzgón fogom keresni a kedvét,
mivel határozottan megígérte,
hogy ha szolgálom hű alávetettként,
magas polcra fog segíteni érte.”

Észnek szavára nem hallgattam ekképp,
s nem vert lelkemben gyökeret az érve.

Egy régi jóbarát ugyanakkor Ész-szel ellentétben pártolja a szerelmes ifjú hódítási szándékát, és ilyesfajta tanácsokkal látja el:

56

A tengerész, ki szüntelenül bolyongva
a tengeren, más-más földet keres fel,
s a sarkcsillagra függesztett szemekkel
vitorláját kibontja vagy bevonja,

part felé tartva s attól távolodva,
azt teszi, amit éppen helyesen kell,
hét- és hónapszám – amíg csak a tenger
nem csillapul körülötte nyugodtra,

a szerelmes is, kit gyötör a nője,
így viselkedjék, ha öröm a vágya:
hol üldözze, hol meg fusson előle.

S meglátja, hogy előbb fakóra válva,
halottnak tűnik, majd ellenkezőre
fordulnak át érzelmei iránta.

60

Ha egyedül maradsz vele, teperd le,
zárd őt a karjaid közé serényen,
határozottan bánj vele, keményen,
vess neki gáncsot, mit sem késlekedve.

Ne hagyj békében, akárhogy esengne:
ha kegyelmet kér, a falnak beszéljen.
Mondd néki: „Úrnóm, Ámor volt vezérem
e tettben, szívem úgy elszédítette
személyed, hogy nem volt többé nyugalmam;
helyénvaló dolog megkönyörülnöd
rajtam, ki végleg hódolód maradtam.

Híven szeretlek, s meg sohase szűnök
szeretni téged, légy bizonyos abban,
mert csak benned hiszek találni üdvöt.”

61

Hogyha bölcs és komoly nő a szerelmed,
bölcs és komoly legyen viselkedésed,
mert mielőtt azt mondja neked: „Élvezd
bájaim!” – több próbán kell általesned.

Ledér módjára kell magad viselned,
hogy szerelmedül nyertél egy ledéret,
mert vadállatnak fog tartani téged,
hogy modorok övének nem felel meg.

Képmutató vagy – fogja hinni rólad,
ki csak azért jöttél, hogy őt becsapjad:
mert nyilván ifjú s bátor férfit óhajt.

A jó s bölcs nő erről egy szót se hallat,
jobban szereti a határozottat
a gyávánál, mert nem szór rá szidalmat.

62

Rendjénvaló, hogy kitaláld a módját,
mihez szoktassad magad és barátnőd:
mindenkor jó falatokkal kínáld őt,
két félből a különbet nyújtva folyvást.

Mondd néki, hogy Isten viselje gondját,
ha készülődni látod bárhova őt;
ne szűnj őt óvni, inteni, de rátört
új vágját, kártyát keverve, ne szolgálj.

Ha rajtakapod egy szeretkezésen,
tégy úgy, mintha nem láttál volna semmit;
fuss el a helyről azon melegében.

S hogyha levelet kapna estenkint,
ne kezdj nyomozást annak érdekében,
hogy megtudd, üdvözetet ki s milyent írt.

63

Ha sakkot játszik tevéled a hölgyed,
vagy dámát, mindig te légy, aki hátrál,
s mondd néki, hogy eddig még sose láttál
vetélkedőben önála különbet.

Ne dobj egyesnél többet lehetőleg,
ha véle kockajátékban csatáznál,
ő legyen győztes mindegyik dobásnál:
s a veszéstől ne mutatkozz letörtnek.

Ültesd magasra, miközben magadnak
alacsony helyet választasz, s ha párna
kell néki, azt készséggel eligazgasd.

Húzd ki, ha háta mögött bármi szálla
akadna, s az utat, melyen halad majd,
seperd, ha rajta követ látsz, simára.

65

Igyekezz néki hízelegni főleg,
modorát és ábrázatát dicsérve,
s hogy Salamont ver észbeli fölénye;
ilyen szavakkal szédítheted őt meg.

Vigyázz, ne higgyen téged tettetőnek,
mert nem kerülhetsz célod közelébe;
hasztalanul borulsz előtte térdre,
hízlegésed tüntesd fel hihetőnek.

Akad ravasz, ki semmiképp se dől be
az előadott átlátszó mesének,
mivel volt már, hogy gúnyt űztek belőle;

de azok a fiatal nőszemélyek,
akiknek felszántatlan még a földje,
bizonyosan hinni fognak tenéked.

*A szonettciklus legérdekesebb részei a korabeli
egyházi viszonyokat bíráló darabok. Ezek között egy
ál-szerzetes szájába adva, ilyen élesen fogalmazott
kitételeket találunk:*

89

Ily módon élek a szerzetesekkel,
nem szerzetesek, csak látszanak annak,
gondterhelt, szomorú arcot mutatnak,
hogy minél jámborabbnak tűnjenek fel;
szükölködést színlelnek, s lesznek ezzel,
adományt gyűjtve, egyre gazdagabbak:
szegénységük főleg azért mulattat,
hogy csalásban mind ily nagyszerű mester.

Előnyös kapcsolatokért hevülnek,
jómódúak nyomdokába szegődve,
dús étkek kellenek mindegyiküknek,
pompás borokkal párosítva össze:
ily megtartóztatásra kényszerülnek,
a szegénységet csak másnál köszöntve.

90

Miközben a szegénységet dicsérik,
a gazdagságra vetik ki a hálót,
napjaik csupa ily munkából állók,
maguk egymással összejátszva védik.

Nem lehet bennük megbízni, ha nékik
pénzt adsz kölcsönbe, nyugtát kell kívánnod;
ha nagy kinnal visszaszerzed, a sápot
lehúzni róla kitűnően értik.

Magát mindjűk szerzetesnek hivatja,
mert durva gyapjú képezi csuháját,
mely a puha alsóneműt takarja.

Nem érlel vallást az ilyen galádság;
jámbor, kegyes szív annak az alapja,
kín s gond között járván a földi pályát.

98

Ha ily farkasok nagy számban akadnak,
a Szent Egyháznak gyászos lesz a sorsa,
ez az apostolsereg ostromolja
a városát mint kezdő fiatal pap:

mert biztos tudatában vagyok annak,
hogy e lázadóktól senki se fogja
megvédeni; nem lesz kőhajítókra
szükségük, hogy átvegyék a hatalmat.

Ha nem akar segíteni az Isten,
csakhamar vége lesz a háborúnak,
úgyhogy veszendőbe fog menni minden.

Elfeled minket, rám a dolog úgy hat,
ha túri, hogy kikre rábízta itt lenn
népét, ily árulóknak bizonyulnak.

123

Az Írás által említett latornak,
az Antikrisztusnak vagyok az egyik
szolgája, ki szentnek tűnni igyekszik,
de megmarad képmutató csalónak.

Ártatlan bárány szemmel láthatólag,
kedvessége, kívülről nézve, tetszik,
de benne farkas természete rejlik;
s felfalja a Jézushoz tartozókat.

Uraljuk a szárazföldet s a tengert,
és mindenki tudomására hozzuk:
ki nem engedelmeskedik – eretnek.

Árulásunkkal oly gondot okoztunk,
hogy a világ ellenünk harcba kezdett;
elpusztítani azonban mi fogjuk.

*A korabeli társadalmi viszonyokra vonatkozólag
sokatmondó utalást találunk a 188. szonettben, ahol
azt mondja a költő:*

A lovagok felett polgárok állnak,
kik, mint tőlük élelmet átvevőket,
határidőkkel gyötörgetik őket:
kifosztottság a nemes sorsa már csak.

Ház- s földeladásból szerzik a pénzüket,
amellyel a polgároknak adóznak,
kiktől nap- s éjszám zaklatás a részük.

*A szerelem istene ezután a rendelkezésére álló
segédcsapatokkal a megerősített kastély ostromára
készül, melyben a virágot és az őt megszemélyesítő
gyönyörű hajadont fogva tartják. Őt kell meghódíta-
nia a szerelmes ifjúnak, hogy betöltse, amire rendel-
tetett, és földi élete teljes legyen. A lány őrzését egy
híres középkori rabló (Salvagnone) nemzetiségéből
való öreg nőre bízta, aki azonban nem a kastélyt
építő fogvatartónak, hanem a fiataloknak a pártján
áll. A versciklus a szonettek sokaságán keresztül azo-
kat a tanácsokat tartalmazza, melyeket a sokat
tapasztalt öreg a viruló fiatalnak ad a férfiakkal való
sikeres bánásmódot illetően.*

156

Lányom, hogy a szerelemnek örülhess,
feltétlenül ismerned kell parancsát.

Két buktatója van, az az igazság:
bármelyiktől komoly bajba kerülhetsz.

Az egyik azt mondja, úgy üdvözülhetsz,
ha egynek nyújtod szerelmed jutalmát;
a másik azt, hogy minél többnek add át:
az is rossz lesz, mit rá hallgatva művelsz.

Túl adakozó ne légy semmiképp se,
s ne jusson csupán egynek az ajándék;
hidd el, legjobb, ha többnek lesz a bére.

Minden jóból az olcsóbbat kínáld szét:
ki Luccát ad, adj Bargát neki érte;
így mindig a tied marad a játék.

159

Jó, ha egy gazdagra talál az ember,
de értsen is hozzá, hogy megkopassza:
helyénvaló, ha hálójába csalja,
kímélettel lenni iránta nem kell.

A kapcsolatot fukar emberekkel
se Isten, se a világ nem javallja:

ne etesd, kinek híre ez a fajta,
mert tartozni neked korántse restell.

Érd el, hogy a pénzt előre lerója:
mert amikor hevesre gyúl a vágya,
megesküszöm neked San Germanóra,
előled nem tarthat semmit se zárva,
magabiztosság őt többé nem óvja,
se bölcsesség, szerelmed úgy kívánja.

165

Az öltözékről kell szót ejtenem még:
mint járjon minden nő felékesítve,
hogy hanyagságból rangját ne veszítse,
hogy nem borítja elég pompa testét.

Ki-ki minél szebb lenni igyekezzék;
de vizsgálja meg jól, milyen a dísze,
mielőtt véle kilépne a színre,
hogy semmi kifogás alá ne essék.

Ha elmegy hazulról reggel vagy este,
útközben kecses léptekkel haladjon:

se görbévé ne váljon, se merevre,
mindenkit, aki látja, elragadjon;
s ha ruhája netán földet seperne,
emelje meg, hogy szebb képet mutasson.

166

És ha nem volna elég szép az arca,
fejét szívélyesen fordítsa félre,
s mutassa helyette, mit se késve,
dús szőke fürtjét, mely széppé avatja.

S ha nem lenne épp szőke, mártogassa
festés céljából fű és tojás levébe;
így menjen esküvőre, ünnepélyre,
magát minden tulzástól visszatartva.

Szeme nyilait nemes lazasággal
lódözze a körülötte levőkre,
mint ki rajtuk sebet ütni nem áthat.

Vágjon oly képet, hogy higgyék felőle,
nekik adja magát, mindazonáltal
ne legyen senkit megszeretni dőre.

172

S ha meghallgattad, amit széptevőd kér,
az egyetértéssel jobb, ha kicsit vársz,
s ne legyen durva az elutasítás:
igen s nem más értelmet kap a nőknél.

Ha elküldöd, a hangnemmél törődjél,
s tedd mérlegre, értéket benne mit látsz,
s míg félelem s remény között így ingáz,

biztos lehetsz már, hogy felette győztél.

S ha kérő szava tovább ostromolna,
mondd, hogy kész vagy, hogy beteljék a kedve,
megtenni mindent, úgy megindította
a szívedet állhatatos szerelmes;
s minden korábbi félelmét kioltva,
légy az övé, vidáman ünnepelve.

175

A kopasztásnak is megvan a módja:
ne derüljön ki, hogy ki áll mögötte,
sem hogy kitervelt volt a létrejötte:
a férfi ettől könnyen visszakozna.

Legyen az anya az, vagy a komorna,
vagy a nő egyéb biztos segítője,
ki felveti, szüksége volna övre,
táskára vagy gyöngyosor olvasóra.

A szobalány is mondhatja: „E nőnek,
uram, nincsen megfelelő ruhája,
csak félelemből nem követelőzget.

A szégyen miatt egyre több a kára,
ezt nem szabad tovább túrnie önnek;
nincsen, amit felvehetne magára.”

180

Úgy illendő a jóérzésű nőnek,
hogy amikor szerelmesét fogadja,
nagy aggodalmat tükrözzön az arca,
rettegve, hogy hallja valaki őket,
s biztosnak életét se lássa többet.

Minden tagjában reszketve tudassa,
baj lehet abból, ha vele maradna:
majd boldogítsa tőle telhetőleg.

Emellett még olyasmire is adjon,
hogy rejtekuton érkezzék barátja,
noha beléphetne a rendes ajtón.

Mert az embernek az a jó s a drága,
amiért dolgoznia kell kitarton;
fügét sem ér neki, ha nincsen ára.

186

Aztán egymás karjában mind a ketten
találják meg örömüket az ágyban;
de mondja egyre: „Súlyosan, galádan
vétkeztem, ezt művelve, uram ellen.”

Szabjon határt neki az élvezetben,
hogy megzavarodjék, riadra váltan:
azt hajtogassa, iszonyú halálban
lesz azon nyomban része menthetetlen,

ha együttlétük megtudja a férje:
 „Tudom, hogy engem, bűnös nyomorultat,
 gyalázattal fognak illetni érte,
 enyéim pedig darabokra zúznak.”
 S míg így táplálva nő a rettegése,
 szerelme tőle még forróbbra gyullad.

Az öreg nő addig adja jótanácsait, míg eléri, hogy a fiatal szépség hajlandó fogadni a szerelmes ifjút. Az el is indul, hogy leszedje a virágot, de a kastély őrzői feltartóztatják. Szorult helyzetében Ámor és a csapatba gyűlt segítők, a bárók sietnek segítségére. Óriási küzdelem kezdődik a védők és az ostromlók között, melybe végül magának Vénusznak is be kell avatkoznia. Ő azután kilőtt fáklyával el is dönti a harcot. A lángba borult várkastélyból a védők kétségbeesetten menekülnek.

A szerelmes ifjú előtt szabad az út. Végre letépheti a virágot, és egyesülhet a fogságából kiszabadított gyönyörű hajadonnal, aki a 227. szonett szerint ezekkel a szavakkal kötelezi el magát mellette:

Kész a szándék,
 számíthat rám, éppúgy, mint a virágra,

legyen övé, amim van, mint ajándék.

Szívemnek eddig nem volt semmi vágya;
 ami most eltölt, azt nem éltem át még:
 megteszek mindent, ahogyan kívánja.

A szonettciklus hősének, aki végül is nem más, mint maga a költő, Durante, most már csak a köszönetmondás marad hátra.

131

Látva, hogy ily magas polcra kerültem,
 megköszöntem ezt minden jótevőmnek,
 mondván, mint rég, jobban szeretem őket,
 oly sok áldásos tettben részesültem.

Szolgálni fogom mindörökre hűen
 Szerelem-istent s anyját érhetőleg
 őket is, kik értem harcolni jöttek,
 a bárókat, ugyanoly lelkesülten.

Szívesen látnak és jó Barátnak
 köszönetet mondtam sok-sok ezerszer;
 az Ész nem kapott tőlem méltatást csak.

Áldozzam – unszolt – örömeimet fel!
 De volt bennem annyi elővigyázat,
 hogy elnyertem mindjűk, teljes sikerrel.

Sirlelet

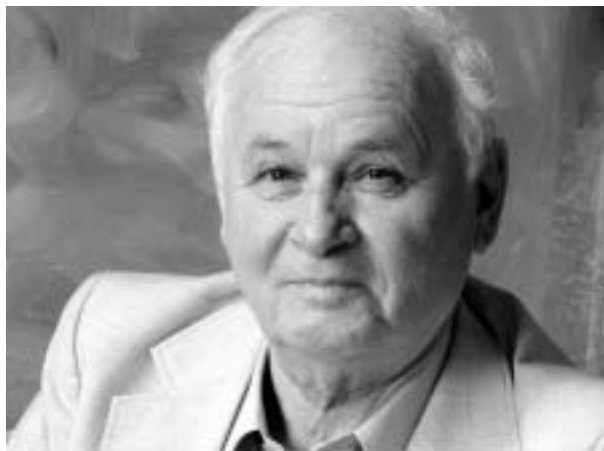
SZALAY KÁROLY Magányos lovas

Búcsú Kiss Dénestől

A véletlen szeszélye folytán, 1974-től szinte hétről hétre együtt dolgozhattam Kiss Dénessel különböző sajtóforumokban. Szorosnak mondható szakmai kapcsolatunk a Népszava című napilap hétfői irodalmi mellékletében kezdődött. Ez a Szép Szónak nevezett, ellenzéki góc a máskülönben pártlapnak, a Népszavának volt a fóruma, kemény kommunista irányítással. De e kereten belül szinte önállóan működött ez a szombati részleg, amelynek főszerkesztőit váltogták ugyan, de ellenzéki jellegét minden esetben megtudta őrizni. Az első nagy politikai konfliktust Fekete Gyula esszéje robbantotta ki, helyeslően a kisebbségeket védő törvényeket, de sürgette, szülessen törvény arra is, hogy a nemzeti többséget, a magyarságot is védelmezze saját hazájában a joggyakorlat. Ez volt az a pillanat, ami közhely-hasonlatot használva, leverte a biztosítékot, és a Szép Szó nevet betiltották. De magát a heti mellékletet nem szüntették meg, sőt maradt a régi gárda, s az új munkatársak is hasonultak az ellenzéki koncepcióhoz.

Kiss Dénes már mint 1956-ért meghurcolt, a pécsi egyetemről kizárt, előbb paraszt, majd munkás származású, internált ember került oda. A Gerő János által védett közegbe. Ami egyáltalán nem volt számára közömbös, Dénes ugyanis Finnországban tartott előadást mint írószövetségi küldött, ahol a finnek kérdezték tőle, mi a véleménye a szovjetekről, a magyar–szovjet, finn–szovjet kapcsolatokról. Abban a hiszemben, hogy egy szovjet diktatúrát gyűlölő, független nép körében beszélget, őszintén elmondta véleményét, mire egy finn író följelentette a Magyar Írószövetség főtítkárnál, Garai Gábornál. Tanúja lehettem annak az elképesztően életveszélyes szituációnak, ami Dénest szabadságában, sőt talán létében fenyegette, és nemcsak múltja nehezéke miatt. A napilap főszerkesztője behívatta Gerőt, és közölte vele, Kiss Dénest ki kell rúgni és a rendőrségen föl kell jelenteni. Lássatok csudát, nemhogy nem rúgta ki János, hanem, ha jól emlékszem, ezután nem sokkal kinevezte a költői rovat szerkesztőjévé.

A rendszerváltozás után a Gyurkovics vezérelte és a Végh Tóni által működtetett Új Idő lapkonzernben dolgoztunk együtt, majd átkerült a Csurka-féle

Kiss Dénes (1936–2013) (Szipál Márton felvétele)

Magyar Fórumhoz, publicisztikai vitacikkeket íratott velem, főleg történelmi tárgyú, erősen nemzeti kérdésekről. Majd munkatársak lettünk az Új Magyarországnak, s annak előtte a Magyarok című folyóirat főszerkesztőjeként tevékenykedett. Végezetül a Trianon Társaság elnökeként teljeseedett ki szerkesztői, közéleti munkássága.

Éveken keresztül gyötörte betegsége, ő azonban minden energiájával két kérdésre összpontosított: a Trianonban elszakított magyar nemzettestekben jelenlétével is tartotta a hitet, rendszeresen utazva külföldre, Kanadától Ausztráliáig. A másik számára fontos témával szolgálta ugyanazt a nemzeti ügyet, a Trianon okozta sebek enyhítését: a magyar nyelvet eredeti módon tanulmányozva, a magyar nyelvben rejlő fantasztikus értékek elemzésével igyekezett hitet, lelket tartani a hazából kiszakított és végveszélybe sodródott honfitársainkban.

Megemlékezőm címének a magányos lovas szimbólumot adtam. Joggal kérdezheti az olvasó, ha megvédte őt a Népszava irodalmi melléklete, ha szerkesztője, főszerkesztője, elnöke lehetett különféle kiadványoknak, szövetségnek, egyesületnek, mitől lehetett magányos?

Vitathatatlanul szerethető személyiség volt, ellenségeiről nem tudok, de irigyeiről igen. Tapasztalhattam, hogy sehová sem tartozott oly módon, ahogyan kialakultak politikai, írói köröcskék, egymást támogató fél-tehetség tagjaikkal. A rendszerváltozás után lemondott az Írószövetség választmányi tagságáról. Amikor elleneztem önkéntes visszavonulását, azt mondta: belefáradt a kilátástalan irodalmi küzdelmekbe. És minden erejét a Trianon Társaság mozgatására és az elszakított magyarság gondozására fordította. Hihetetlenül idegesítette az a

széthúzás, amit a nemzeti oldalon tapasztalt, és az az önzés is, ami nemzeti íróinkat jellemezte.

Kettőnk szakmai kapcsolata 2001-ben fordult ellentétbe: addig ő volt rendre a szerkesztőm, akkor én lettem az ő szerkesztője. A Lyukasórát rám bízta Gyurkovics Tibor, és majdnem hat esztendeig nemcsak szerkesztettem, hanem az NKA kurátori tagjaként legálisan pénzt is szerezhettem megjelentetéséhez. Sajnos, Kiss Dénes nemzeti írókat korholó véleménye igaznak bizonyult e téren is. A kuratóriumban tevékenykedő nemzeti, írószövetségi tagokkal volt a legtöbb bajom, küzdelmem hajótörést szenvedett, hogy megfelelő támogatást szerezhessek a Lyukasórának, s nem is annyira a közömbösökkel vagy a túlsó parton pecázókkal szemben.

Kiss Dénes valódi közösségi ember volt, nemzeti elkötelezettségű. Nemzete minden háborúját, kálváriáját végigjárta, átélte, megszenvedett ötvenhatért, de az elviselt megaláztatásokért elégtételt nem kapott. Gyurkovics Tibor és köre, Lázár Ervin, Bertha Bulcsu, Szakonyi Károly, Galsai Pongrác, Hernádi Gyula, Varga Domokos kedvelte és becsülte őt. De Kiss Dénes, akárcsak Lázár Ervin, lassan kivált e körből is, és a maga független útját járta. A napi politika nem vonzotta, Csúrkától és lapjától is eltávolodott, az Új Magyarország sem kötötte le hosszabb időre, Csoóri Hitéléhez sem csapódott.

Aktuális politikálás helyett egyetemes, átfogó, az egész magyarságot érintő kérdésekkel foglalkozott. Trianoni kalendáriumai és minden más e témakörrel való megnyilatkozása a szovjet megszállás idején megnyomorított nemzeti tudat és büszkeség gyógyítását célozta meg. Ennek érdekében szakadatlanul korrigálta a közhelyszerű tévedéseket. A pontos megfogalmazás ennek érdekében szinte rögeszméjévé vált. Például 2000-ben azt írta: „Először is (...) aligha a magyar államiság ezeréves fennállását ünnepeljük, hanem a KERESZTÉNY MAGYAR KIRÁLYSÁGÉT. Ez a valós és pontos megfogalmazás. Más dolog a magyarság jelenléte a Kárpát-medencében, más az államszervezet létrejötte.” Nemzeti történelmi tudatának inspirálója László Gyula volt, a kettős honfoglalás teóriájának vallója. (Tegyem hozzá, ezt az elméletet már a XIX. század végén Szilágyi tizkötetes *Magyarország történelmében* is megpendítették.) Kiss Dénesre jellemző adalék, hogy amikor megtudta, hogy a svájci St.Galleni könyvtárban létezik egy okmány, amelyben 732-ből Ungarus, majd 761-ből a Hungaer, 812-ből Wanger magyar nép elnevezés létezik, elutazott Svájcba, hogy

legalább a templomot és a könyvtárat megnézze. Szerette a meghökkenésig újszerű megállapításokat. Idézi László Gyulát, aki szerint „a honfoglalás körüli időkben még nem volt művelt nyugat, akkor művelt kelet volt.” Ami nem légből kapott állítás, Bulgária államisága például 300 évvel megelőzte a franciát. Kiss Dénes csak rosszhiszemű látószögből volt fantaszt. Állításait és mások állításait is csak akkor fogadta el, ha tények igazolták. Különösen, ha a régészet, az ásatások eredményei és a korabeli okmányok is alátámasztották azokat.

Fájlalta a magyarság nem szűnő pusztulását Trianon óta. „Európában a magyar azon népek közé tartozik – mindent egybevetve, országot, népességet –, akik közül a legtöbbet irtottak és irtanak ki ma is folyamatosan. (...) Trianon kórt is elindított, olyan kórt, amelyhez hasonló veszteséget sem járvány, sem háború nem okozott. A kiszolgáltatottak, megaláztatottak közül sokan beolvadnak, mások elszivárognak, elmenekülnek, mert a határokon túl mindenütt érzik a törvényesített hátrányt, másod- és harmadrangúságot. Vitathatatlan, ha nem is látványos, de alattomos eszközökkel folyik a magyarság irtása!” Kiss Dénes mélyen érző ember volt, s mérhetetlen fájdalommal vette tudomásul, hogy 1945 után a szovjet megszállás és hazai kiszolgálói legyöngítették a nemzet immunrendszerét, s amíg más népek körömszakadtáig védik honfitársaikat, a magyarság többsége sajnos nem is ismeri, föl sem fogja a nemzetársait sújtó borzalmakat.

Másik szenvedélye a nyelvi játékokkal, a szavak játékos megfejtésével volt kapcsolatos. Füst Milán azt írta egyik levelében, hogy csak a dilettáns író nyelvészkedik. Csakhogy Kiss Dénes nem nyelvészkedett, nem óhajtott elméleteket gyártani, őt a magyar nyelvben és szókinésben rejtő összefüggések, játékos kapcsolatok érdekelték, ahogyan Karinthy Frigyes, Kosztolányi, Weöres Sándor, Vargha Balázst, Varga Domokost, Hernádi Gyulát vagy Gyurkovics Tibort is.

Ezt a nyelvi játék-kultuszt is a magyarság érdekének rendelte alá. Mérhetetlenül sok külföldi útján, ahol lélekerősítő, nemzettudat-gazdagító előadásokat tartott, nyelvészkedő játékaival is ezt szolgálta. Nem akart nyelvtudományi cikkeket írni. Ennek ellenére a magyar nyelv rétegeinek olyan mélységeibe hatolt be, ahová csak egy költő tudhat lemerülni. Az összefüggések, az asszociációk, a hasonlóságok és a szavak kapcsolatainak játékos fölfedezése nála nem a tudományt, hanem a nemzet érdekeit szolgálta.

MEZEY KATALIN
**„...a tüzet is fölgyújtom,
 a vizet is eloltom,
 a földet is elföldelem!”**

Marsall László halálára

Ami nincs Marsall László verseiben megírva, az nincs is. De ami nincs, még az is meg van írva Marsall László verseiben. Mert ha addig nem is volt, most már van, és ha most már van, akkor lesz ezután is. Egyébként is, amit versbe lehet írni, az van. Kell, hogy legyen.

Amit a fantázia előhív, amit az álom beenged a tudat hasadékain át, ami csak beszél, beköszön, váratlan behallatszik, ami hirtelen feltűnik, mintha ablak nyílna ott, ahol addig fal volt, épp csak annyi időre, hogy belehallgass egy nem tudni hol és hova siető tömeg ismeretlen arcú épp arra elmenőinek beszélgetésébe, mielőtt az ablak szertefoszlik, a fal visszafeketedik és megsüketül. Ki mondta? Mit mondott? Kinek mondta? Hiszen hallottam, de nem emlékszem rá. Hogy lehet, hogy amikor elhangzott, értettem, sőt egyetértettem, bólintottam is, és most már arra sem tudok emlékezni, mi volt az, mi lehetett az, csak arra, hogy láttam és hallottam és értettem.

Nem a logika, a kimondást itt nem a szabályok által fűzött szavak kényszere vezeti, hanem a minden egyszerre létező, kiemelések nélkül, együtt, egymásba öltve. Kicsisége vagy nagysága szerint nem állítva sorba, mert nem mindig az a kicsi, és nem mindig az a nagy. Minden, ahogy felbukkan, albérletbe, társbérletbe és tulajdonba, minden mindennel. Ismerősen, de valószínűtlenül. Valószínűen, de ismeretlenül.

Egy öregember álma, A boros öreg, Az ábrándozó, Mariska nene mondogalódása, a Tanyasi öreg, a Vangyel nő, A kizárt öreg, A macskás Irmuska, A beteglátogató, A nagy halász-vadász mester, Gébácsi, Kluzsinszky, az agg király, Csibor Juci néni és az Öreg Varjas.

Persze, messze nem színes zsáner, Brueghel vagy Tenier festette karakter-gyűjtemény ez a költészet, olvasván néha inkább Hieronymus Bosch jut az eszünkbe. A szeretet olykor egybegyűjti mindazt,

amire előtte szétsugárzott, megmutatja, ami megmutatta neki magát.

*„Orsójára visszagombolyodik az idő,
 és lesz, mint úttesten heverő nyúl teteme,
 de még inkább roncsstelep, kietlen télvégi havazásban.
 És minden mulasztás vétek,
 egy-egy szerepét vesztett, rozsdás csavar,
 s a vágyakozás és latolgatás,
 mint porviharban gyalogló ember lábnyoma,
 és minden föl-fölmerülő, foszlékony –
 elsárgult újságok cafatja szanaszét...”*

– írja a *Meditáció hajnalhasadáskor* című versben, szinte tankölteményként arra, hogyan lehet a fogalmakat képekkel felidézni, jelentéstartalmukat megmozgatni, hozzáadni vagy elvenni belőlük, hogyan lehet a nyelvet a szavak rabságából kiszabadítani, anélkül, hogy elvetnénk őket, új nyelvet alkotni, anélkül, hogy a régit elrontanánk.

Új nyelvet alkotni, amit mindenki érteni vél, de ha jobban odafigyel, mégsem érti. Új nyelvet alkotni, amire mindenki kapásból rávágja, hogy érthetetlen, de ha jobban odafigyel, be kell vallania, legalább magamagának, hogy érti. Vagy ha nem is érti, de emlékszik rá. Valahol hallotta már, bár nem tudja, hol és kitől?

Marsall László mégsem a spontán vers fenoménja – hanem intellektuális költő volt. Annyira, hogy belátta, vagy inkább végelkeseredésében egyszer kiókumulálta magának, hogy egy olyan világot, amelyben semmi sem megy a józan ész útján, vagy ha igen, akkor is csak visszafelé; semmi sem úgy van, ahogy hirdetik, semmi sem úgy igaz, ahogy legharsányabban hangoztatják – egy ilyen világot nem kell, mert nem is lehet a ráció pórázán elővezetni. Annál kevésbé, mivel egyikünk sem mondhatja magáról, hogy kívülálló. Ha bolond a világ, hát bolondjai vagyunk, ha darabokra tört, hát cserepei vagyunk, ha kegyetlen, hát véresek vagyunk mindannyian.

Hogy verseinek a képi szertelenség és a nyelvi eredetiség mellett a humor, az önironia, a groteszk és az abszurd látásmód a legfőbb jellemzője, azért van, mert hittel és szeretettel élő ember volt. Nem akarta, hogy elveszítsük a reményünket, ezért sosem beszélt velünk egész komolyan. Nem állította, hogy nem lesz holnaputánunk. Csak figyelmeztetően megkérdőjelezte.

VASADI PÉTER
Isten veled, László

Te már tudod – minthogy váratlanul (*az* mindig váratlan), mondom, váratlanul – mindentudó lettél. Ő, akinek mi, emberek az Isten nevet adtuk, nem mindentudó, hanem maga a Mindentudás. És ez a különbség, amit, bár elég homályos (mi nem az, ami Vele van kapcsolatban?, még az is, van-e egyáltalán, s ha igen, hogyan?, szóval elég homályos), mégis lényege-belinek érzünk; te már nem. Ez is mutatja, megfoghatatlan lettél, László, éppen ezért felejthetetlen. Nem arra az elcsépel, magunk-sem-hiszünk végszóra gondolk, melyet a búcsúztatók végére odabiggyesztünk, nem; arra, hogy kívül estél a felejtés-émlékezés emberlakta hatalmi körén azzal, hogy – akarjuk vagy sem – bármikor fölbukkanhatsz bennünk. Te. Marsall László, mint *minden* elhunyt, tetszés szerint uralkodol abban a lelki-szellemi mélyben, amely létünk legalján lappang. Erről (is) sokkal többet, kereken egy létezésnyit tudsz, mint mi. Viszonylagossá tettél engem magamnak, mint minden egyes halott (gondold meg, sok százezer millióan vagytok) a legsajátabb emberi léttörténetemben, s ezt már legbelülről ismered; hogy-hogy, Isten vagy? Nem, hanem istenes. Vagy istenies. Az ilyenemű tudás egyike a megholtak előjogainak. Mert hogy semmi (sem) vagy, azért lehetetlen, mert már voltál (voltadban pedig vagy);

ezért lehet a múltat újjáteremteni, tehát most lettél vagy leszel igazán. Más-ként ugyan, mint mikor itt söröztünk, mert az emberi élet (és nem lét) tökéletességi fokán.

Neked elmúltak a határaid, művednek nem. S mivel azonosságtok evidens, művedben határtalanul vagy benne. Azonosságtok nem-evilági tökély. ... jó voltál itt, rossz voltál? Ugye, milyen értelmetlen kérdések ezek? Jónak voltál rossz, rossznak jó. Emberként voltál s vagy, most az irgalom szelíd tengermozgására bízva... Anno, amikor kezdtem megjelengetni, a Vigilia két oldalon közölte négy versemet. Közös barátunk megmutatta neked. Elolvastad, s azt mondtad B. Rudolfnak: nekem mozartiasan csengenek... Akkor figyelt föl egymásra két emberi egzisztencia. Most „Holdraforgó”-ként olyan útra tértél, mely visszacsúsztatott minden „ocsondékos”-at a földi törmelékségbe, de elvezet szeretett öregjeid közé, kikkel itt is „boszorkányosan” „játszódtál”, s az „angyalhad” kellős közepébe – hogy vagy, László? Üzenj, ha úgy esik.

Marsall László (1933–2013)

Erdély – 1985

KÖDÖBÖCZ GÁBOR
„Közöttünk kegyelem”

Görömbei Andrásnak odaáttra

„Rang az ember, ezt példázza tekintet és tartás, / angyal között, barom között szabad a választás” – írja Cs. Szabó László *Firenze* című szonettjében. Amikor Görömbei András elsőéves egyetemi hallgatóként megpillantottam, leginkább a tartása és a tekintete fogott meg.

Ennek már harminchat éve, de a kép mindmáig elevenen él bennem.

Szelíden szigorú és szigorúan szelíd volt. Olyan keresetlen egyszerűséggel, megejtő természetességgel és igaz emberséggel közeledett hozzánk, hallgatókhoz, hogy nem csak tanárunknak, hanem a barátunknak is éreztük őt. És ami a legnagyobb tanáregyeníiségek jellemzője: finom és elegáns gesztusokkal, szeretetteljes empátiával, konok következetességgel és személyes példamutatással terelgetett bennünket az épülésünket szolgáló, méltó és testhez álló feladatok elfogadása felé. Minden eszközzel a munka szeretetére, az erőfeszítés vállalására, az értékudatos cselekvésre nevelt, jól tudván és velünk is elhithetvén azt, hogy amit érdemes csinálni, azt érdemes jól csinálni. Megannyi tanítványa tanulhatta tőle, hogy a siker legfőbb tíz százalékban függ a tehetségtől, kilencven százalékban viszont kőkemény munka. Szakdolgozói és doktorandusz hallgatói sokat mesélhetnének arról, hogy Görömbei professzor úr útmutatásai nyomán miként s hogyan tapasztalták meg a jól végzett munka oltalmazó derűjét.

Drága Tanár Úr! Döbbenetes halálodról értesülvén az általad testvérként szeretett Nagy Gáspár *Litániás dicséző ének* című versének ide kívánczó sorai jutottak eszembe: „Volt itt minden rontás / irigység gonoszság / köpönyegforgatás / kaméleonország / barátság felbomlás / harsány szórobajlás! // De kivételt is láss! / Elkerülte romlás / Ő volna az nem más / Görömbei András: / neve tiszta zengés / hatvan év szelídség / szüntelen virrasztás / másokért lemondás / példával tanítás / megértő figyelem / sistergő türelem / ritka önfegyelem / közöttünk kegyelem.” Hatvanadik születésnapodon méltán köszöntöttek mások is a pályatársak, barátok, tisztelők és tanítványok közül. Akkor még nemigen sejtettük, hogy

pályafutásod ilyen kurtúra van szabva.

Most mindannyian ugyanazt a kifosztottságot érezzük, és osztozunk a gyász fájdalmában. Veszteségünkre talán a Szentírás szolgálhat némi vigasszal és reménységgel: „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.” Fényben és árnyékban megfutott éveid, példászerűen teljes életed nyomán nagyon is helytálló a Pál apostoltól való üzenet, mert nem az a lényeg, hogy ki miben hisz, hanem az, hogy az Ő nevében mit cselekszik.

A Te életed folytonos szolgálatban, állandó készenlétben, intenzív jelenlétben (lélek-jelenlétben!) telt, annak legfőbb tartalmát valóban a „tiszta zengés”, a „szelídség”, a „virrasztás”, a „lemondás”, a „tanítás”, a „figyelem”, a „türelem” és az „önfegyelem” adta.

Ezért lehettél „közöttünk kegyelem”, ezért volt az életed áldott, ezért hagyott bennünk felfoghatatlan irt a halálad.

Jómagam elmondhatatlanul sokat köszönhetek Neked. Szavakba aligha foglalható hálával és köszönettel tartozom mindazért a tapintatos figyelemért, féltő szeretetért, önzetlen segítőkészségért, jóságért és bizalomért, amivel a pályámat egyengetted. Apám helyett apám voltál évtizedeken át; mindent megtettél azért, hogy valódi képességeimmel azonos lehessenek, s hogy végtére is emberebb ember legyek. Sosem tudok meghatottság nélkül emlékezni arra, hogy egyfolytában fogtad a kezem, és akkor is bíztál bennem, amikor teljességgel kilátástalannak tűnt minden.

Végzetetlen szomorúsággal, kibeszélhetetlen fájdalommal élem meg, hogy a Te tanár-emberi lényedet oly pontosan kifejező, sokaknak egyedülállóan kedves »üvegharang« nem szólal meg többé. S habár mostantól új időszámítás kezdődik, Hozzád és életpéldádhoz csak akkor lehetünk hűségesek, ha minden korábbinál jobban fel tudunk nőni a feladathoz. Hiszem és tudom, hogy odafönről is segíteni fogsz.

Görömbei András (1945–2013)
 (Kalmár Béla felvétele)

NAGY GÁBOR
Képtelen búcsú

Szelíd rendíthetlenség, csendes elszántság, melankolikus kedélyesség, keserű mosoly, konok segítőkészség... – morzsolgatom, könnyek helyett, az áttetsző szavakat, hiába keresve bennük az arcot, a keleti-magyar vonásokat, a sötét metszésű szemekből biztatón sugárzó nyugalmat...; működik-e szavak nélkül az emlékezet? Hogy idézzek föl valakit emlékeim megfakult kópiái alapján, akire nem emlékezni szokás, mert léte, *jelenléte* magától értetődő természetesség? Aki soha senkit nem hagyott cserben, és most egyszerre... Nélküle maradtunk magunkra.

Csak a szavak, más nem maradt már... Eszembe jut a szakmányban sírverseket gyártó filológus-páros, akik nevére kancsalul rímelve azt kérdezték, vajh oda-fenn az urbán angyalokkal is goromba-e. Rosszul faragták a versezetet: vagy mert nem ismerték igazán, vagy mert szándékosan voltak faragatlanok; ő ugyanis soha nem volt goromba. Legelszántabb ellenségeivel vagy gyűlölőivel szemben sem. Nála a legnemesebb paraszti erő – hallatlan munkabírási, egyenes jellem, megbízhatóság – mellé szinte arisztokratikus elegancia is társult: nem csak az öltözködés, nem csak a viselkedés eleganciája: a másik megbecsülése. Emberség.

Tudni vélem, részben legalább, honnan ez az erő, a tölgyfák őseje. A paraszti teljes világkép emlékezete a gyökérsége, a kommunizmus barbársága kérésztette meg, majd az irodalom iránti olthatatlan szeretet borította lombba. Éltesítő fénye a család, a négy gyermek...

Az már kifürkészhetetlen számomra, honnan a hallatlan türelem, a tántoríthatatlan emberség, hisz az élet mintha az ellenkezőjére akarta volna felkészíteni. Édesapját jelentéktelen '56-os szereplés miatt félholtra verik, bebörtönzik, ezért őt gimnáziumba sem akarják felvenni; egy jó szándékú tanár árulja el a családnak: nincs más út, mint az egyházi gimnázium, így lesz belőle győri bencés diák. Innen magyar–német szakra jelentkeznek, a felvételin a KISZ-küldött kijelenti: ilyen családi háttérű, idegen elem nem való egyetemre, a tanszékvezető professzor, Barta János lemondással fenyegetőzve harcolja ki felvételét. Igaz, német szakra esélyt sem kap, a magyar mellé a bencéseknél a szokásosnál is jobban elhanyagolt oroszot kell felvennie... Szintén Barta

János siet segítségére, amikor a ballonkabátosok be akarják szervezni: a tanszékvezető berohan a párttitkárságra, és nagy garral méltatlankodva dekonspirálja kedvenc tanítványát. Már egyetemi oktató, amikor Király István győzködi: nem elég a tehetség, hitet kell tenni a szocializmus alaptézise mellett, miszerint '56 ellenforradalom volt. A fiatalember rezzenéstelen arccal válaszol neki: „Ez az, professzor úr, amiben soha nem fogunk egyetérteni.”

Talán innen az az olykor engesztelhetetlen gyűlölet, máskor kisebbségi érzésből fakadó lenézés, amellyel rugalmasabb gerincű pályatársai viselkedtek iránta. Hogy bár, az emberi együttélés normái szerint, értelmes kompromisszumokra kész volt, legbenső lényegét sohasem tagadta meg, keserves tapasztalatok edzette elveit soha nem adta fel. Nem hátrált meg akkor sem, amikor a fiatal írókkal, költőkkel készített szokatlanul nyílt hangú, bátor interjúi miatt a legfelső körökből érte aczélos támadás (az interjúk kötetben mintegy két évtized múltán, 1994-ben jelentek csak meg). Nem hátrált meg, amikor világirodalmi előadásait civilek látogatták (valószínűleg érettségijük sem volt), és akkor sem, amikor a Király István-i trendváltás jegyében a hangadó irodalomtudósok nekifogtak az irodalom népi, nemzeti hagyományának tekintélyét végképp lerombolni... Kandidátusit a feledés karanténjába zárt Sinka Istvánról írt, nagydoktorit az ideologikus támadások fő célpontjáról, Nagy Lászlóról. S a kezdetektől élen járt a legfőbb tabu megsértésében, a szocializmus kultúrasemmítő folyamatával szembe-szegülve: a határon túli magyar irodalom meg- és elismertetésében, monográfiát írván a csehszlovákiai és (Bertha Zoltánnal közösen) a romániai irodalomról, majd egyik kedvenc írójáról, később barátjáról, Sütő Andrásról...

Lehetett ördögváltozás Csíkbán és a Kárpátok alatt, neki nem kellett megváltoznia. Nem a székelygóbé módján, fufanggal hátráltatta meg az undok ördögöt, hanem azzal a mosolygós eltökéltséggel, amelynek láttán maga az ördög is elszontyolodott saját magabiztosságát illetően.

Bosszantó is lehet kívülállónak ez a fajta sziklászilárdság. Amiről lepattan minden szikra, amit silány ördögök csíholnak. Nekünk, tanítványainak viszont erőt adott, amikor gyerekesen fölnagyított panaszainkból – a közös megoldás-keresés után – jóságosan mosolyogva leszűrte a tanulságot: az élet nem kudarcok, hanem próbatételek sorozata.

És hozzá fordulhattunk biztatásért, amikor tanulmányok sokaságában bizonyította, hogy az irodalom elé nem állíthatunk tilalomfát, így igenis része lehet a közösségi érdekű, akár politikus látásmód, mint ahogy csonkítás az is, ha az esztétikum világából kizárjuk az etikumot, a nyelvi világból a valóságot. Határozott ízlése volt, mindenki pontosan tudhatta, milyen irodalom áll a szívéhez a legközelebb, ez azonban, mivel ízig-vérig tanár volt, nem jelentett kizárólagosságot: Ady, Illyés, Németh László vagy Sinka István mellett nagy érzékenységgel adott elő Füst Milán, Kassák Lajos vagy Pilinszky János művészetéről is. Nagy Gáspár- és Csoóri Sándor-monográfián dolgozott, amikor tőlem, a kezdő kritikustól magától értetődő természetességgel fogadta el a Rakovszky Zsuzsa- és Orbán Ottó-kritikát a Hítel számára.

Ő már a hetvenes években azt vallotta, amit a kilencvenes évek antropológiai, pszichológiai, szociológiai kutatásai „találtak föl” újra: az ember közösségi lény, közösség nélkül nem létezhetik. Egybe-csengett ez azzal a hitvallásával, hogy nem lehet az irodalmat a mindig új és új, a paradigmaváltások szüntelen soraként értelmezni, mert a múlt mindig velünk van, ahogy a bartóki modell egyszerre foglalja magába a szürrealisták modernségét és az archaikus népi műfajok időtlenségét. Nem lehet sem a nemzetet, sem a múltat eltörölni.

Akadémikusként, tudományszervezőként a magyarságtudomány egyik vezető tudósává vált. Nem tudom, mennyire volt számára elégtétel, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megbízottjaként olyan, nemzetegyesítő munkát végezhetett, amelyért három évtizeddel korábban el akarták lehetetleníteni. Ha őrzött is sérelmeket, nem volt elégtételre vágyó alkat.

Legnagyobb szabású irodalmi tette talán mégis az, hogy visszaadta egy rossz hírbe hozott műfaj hitelét: az ő grandiózus Nagy László-monográfiája után kezdtek írni sorban a legkülönbözőbb életmű-összegzéseket. Hiánypótló könyvekkel folytatta ő is, Csoóri Sándor és Nagy Gáspár költészetéről. Talán ez is, a monográfia műfaja iránti vonzalma is integráló, befogadó, türelmes alkatából következett: egybelátni azt, ami mások szemében diribdarabra esik szét, összehozni a szertehullót.

*

Most látom csak, milyen távolságtartóan, madártávlatból beszélek róla. Pedig közben, az emlékek fakó képei közül, nem egy megelevenedett, kiszínesedett. Az utolsó találkozásunk képe, a Fiumei úti

kórházban, amint a hordágyon fekvő várja, mondjanak végső ítéletet az orvosok arról, rendbe jön-e még valaha a térde. A fanyar humor, ahogyan szabadkozik, hogy terhünkre van. Vagy az első személyes találkozás, mintegy húsz évvel korábban, amikor mesterem, Baka István velem küldte neki Szegedről Debrecenbe a *Farkasok óráját*. A szeme, ahogy felcsillan, honnan ismerem én Bakát. (Nem mondtam el neki, akkor még biztosan nem, hogy ott láttam először, Baka Pista polcán, a *Nagy László költészete* című könyvét, kölcsön is kértem, de Pista nem adta: fontos könyv számára, nem a dedikáció miatt elsősorban, és inkább elvitt a szegedi egyetemi jegyzetboltba, ahol még kapható volt az Év könyve-díjas kötet.)

Ma is hallom az egyetem folyosóján, látom zavarosan felvont vállait: nem tudok mit tenni, ez az ember, ahogy egyetemi diáktársamként is, most is csak üvöltözik, amikor nincs igaza. A tanulmányi rektorhelyettes mondta ezt beosztottjáról, a Tanulmányi Osztály dékánjáról, aki egyikünk irodalom B szakos szigorlati jegyeit, köztük az ő aláírását, látta el „Törölve” pecséttel. (Mi csak úgy hívtuk a dékán ténykedését, neve után: *bársonyos* diktatúra.) Legyintett a harciaskodó beosztottra, s keresett valami kerülő megoldást. Nem érdemes vele vitatkozni, mondta.

Számtalan szakmai, futó találkozás: konferenciákon, kuratóriumi üléseken. Előadások, beszélgetések Németh Lászlóról, Weöres Sándorról, Illyés Gyuláról, Sütő Andrásról; mestereiről, Barta Jánosról és Czine Mihályról, a Nagy László-kutatásban fontos elődjéről, Kiss Ferencről. És a kortársakról, barátairól, Csoóri Sándorról és Nagy Gáspárról. Nyugati magyar irodalomról, határon túliakról, méltatlanul elfeledettekről...

És néhány személyes találkozás, bensőségebb alkalom... De nem tudok ezekről beszélni, még nem. Botladoznak a szavak, mozaikokra töredeznek az emlékképek. Ha megpróbálnám elrendezni, összerakni őket, félek, számot kell vetnem a megváltoztathatatlannal. Mesterem volt, Baka István halála után mint kezdő költőnek és irodalomtörténésznek is, részben neki köszönhetem első kötetem megjelenését, miként azt is, hogy végigcsináltam a doktori képzést, hogy nem vesztettem el teljesen soha az irodalomba vetett hitemet... Nem hagyott elég időt a viszonzásra. Itt maradtam a mulasztások légszomjával, elszótlanodva.

Csak a név, az Irodalom kőtáblájába vésett név zakatol a fejemben: Görömbei András.

CZIGÁNY MAGDA
**Hírünk nyomában:
 a magyar irodalom Angliában**

A Balassi Intézet

Bevallom, hogy amikor megkaptam a londoni Magyar Kulturális Központ meghívóját az éppen aktuális rendezvényre, nem csak meglepődtem az intézmény új nevén – Balassi Intézet – hanem finto-rogtam is a látszatra szükségtelen kiadáson, ami egy névváltoztatás elkerülhetetlen következménye. Mondták, hogy szükséges volt a Balassi név kiterjesztése a külföldi magyar kulturális intézetekre, hogy híven kifejezze a legújabb átszervezésekből megszületett belső struktúrát, azt az amőba módra egyre terjeszkedő konglomerátumot, amit a Balassi név fog egybe.

A meghívó fejléce csinos, a név egy piros-fehér háziszóttosra emlékeztető sormintára montírozva jelenik meg. Talán csitítaná is a névváltoztatásoktól való viszolygásomat, ha nem tartanám ebben az esetben a névváltást nemcsak szükségtelennek, hanem károsnak is. Ellene megy ugyanis a kapcsolatteremtés egyik alapvető követelményének, a közérthetőségnek. Mert melyik jámbor angol érdeklődő érti meg a Balassi nevet, ellentétben a Hungarian Cultural Centre (közismerten HCC) elnevezéssel, ami pontosan kifejezte az intézmény funkcióját, és a maga egyszerűségében tökéletesen megfelelt a bennszülöttek precizitást értékelő elvárásainak. (A Balassi név még házi használatú gonoszkodásra sem alkalmas, marad tehát nekem erre a szintén újdonsült „Liszt-Feri-hegy”).

A magyar kultúra terjesztését a Balassi Intézet jelenleg a magyar irodalom, a magyarságtudomány és általában a magyarokról és Magyarországról szóló könyvek masszív piacra dobásával szeretné felerősíteni, különösen a nagy nemzetközi könyvszárokon való részvétellel. A *Publishing Hungary* program erre célra a kormánytól a Nemzeti Kulturális Alapon át három éven keresztül évi százmillió forint támogatást kap. A Magyar Napló múlt

decemberi számában Csontos János a Balassi Intézet igazgatójával, Hatos Pállal erről a programról beszélget.¹ Az interjú szétágazó, a lehetőségek és azok kiaknázására való felkészülés módozatainak számbavétele, melyek még meglehetősen képlékeny formában jelennek meg. Felmerül például a bemutatandó művek kiválasztásának mechanizmusa: kik és milyen elvek alapján szelektáljanak, ügyelve valami „igazságossági elvre” a külföldi elismertséggel kecsegtető folyamat első lépésénél. Vagy egyszerűen csak a „tyúk és tojás” szindróma: beletartozzon-e a programba a kiválasztott művek fordítása idegen nyelvekre – ha más nem, legalább egy-két mutatónba készült fejezettel – vagy a magyar nyelven már megjelent könyvek szerepeljenek a könyvvásárokra, kiegészítve a szerzők ’ad hoc’ felolvasásaival, interjúkkal és egyéb lehetőségekkel, mint például a célországban már ismert magyar író felkérése megnyitó vagy bemutató beszédek tartására.

A bibliográfia

Bár a magyar irodalom külföldi terjesztése könyvszárokon való rendszeres részvétellel meglehetősen újszerű, a terjesztésre irányuló személyes vagy hivatalos törekvések minden problémájukkal együtt „örök témák”. Mivel a külföldi irodalom iránt megnyilvánuló érdeklődés, vagy annak hiánya országról országra más és más, így angliai tapasztalatomra támaszkodva csak a magyar irodalom szigetországbeli fogadtatásának sikereiből és problémájából sorolnék fel néhányat. Egyetemi könyvtáros voltam egész munkás életem alatt, posztgraduális könyvtárosi diplomám 1965-ben nyertem el a Londoni egyetemen. A diploma két részből állt: egy tíz tételből álló írásbeliből, majd két-három év után, már munkaviszonyban, egy disszertáció vagy egy bibliográfia elkészítéséből, jóváhagyott témakörben. Az utóbbit választottam. A bibliográfiám címe: *Hungarian literature in English translation published in Great Britain 1830–1964*, a követelményeknek megfelelően inkább pontos, mint érdeklődést keltő. A téma magától adódott: férjem, Czigány Lóránt PhD-jén dolgozott, mely a magyar irodalom angliai fogadtatását tárta fel a viktoriánus korban. Adott volt tehát a családon belüli együttműködés. Lóránt kutatása a nyersanyagot szolgáltatotta nekem, a kész bibliográfia viszont kitűnően kiegészítette az ő PhD-jét. A bibliográfia 1969-ben jelent meg a Szepsi

¹ Csontos János: *Könyvek nélkül nem megy; beszélgetés Hatos Pállal, a Balassi Intézet főigazgatójával*. Magyar Napló, 1012. december, 13–16.

Csombor Kör angol sorozatában.”² Most dolgozom a 2010-ig felhozott és bővített kiadásán.

Mivel a hangsúly a fogadtatáson volt (minden egyes tételnél a címléírást kiegészítette a műről írt kritikák és ismertetések felsorolása), hamarosan kiderült, hogy csak a Nagy-Britanniában megjelent műveket érdemes felvenni a bibliográfiába, mert csak azok kerültek be a kiadványok angliai vérkeringésébe, azoknál volt mérhető az érdeklődés, amit kiváltottak. Mindenek előtt bekerültek a nemzeti bibliográfiába, ami a nagy könyvtárak állománygyarapításában fontos szerepet játszik, felkerültek a könyvkereskedések polcaira, ismertették őket bemutatónkon, megjelentek a közkönyvtárak katalógusai-ban, olvasni lehetett róluk a színvonalas sajtóban. Egyszóval: sorsukat osztották a szigetországban kiadott többi könyv sorsával. Mindez a kiadók távolról sem önzetlen gondoskodásából fakadt: a kiadást a kiadó finanszírozta (és nagymértékben még ma is finanszírozza), érdekében áll tehát kiadványainak a legszélesebb körben való terjesztése. A kiadóé a rizikó, és azt csökkenteni a hírverés gondja is.

Hová lettek a Magyarországon kiadott könyvek?

A Magyarországon idegen nyelvű fordításban megjelent művek sorsa a huszadik század közepétől mind a mai napig merőben más, mivel szponzorált a könyvkiadás: a kiadó összeszedi a várható költségeket, mielőtt a mű megjelenne, és ennek következtében teljes érdektelenséget mutathat a könyvek terjesztésében, ha akar, különösen külföldön. Ott ugyanis szükséges lenne némi szaktudás, valamicske marketing-tapasztalat és mindenekelőtt a külföldi partnerekkel kiépített és gondosan ápolat kapcsolatrendszer. Úgy tűnik azonban, hogy ezek a jó üzlethez általában elvárt követelmények Magyarországon örökös hiánycikkek. Magyarországon kiadott angol nyelvű könyvvel ugyanis a szigetország könyvesboltjaiban aligha találkozunk.

Észak-London bájos és közkedvelt negyede Hampstead, ami egyben a liberális értelmiség központja: ott telepedtek le, vettek lakást, járnak estén-

ként a „pub”-ba, míg nappal sétáltatják kutyáikat a néhai kis falut körülvevő óriás parkban két hangos politikai vita vagy egy felháborodott cikk megírása közben. Hampstead főutcáján más sincs, csak fecsegésre csábító kávéház, meg egy könyvkereskedés, a Waterstone üzletlánc. Az üzletvezető különleges gondot fordít portékái bemutatására. Itt még divatos a könyvvásárlás. A földszinten, az üzlet közepe táján elhelyezett hatalmas tölgyfaasztal vonzza a látogatót, kiterítve rajta az idegen nyelvekből lefordított, ajánlott irodalom. Magyarból lefordított könyv is akad mindig az asztalon: Márai, Szabó Magda vagy a most éppen divatos Szerb Antal, mind angol kiadóház kiadványa. Remélhetőleg hamarosan megvásárolható lesz a kitűnő kritikákkal fogadott *Sátántangó* is, Krasznahorkai regénye. Az életrajzi részlegben előkelő helyet foglal el Bánffy Miklós Erdély-trilógiája, ami nagy sikert aratott a memoárokat felettébb kedvelő angol olvasók körében. Magyarországon megjelent, angolra lefordított mű viszont egy sem található, sem az asztalon, sem az üzletben. És ha a hampstead-i Waterstone-nál nincs, más könyvkereskedésben nincs is értelme keresni. Antikvár könyvesboltokban se került az esetleg régebben megjelent kötetekből; úgy látszik, senki sem hozott a zsebében ezekből a könyvekből Angliába. Férjemmel egy életen át gyűjtöttük az angolra fordított magyar szépirodalmat, de nem emlékszem, hogy valaha is találtunk volna csak egy példányt is a Corvina által kiadott könyvekből, még az értéktelennek tartott antikvár könyveket árulók utcai targoncáin sem.

A rendszerváltás sem változtatott a helyzeten. Összeakadtam egy követségi fogadáson a Corvina akkori igazgatójával. Kérdeztem, hogy várható lesz-e egy erőteljesebb marketing magyar részről, valami kézzelfogható igyekezet, hogy végre, rendeltetésének megfelelően, a magyar kiadók valóban terjesszék irodalmunkat külföldön. Válaszából, miszerint ilyen jellegű tevékenységet nem tudnak felvállalni, kitűnt, hogy a kapitalizmusnak még csak a szele sem érintette meg őket, illetve úgy vélték, hogy a tétlenségnél kellemesebb stratégiát el sem tudnának képzelni. Persze, Magyarországon sem volt könnyű ezeket a könyveket megvenni. Régi történet, de feltehetőleg ma is igaz: mint előadó kísértem többször is egy kultúr-turizmusra vágyó angol csoportot a kilencvenes évek elején körben az országban. Meglátogattuk Egert is, megtekintettük a várat, és este az előadá-

² Részletesebb leírását lásd: Czigány Magda: *Szigetmagyarság – londoni magyar sziget: a Szepsi Csombor Kör rövid története*. Kortárs Kiadó, 2012, 107.

somban a török veszedelemről, a végvári vitézekről és a falakat védő asszonyokról beszéltem. Látva az érdeklődést, megemlítettem, hogy megjelent egy itt élő író olvasmányos regénye Eger ostromáról, az *Egri csillagok*, Dr. Cushing kitűnő angol fordításában, *Eclipse of the crescent moon* címen. Bizonyára találnak példányt belőle a vár üzletében, vagy valamelyik könyvesboltban. Mondanom sem kell, a kötet sehol sem volt kapható Egerben.

A British Council szeminárium

Az akadályversenyre, melyet az otthon kiadott angol nyelvű műveknek meg kellett volna rendezni ahhoz, hogy bejussanak a brit könyvkiadás alaposan megszervezett kereskedelmi folyamatába, felfigyelt a *British Council* is, és karöltve a Londoni egyetem *Szláv- és Kelet-európai Intézetével* több napos konferenciát rendezett 1984 decemberében Londonban, hogy az irodalom fordításának és a kiadott művek angliai terjesztésének problémáit megvitassuk.³ Valószínűleg ezt a rendezvényt is válasznak szánta a brit Külügyminisztérium az ekkor már rendszeressé vált kelet-európai „nyitás”-ra nyugat felé, melynek tetemes része a kultúrkapcsolatok erősítésére korlátozódott. Így kevésbé tűnt fenyegetőnek mind a kapitalista, mind a szocialista országok felé. És az irodalom terjesztése a politikában nem más, mint hab a tortán. Hat kelet-európai országból jöttek a vendégek, Magyarországról hárman. Gömöri Györggyel mi ketten voltunk az „ál-magyarok”, ugyanis angol színekben indultunk. Gömöri akkor már több mint két évtizede keményen dolgozott a magyar irodalom megismertetésén nyugaton, a bibliográfiám pedig – vélték a szervezők – sikeres példakkal ösztönzőleg hatna esetleg Kelet-Európa felé.

A konferencia sajnos a siketnémák társalgásának bizonyult. A kelet-európai csapatot nem lehetett elmozdítani a teljes előszponzoráláson alapuló könyvkiadás mezejéről és az ezzel járó finanszírozási modellről – minden bizonnyal ezzel vértették fel őket a hatóságok a Londonban várható kapitalista támadások ellen. Hiába vázoltuk fel az idegen nyelvről fordított irodalom terjesztésének problémáit a szigetországban: a csekély érdeklődést, tehát a szűk

piacot, és hogy aki ezen a téren akar szorgoskodni, jobb, ha felkészül arra, hogy míg igyekezete pusztán *labour of love*, eredményét a legtöbbször nem lehet másképp jellemezni, mint *love's labour lost*. Megerősíthette a kelet-európaiak gyanakvását az is, hogy példaként mutattuk fel Déry Tibor *Niki, the story of a dog* című könyvét, mely sikerét részben a jó időzítésnek köszönhette. Megjelenése angolul a tekintélyes Secker & Wargburg kiadónál 1958-ban, közvetlenül felidézte az angolok emlékezetében a magyar forradalmat és a menekültek áradatát, amit a lakosság a legnagyobb segítőkészséggel, szívéllyel, sőt szeretettel fogadott. Így fogadta tehát a könyvet is, mely meg is jelent új kiadásban 1961-ben, majd 1965-ben. Természetesen nem voltunk annyira naivak, hogy nem vettük tudomásul Niki-ben a politikai töltetet, amit könnyen provokációnak foghatnak fel vendégeink. Mint ahogy Lengyel József gulág-könyveinek említését is, mely szintén könyvsiker volt Angliában, a Solzsenyicin-kultusz része. Ebben az esetben hozzájárult a sikerhez, hogy kiadója, Peter Owen szinte magáénak tartotta Lengyel műveinek kiadási jogát. De abban bízunk, hogy az ideológiailag ugyancsak megkérdőjelezhető példák világossá teszik számukra, hogy azt lehet csak eladni, amire érdeklődés van – és ez az érdeklődés a legkülönbözőbb forrásokból eredhet. A lehetőségek felismeréséhez azonban elengedhetetlen a piackutatás, az azonnali reagálás és a hatékony marketing. Szónokoltunk, mint megrögzött kapitalisták, pedig egyetemi tanárok, fordítók, könyvtárosok voltunk egytől egyig. A kelet-európai vendégek pedig makacsul hallgattak. Nem hullottak, mert még nem hullhattak termékeny talajra szavaink.

Akik „jelen vannak”

Meglepő, hogy a szinte „normálisnak” mondható irodalmi-politikai jelenlétre a nyugati könyvpiacra 1956-tól mindössze két évtizedet kellett várni. A nyitány Konrád György *A látogató* című regényének megjelenése volt 1975-ben. A könyv sikerét nagyban előmozdította a szerző körül felkavart politikai vita – helyenként szimpátia tüntetés – mind a nyugati értelmiségi, mind a magyar emigrációs körökben. A londoni Szepsi Csombor Kör is meghívta még ez évben Konrádot előadást tartani. Neuburg Pál *Veszélyes értelmiség: Konrád György és a kelet-európai*

3 The British Council: *Seminar on literature in translation*, 13 December 1984.

intellektuel helyzete című beszélgetés keretében faggatta az író. Még a könyv magyar nyelvű kiadásának ötlete is felmerült a Szepsi Csombor Kör égisze alatt. Konrád elismertsége, mint a kibontakozó demokratikus ellenzék vezére magától értetődővé tette, hogy műveit nem kampányszerűen jelentették meg, kiharcolva minden egyes könyv kiadását, hanem a jelentős személyiségeket megillető, folyamatos megjelenés keretében. Így tehát könyvei magyarországi megjelenését automatikusan követte azok angol kiadása: *The case worker (A látogató, 1975, majd 1977-ben mint az Open University jegyzett tankönyve); The city builder (A városalapító, 1980); The loser (A cinkos, 1983); A feast in the garden (Kerti mulatságok, 1992); Melancholy of rebirth (Az újjászületés melankóliája, 1995); The invisible voice (A láthatatlan hang, 1999)*. Konrád így szinte természetesen illeszkedett bele a nyugati könyvkiadás vérkeringésébe.

Egyetlen magyar író, pontosabban drámaíró múltja felül Konrád teljesítményét. Nem a megjelent művek számában vagy a kiadás rendszerességében, hanem a színdarabjai iránt megnyilvánuló, szinte egy évszázadot átölelő lankadatlan érdeklődésben. Molnár Ferenc első megjelenése angol nyelven meglepő módon egy négy darabot tartalmazó antológia volt, *Plays of Molnár* címen 1927-ben. Az utána következő minden egyes évtizedben két vagy három színműve jelent meg angolul, aszerint, hogy hol és melyik művét tűzték műsorra. A színházba járó közönség – több generáción át – változatlanul rajong érte; utolsó kiadott darabja 2001-ben ismét a *Play's the thing (Játék a kastélyban)*, amely angolul P. G. Wodehouse adaptációjában 1953-ban jelent meg először.

Jókai, avagy Dzsoké

Az angolul megjelent legsikeresebb magyar író óriási előnyét viszont lehetetlen lenne behozni, Jókai Mórral (ejtsd nevét angolosan „Dzsoké”-nak) nem versenyezhet senki sem. Ő volt Angliában a magyar bestseller. Huszonnégy regényét fordították le angolra – közülük sokat több fordításban, valamint műveiből három antológia is megjelent, kettő egymás után több kiadásban. Az első megjelent Jókai-kötet, a *Hungarian sketches in peace and war (1854)*, ami új kiadásban egy évvel később az 1848-as szabadságharc és a Kossuth-emigráció szellemét idézi fel Eötvös József, Petőfi, Arany és a Pulszky házaspár

műveivel karöltve. Kétségtelen, hogy Jókai fogadtatása a legkorábbi szakaszában sincs híján a dicséretnek – sok elismerő recenziót kap a könyv –, de ekkor még nem versenyezhet például Eötvössel, akinek a *Falu jegyzője (The village notary, 1850)* kötetnyi elmélyedt analízist, a legmagasabb szintű, tudományos ismertetést vívott ki. Az áttörés – és Jókai esetében valóban használhatjuk ezt a kifejezést – az 1880-as években kezdődik és tart szinte feltartóztatlanul az első világháborúig. Bibliográfiám kronologikus indexének több oldalán csak Jókai-kötetek sorakoznak, egy-egy évben nem kevesebb, mint öt vagy hat címmel. Legtöbb műve több kiadást ért meg, nem volt ritka találni 10. kiadást sem az antikváriumok polcain, amikor a múlt század derekán a közönyvtárak kezdtek visszavonni kiterjedt Jókai gyűjteményüket. Akkor kezdtünk Lóránttal Jókait gyűjteni – diák létünkre mi is rá tudtunk szólni kötetként pár pennyt. Először kiadói trükknek véltük az újabb és újabb kiadások beharangozását, de ahogy gyűjteményünk nőtt, rájöttünk, hogy a kiadók a való igazat mondták.

Jókai sikerét mindenekelőtt olvasmányos, sőt érdekesítő történeteinek köszönhetette, valamint – és ez legalább olyan fontos – a kitűnő fordítói munkának, amit a British Museum Library akkori, a magyar gyűjtemény gyarapításával megbízott szakreferense, R. Nisbet Bain nyújtott. Bain, ízig-vérig angol ember és egyben kivételes nyelvi és stilisztikai érzékkel megáldott fordító, veleszületett ösztönös megérzéssel, pontosan tudta, hol lehet, sőt szükséges Jókait megvágni, itt-ott egyenetni ahhoz, hogy honfitársai maradéktalanul élvezzék regényeit, egy percre se érezzék a történetet vagy a szöveget idegennek. Az „áttörés évei” meg voltak számlálva. Az első világháború és az utána következő évek magyar ellenessége hozzájárult Jókai dicsőségének kifakulásához, de lehet, hogy enélkül is meg lettek volna számlálva regényei közkedveltségének napjai. Segítettek-e viszont angol olvasóinak azok az évtizedek, amikor „Dzsoké” közkedveltségnek örvendett, megismerni valamit Magyarországról, a magyar történelemről, irodalomról, a magyar mentalitásról? Heltai Jenőnek van egy kedves novellája, melyben leírja összeismerkedését az öreg, bajai születésű, de Párizsban könyvkereskedést vezető Ferenczivel, akinek a ponyvára szánt szórakoztató füzetei teszik lehetővé az irodalmi értékű könyvek kiadását. Ferenczi vágya, hogy sok-sok Jókaival árassza el a

francia piacot: érdekfeszítő történetekkel, a legszebb stílusban megírva. Heltai is úgy érzi, hogy Jókai olvasása többet tudna tenni Franciaországban a magyar ügynek: „Jókai többet mondott volna Magyarországról, többet tett volna Magyarországért, mint összes ravaszipropagandafüzeteink, melyek reménytelen bálákba csomagoltan, ma is olvasatlanul penészednek a Népszövetség, a Szellemi Együttműködés és egyéb tréfás, alaptalan alakulások misztikus pincéiben és padlásain.”⁴ Sajnos az angol precedens nem kecsegtetett jó példával; bár még a két világháború közötti időszakban is megjelent néhány Jókai-regény újabb kiadása, „Dzsoké” lassan feledésbe merült. És arra sincs konkrét adat, hogy regényei befolyásolták volna olvasóinak a hazánkról alkotott képét.

Meglepő viszont, hogy egy valóságos kultusz mindössze két makacsul elkötelezett és kitartó ember teremtett meg, a „szeretem, tehát lefordítom”, illetve „érdekel, tehát kiadom” alapon – értve ezen R. Nisbet Bain fordító és a Jarrold kiadó gyümölcsöző együttműködését. (A szerző kevésbé számít, Jókai örvendett angliai sikerének, de műveit nem a világpiacon írta.) Ez az ’ad hoc’ hozzáállás jellemezte – és jellemzi nagyvonalakban mind a mai napig – a magyar irodalom terjesztését Angliában. Időként a kiadói elképzelések összecsengenek, a két világháború között például egy-két kivétellel a szórakoztató irodalom vitte el a pálmát. Egy-egy szerző tucatnyi könyve biztosította számára a kívánatos bestseller privilégiumot, de ki olvas ma Földes Jolánt, Földi Mihályt, Hatvany Lajost, Körmendi Ferencet, Bródy Lilit, és ide lehetne sorolni talán még anyáink kedvenc íróit is, Harsányi Zsoltot, Passuth Lászlót vagy Zilahy Lajost. Ez lenne az önmagától teremtődő „egy akol, egy pásztor” alapú, középszintű kánon?

Az 56-os generáció feladatvállalása

Az ötvenes évek végétől a magyarból fordított és Angliában kiadott irodalmi művek száma fokozatosan nőtt, a legtermékenyebb évek 2004 tekinthető 15 könyvvel. Ez a trend már a kilencvenes évektől megfigyelhető, és talán a nagyobb szám miatt a

kínálat is kiegyensúlyozottabbá vált. Az örvendetes, de váratlan „nagy felfedezések” folytatják az ’ad hoc’ elvet – hol egy Márai, hol egy Szerb Antal –, nélkülük fakóbb lenne a kép, ami kialakul a magyar irodalomról. Megjelent azonban egy új színfolt is a század derekán, mely még most is erőteljesen hat: irodalmi értékű fordítások, legtöbbször az 1956-ban nyugatra sodródott, fiatal értelmiségiek erőfeszítése nyomán. Ezek a kiadványok kettős alapra támaszkodnak: mindenekelőtt a már ismert „kedvencem” kiválasztási elvre; megismertetni az új hazával azt a csodálatos nyelvet és irodalmi erőt, amit magunkkal hoztunk, és amelyik a legtökéletesebben – hogy csak pár nevet említsünk – József Attila, Pilinszky János, Radnóti Miklós vagy Weöres Sándor verseiben fejeződik ki. A másik alap az együttműködés abszolút szükségességének beismerése: a magyar fél – legtöbbször szintén prominens író – hozza a nyersfordítást, az angol fél – időnként elismert szigetországbeli költő – gyúrja ezt át anyanyelvére. Tartós baráti munkakapcsolatok alakultak ki – hogy csak néhányat említsünk: Clive Wilmer Gömöri Györggyel hozta az angol olvasónak Radnótit és Petri Györgyöt, de dolgozott Gömöri Edwin Morgannal és a tengeren túli John Bátkival is. Kabdebó Tamás már a hatvanas évektől gyűjtötte maga köré a potenciális fordítókat, több József Attila-kötetet jelentetett meg. A legimpozánsabb kötet Csokits János és Ted Hughes Pilinszky fordítása, aminek létrejöttéről és egyben Pilinszky angliai látogatásairól és fellépéseiről Czigány Lóránt számolt be egy hosszabb tanulmányban.⁵ Csokits, az elismert magyar költő és Ted Hughes angol ’koszorús poéta’ neve valóban fémjelezte Pilinszkyt Angliában. És említenünk illene még Siklós István és öccse Péter háttér munkáját is a nyersfordítások elkészítésében, hogy megfelelő rálátásunk legyen egy ilyen vállalkozás szuper feladataira és lehetséges buktatóira.

A kapcsolatok kiépítéséből és ápolásából a Szepsi Csombor Kör is kivette részét. Íme egy példa. A vezetőség, azaz Siklós István és Czigány Lóránt úgy döntött, hogy Weöres Sándor tiszteletére, akit Kádárék Károlyi Amy kíséretében éppen kiengedtek egy angliai látogatásra és akik Siklóséknál találtak otthont, Szepsi Csombor-estet rendeznek 1966 júliusában. Annak keretében összehozzák a költőt az USA-ból Angliába áttelepült Daniel Weissborrtal, aki folyóiratában, a *Modern poetry in translation*-ben

4 Heltai Jenő: *Az öreg Ferenczi*. In: *Párizs, isten hozzád: magyar írók párizsi novellái és feljegyzései*, szerk. Körössy P. József. Budapest, 2000, 156.

5 Czigány Lóránt: *Pilinszky nyugaton*. *Kortárs*, 1993/7., 1–24.

esetleg megjelentetne néhány Weöres-verset angol fordításban. Weissbort javaslatára a folyóirat és a Kör közös rendezvényt ünnepelte a költőt. Kirendelt hozzá Weissbort fordítót is Peter Redgrove személyében. A kissé szokatlan este sikert aratott – Weöres magyarul olvasta fel verseit a szokásos, tudatosan gyermeteg stílusban, utána Redgrove szolgált az angol fordítással – kivéve Dr. Cushing-t, a londoni egyetem Szláv- és Kelet-európai Intézetének magyar nyelvet és irodalmat oktató tanárát, aki tollat ragadott, hogy nemtetszését Siklósnak írásban is kifejezze. Szerinte Redgrove ’viktoriánus’ fordítása meg sem közelítette Weöres sziporkázását, bár lehetséges, hogy a magyar és angol nyelv különbözőségét kellene okolnunk mindezért. Siklós ennek ellenére meleg levélben köszönte meg Redgrove-nak kitűnő hozzájárulását az est sikeréhez, és – ami a lényeg – hamarosan küldött neki három újabb nyersfordítást. Még egy ilyen kis történet is felajzza a képzeletet, hogy mi minden lapulhat az annak idején hihetetlenül aktív, és hála Istennek még velünk élő emigráns magyar írók és költők levelesládáiban!

Első pillantásra talán meglepő, hogy ez az annak idején fiatal emigráns írónemzedék, amely oly sokat tett a magyar irodalom megismertetéséért nyugaton, szinte kivétel nélkül csak magyarul írt és ír szépirodalmat. De azt rendíthetetlenül. Sokan közülük egész életüket nyugati egyetemeken töltötték, szakmájukba vágó publikációik nyelve a befogadó ország nyelve, vagy az angol. A magyar a titkos nyelv, ami a generációt összeköti, aminek szentelték életüket. Szentelték úgy, hogy a legjobbnak tartott magyar írókat és költőket fel akarták mutatni nyugaton. Mindez hatalmas, nem lankadó lelkesedést, kiszámíthatatlan időtöbbletet, meggyőző erőt, diplomáciai készséget igényelt. Az elismerés lassan csordogált, ha egyáltalán csordogált. De erre nem is számítottak, köszönetet nem vártak. Amire vágytak, az az elismerés volt, hogy ők is a magyar irodalom szerves részei. Felmutathatták volna magukat – és néhányan ezt időnként meg is tették – új hazájuknak, de a legtöbbjük kielégítette a magyarországi irodalom szolgálata. Elvárásaikban, hogy otthon viszont őket fogadják be, sokan csalódtak. Kár a keserű évekért. De a magyar irodalom angliai megismertetéséért, amit több mint ötven éven át új alapokra helyezve tettek – személyes válogatás, garantált minőség –, elavulhatatlan érdemeket szerzett nekik. Ki fogja pótolni mindezt?

Több mint fordító

A magyar irodalom egének igazán kedvező csillagállásakor a fent szigorúan szétválasztott szerepkörök összefonódhatnak, és R. Nisbet Bain késő utó-dai egy személyben tudják vállalni az író/költő/fordító szerepet. Ezeket a kivételes embereket, a szó szoros értelmében a magyar irodalom megszállottjait, azoknak, akiknek hivatalból feladatuk, és nem önként vállalt küldetésük ennek az irodalomnak terjesztése, tenyerükön kellene hordaniuk. Mert javaslataik, hogy kit fordítanának le angolra, megbízhatók, egy-egy író iránti különös megbecsülésből fakad, és mint képzett irodalmárok vagy nyelvészek ösztönösen meg tudnak felelni az angol olvasók legmagasabb igényeinek. Képesek mély empátiával fordulni szerzőik felé és közvetíteni gondolataikat egy idegen nyelven. Ők a magyar irodalom szerelmesei, és „átviszik” – Nagy László szavaival – ezt „a szerelmet a túlsó partra”.

Neveket itt és most nem szeretnék felsorolni, két személyt azonban kiemelten megemlítenék, mert munkásságuk messze túlmutat a fordítói feladatkörön. Bernard Adams, valaha nyelvtanár az észak-londoni nagyra becsült Highgate School fiúiskolában a magyar irodalom fordítóinak élcsapatába tartozik. Ha valaki versfordításokért böngész a *Slavonic and East European Review* régi számain, bőven talál Adams tematikusan összeállított versecsokraiból. Munkásságát különlegessé az teszi, hogy a XVI. és XVII. század magyar, főleg erdélyi irodalmát fordítja angolra. Lelkesen, átéléssel és azzal a különleges tehetséggel, hogy a magyar művek a korhoz hű, megfelelően régies és mégis a ma emberéhez szóló angol nyelven szólalnak meg. Különleges bepillantást nyújtanak az erdélyi udvarok életébe, egy olyan korba és területre, ami a romantikus lelkületű szigetlakók képzeletvilágát megmozgatja. Ugyanakkor Kosztolányi *Esti Kornél*-kötetének fordításáért PEN Translation Fund díjat kapott. A másik fordító, aki messze többet nyújt, mint kitűnő fordításokat – ami valójában nem is meglepő, mivel Szirtes György elismert angol költő – felvállal irodalomszervező és irodalomkritikusi feladatokat is, főleg az általa szerkesztett antológiákban, sőt – nekem legalább is úgy tűnik – a legfiatalabb íróknál, költőknél mint mentor tölt be nélkülözhetetlen szerepet. Volt szerencsém a londoni Magyar Kulturális Központban egy ilyen antológia

bemutatóján részt venni.⁶ A magyar irodalom legfiatalabb generációjának bemutatóját Szirtes vezette. Bevezetőjében tárgyyszerű információval szolgált a jelen helyzetről, a jelenlevő fiatalok felolvasása megragadta a közönséget. A legmegkapóbb azonban az a bátorító szellem volt, ahogy Szirtes szólt az egyes szereplőkről. Nem vagyok meggyőződve róla, hogy ugyanezt a figyelmet és megértést megkapták volna Magyarországon.

Hova tovább?

Az évente egyre tekintélyesebb számú könyv megjelenése mellett örvendetesnek tűnik a meglehetősen új jelenség, hogy nem a múltat, időnként a régmúltat idézik fel az újonnan kiadott könyvek, hanem meglehetősen szorosán követik az első magyar kiadást. Mert Kertész Imre esetében magától értetődő volt, hogy a Nobel-díj elnyerése után 1975-ig kellett visszanyúlni, hogy a *Sorstalanság*ot lefordítsák, a lefordított művek évi seregszemléjében jogosan várna el az olvasó a nemrég megjelent és Magyarországon sikert aratott művekből is legalább mutatót. Az eddig összegyűjtött adatok szerint néhány szerző könyve aránylag belátható időn belül megjelenik más nyelven is (Kertész, Konrád, Nádas Péter), feltűnő azonban, hogy Esterházy újabb regényei meglehetősen pontossággal első magyar kiadásuk után egy évvel megjelennek angolul is. A fordító személye is ugyanaz. A magyar könyvkiadás dzsungelében járatlan külföldi kutató nem tudja megítélni, hogy ez az örvendetesnek mondható jelenség magánszorgalom vagy hivatalos szervek által kezdeményezett új kiadói magatartás következménye-e. Valójában mindkettőnek szabad teret kellene adni. A magánkezdeményezések talán kikényszerítenék, hogy a „belterjes idegen nyelvű könyvkiadás” már lamentált anomáliái megszűnjenek, hogy végre ne a raktárak megtöltésére fordíttassák le és adják ki az éppen kívánatosnak vélt szerzőket. Kapcsolatok, sőt egy valóban működő kapcsolatrendszer épülne ki angol kiadókkal, beindulna Nagy-Britanniában is a céltudatos marketing, és végre a magyarból fordított könyvek, attól függetlenül, hogy hol adták ki őket, a helyi könyvke-

reskedésekben, illetve mindinkább a világhálón könnyen elérhetőek legyenek.

Mindez természetesen nem érinti a valószínűleg legtöbb nézeteltérésre és vitára okot adó módszert vagy módszereket, amivel kiválasztják a külföldi könyvvásárokon a magyar irodalmat képviselő műveket. Az interjúban Hatos Pál meglehetősen bizonytalan volt a módszerrel illetően, de nem hiszem, hogy túl korai lenne őt a részletekről faggatni. A program beindításához és megszervezéséhez szükséges terveket már most kellene vitára bocsátani, beleértve az írók és művek kiválasztásának elvi kérdéseit. Ezekhez viszont itt és most nem óhajtok hozzászólni. Ez ugyanis már a „kánon” harcmezeje. Azt azonban meg szeretném jegyezni, hogy az 56-os emigráns fiatalok példamutatását figyelembe lehetne venni. Bár a választás abszolút szabadsága, hogy például kit, illetve kiket hívjon meg a Szepsi Csombor Kör Londonba, az emigráns létből természetesen adódott, a Kör vezetői mindenekelőtt két szempontot tartottak mérvadónak. Először a lehető legszélesebb kitekintést – ezt kevésbé az egyes meghívott személyek világnézete biztosította, hanem ellenkezőleg, a számos különvélemény ütköztetésének lehetősége. Ez adta meg a tágas horizontot a megértéshez, például hogy a beinduló demokratikus ellenzék hogyan bomlassza szét a Kádár-rezsimet. Másodszor a megkövetelt legmagasabb minőség, mert csak erre lehetett építeni a magyar irodalom megismertetését Angliában, beleértve a legfiatalabb generáció bemutatását is. Ezt szolgálta az informális konzultációs folyamat – Siklós István és Czigány Lóránt a Kör részéről a mentorokkal, Cs. Szabó Lászlóval és Szabó Zoltánnal, valamint a széles baráti körrel Angliában, Európában, sőt a tengeren túl is. Ugyanakkor meglehetősen aránytalanság mutatkozik az angolul megjelent magyar művek terén. Amíg a válogatás pusztán személyes ügy volt – „én szeretem Krúdyt, lefordítom tehát Krúdyt” alapon –, örültünk még a legfoghíjasabb könyvajánlatnak is. A Balassi Intézet neve azonban kötelez. Ideje lenne új alapokra helyezni a magyar irodalom terjesztését. Kíváncsian várjuk a választ felvetett kérdéseinkre.

⁶ Szirtes, George ed.: *New order; Hungarian poets of the post 1989 generation*. London, 2010. A kötet 12 költő 111 versét mutatja be angol fordításban.

Madarak, oroszánok, égő zsiráfok

Beszélgetés Szemadám Györggyel
életről, irodalomról, képzőművészetről

Polihisztorok manapság köztudomásúlag már nincsenek, Szemadám György mégis sok műfajú alkotó: Munkácsy-díjas festőművész, művészeti író, filmrendező, ismeretterjesztő tévéműsorok szerkesztője és közreműködője, azonkívül a Magyar Művészeti Akadémia képzőművészeti tagozatának vezetője. Az avantgárd performer pályakezdés gyermekbetegségeit kinőve művészete klasszicizálódott, alkotói és közéleti gondolkodásában pedig egyéni harmóniába rendeződött az újítás és a hagyomány.

– *A pályakezdésed a lefojtott kádárizmus időszakára esett. Hogyan lettél képzőművész?*

– Erre illene azt válaszolni, hogy kora gyermekkoromtól remekül rajzoltam – ez egyébként igaz –, de azért mégsem volt olyan problémamentes a pályaválasztásom. Utólag úgy látom, Isten ujja is kellett hozzá. Az életemben nagyon sok teljesen váratlan, véletlenszerű külső beavatkozás történt, amit csak úgy tudok értelmezni, hogy a Jóisten – vagy a sors – keze nyúlt közbe. Én igazából nem is képzőművész akartam lenni, hanem biológus, azon belül pedig ornitológus. Zárójelben megjegyzem: engem a madarászok mind a mai napig számon tartanak. Járom a terepet és figyelem a madarakat.

– *Ennek a szenvedélynek a műveidben is temérdek nyoma van...*

– Jobb híján, mert a madarakat ismerem a legjobban. A madár nagyon szerencsés motívum, mert színben, formában rendkívül sokféle lehet. Primitív megközelítés, de egy madár akárhol elhelyezhető a képen: úszhat a vízben, lebeghet a magasban. Gyermekkoromban a rajzolás afféle mellékes tevékenység volt: a humaniórák mellett a természettudományos érdeklődés

is jellemzett – elsősorban a természetrajz vonzott. Vesztemre elsőként ezt céloztam meg: a gimnáziumban azért mentem például humán tagozatra latint tanulni – ami mai ésszel az elmebajjal határos –, merthogy a madarak elnevezése is latin. Anyám, aki egyedül nevelt, lehetett volna annyira észnél, hogy ebben kiigazít engem.

– *Orientált valamerre a család?*

– A szüleim nagyon hamar, hatéves koromban elváltak. Tizenhárom évesen lett egy nevelőapám, de meglehetősen független voltam.

– *A Szemadám történelmi név. Tudatában voltál valamennyire ennek?*

– Erre csak utólag jöttem rá. Tudtam, hogy apám francia hadifogságból jött haza. Az ötvenes-hatvanas évek légrétege olyan volt, hogy az emberek bizonyos dolgokat nem nagyon beszéltek ki, még házon belül sem. Amúgy Szemadám György Jenőként születtem, de valamiért átírták a személyi igazolványban a nevemet fonetikusán, Szemadámnak. Állítólag svájci francia eredetű név, egy falu is van ilyen, egy betű különbséggel. Azt tudtam, hogy a régi világban volt valami híres őszám, de nagyon

ködösen. Egyébként nem egyenes ági leszármazottja vagyok a katolikus néppárti képviselőnek, pénzügyminiszternek, miniszterelnöknek, aki arról nevezetes, hogy az ő regnálása alatt írták alá a trianoni békét: kerestek a Parlamentben egy olyan embert, aki hajlandó feláldozni magát, a presztízst.

– *Úgy tudni, nem tolongtak a jelentkezők...*

– Néhány hónapig volt csupán miniszterelnök, utána vissza is vonult a politikától. Ebből kifolyólag engem a középiskolában kétféle módon is lehetett utálni. Viszonylag jó tanuló voltam, de a magatartásommal állítólag mindig valami probléma mutatkozott: év végén, az utolsó tanítási napon szétéptem például a latinkönyvemet. A Rákóczi Gimnáziumban egyrészt patinás, régi vágású paptanárok, másfelől gyorstalpalón kiképezett, veretes kommunisták is tanítottak. Előbbiek azt jegyezték meg, hogy én a trianoni országvesztő leszármazottja, tehát egy nyilvánvalóan teljesen elvetemült család sarja vagyok. Az utóbbiak meg úgy néztek rám, mint aki olyan rossz nevet visel, ami még az ántivilágból jön, magyarán valami elvetemült arisztokrata lehet. Az, hogy az anyám

tisztos szegénységben, egyedül nevelt, a kutyát nem érdekelte. Ez a kétfelől jövő gyűlölet megmérgezte a gimnáziumi éveimet, emiatt – meg kell mondanom – sem az intézményre, sem a tanáira nem gondolok jó szívvel. Nyilván jó okuk volt rá, hogy engem nem is nagyon javasoltak továbbtanulásra – mondjuk azt: úgy voltam duplán hátrányos helyzetű, hogy erről nem is nagyon tudtam.

– Akartál amúgy egyetemre menni?

– Az érettségi után jelentkeztem biológia–kémia szakra; természetesen nem vettek föl. Az első számú feladat ezután az lett, hogy a katonaságot megússzam. Nem volt két évem rá, hogy megpróbáljanak belőlem egy sunyi, szolgalelkű férget faragni – még szimuláltam is a cél érdekében. Miközben céllövő voltam az egyesített tisztis iskolai sportszakosztályában – hogy ha mégis behívnának, legalább sportszázadba kerüljek. Kétségbeesett menekülés volt, de sikerült – utána már csak munkahelyet kellett keresni.

– Ekkor kerültél az Állatkertbe?

– Igen, de véletlenek sorozatát követően. Schmidt Egon, a Kossuth-díjas író és ornitológus javasolta, hogy menjek az állatkerti madárosztályra dolgozni. Ám ott éppen nem volt hely – így kerültem az oroszlanbarlangba. Első menetben oroszlanokkal és medvékkel foglalkoztam. Néhány év múlva, amikor kineveztek főápolónak, már az összes ragadozó állat hozzám tartozott.

– *Meglehetősen romantikus pályakezds: mintha egy kamaszkori álmom beteljesülése volna...*

– Én egyáltalán nem ilyesmiről álmodoztam: elsősorban jó gyerek akartam lenni. Szorgalmas, jó tanuló, a társadalom hasznos tagja. De valahogy mindig rossz gyerek voltam, eleve oda soroltak be. Már a gimnáziumban is – felnőttként meg egyenesen a rendszer ellenzékéhez tartoztam. Az Állatkertben hatvanhétől hetvenötig dolgoztam.

– *Klasszikus idők. Hogyan lett ebből képzőművészet?*

Szimbával (Haris László felvétele)

– Egy újabb elképesztő véletlen folytán. Ma is élesen van előttem: tizenkilenc évesen takarítottam az oroszlanketrecet a kollégámmal, aki egyébként háborús bűnös volt: öt évet ült Rákosi börtönében, ötvenhatban szabadult, és nagyon kellett vigyáznia magára. Igen jóban voltam vele, s tudtam róla, hogy amatőr festő. Ketrektakarítás közben végig-

gondoltam az életem tökéletes kudarcát. Az osztálytársaim többsége egyetemre járt, én pedig, akárhogy is nézem, segédmunkás voltam. De gondoltam: a nullpont arra is jó, hogy most kitalálhatom magamat. Számot vetettem a képességeimmel, mire lennék alkalmas. Még a színház is eszembe jutott: nagyon sokat szerepeltem a gimnáziumi önképzőkörben, volt kedvem, s talán tehetségem is a színi pályához – de igen jó idegek kellett volna végigverekedni magam a rostákon.

– *Jobb idegek kellene, mint a képzőművészethez vagy az irodalomhoz?*

– Igen. Az írás meg a kép mögé el tud bújni az ember.

– *De itt is legalább olyan nagy a kenyérharc, az érvényesülésért folytatott küzdelem...*

– Engem ez nem érdekel. A képzőművészetben kasztokat lehet felfedezni: nem ugyanazért fest mindenki.

– *Ezt érdemes lesz majd később kibontani – de most vizsgálja az oroszlanketrecet...*

– Végiggondoltam, hogy van egy olyan tehetségem, amit gyerekkoromban sokra becsültek: hogy jól rajzolok. Attól a naptól képzőművészeknek gondoltam és mondtam magam. Onnantól az volt a cél, hogy ezt mindenki el is higgye rólam. Megpróbáltam kitörni a szűkeségből a távoli színek felé. A fényt számomra csak valami művészi pálya mutatta.

– *Autodidakta módon indult a pályád?*

– Igen. Kiszálltam a ketrecből, s megkérdeztem a kollégát, hol lehet olajfestéket és vásznat beszerezni. Akár hiszed, akár nem, ezt követően történt egy elképesztő véletlen. Otthon pasztellel kezdtem el dol-

Gyermekkori rajzok, 1956 (Kecskeméti Kálmán felvételei)

gozni, de időnként terpentint is használtam, mert az a pasztellet érdekes módon oldja. Öten laktunk ott-hon egy nem egészen nyolcvan négyzetméteres lakásban, s anyámék megalégelték ezt a szagot – gondolom, engem is. Anyám albérletet keresett nekem, és merő véletlenségből egy kiváló, etikus művész, Vaszkó Erzsébet lett a főbérlőm.

– Aztán meg a mestered is...

– Ez valahogy bizonyíték volt arra, hogy jó utat választottam. Megmaradt néhány akkori munkám: nem dilettáns dolgok, csak naivak.

– Terelgetett téged Vaszkó Erzsébet?

– Nem nagyon. Inkább könyveket adott, úgy orientált. De amikor odaköltöztem, még nem tudtam, hogy ő kicsoda. Mindig azt mondják, hogy a mester keresi meg a tanítványt – így is fel lehet fogni a kapcsolatunkat: ő jött át hozzám, s kérdezett rá, hogy miket festek. Óriási különbség volt köztünk – számomra először egy kedves, idős néninek tűnt, aki udvariaságból vagy unalomból érdeklődik a munkáim iránt. Ha engem húszévesen megpróbál módszeresen taníttatni, valószínűleg nem hallgatok rá, mert a gimnázium

végképp elvette a kedvemet mindenfaj-

ta tanuló státusztól: csakis saját magam akartam a világot feltárni. De ő nagyon tapintatosan egy Klee-kötetet adott a kezembe – ami hatvanhétben azért elég szokatlan volt –, hogy nézegessem. Amíg nála laktam, nagy tapintattal hozzászólt egyes képeimhez, s amikor már nem laktam nála, akkor is rendszeresen meglátogattam, s megmutattam a képeimet, amiket ő véleményezett. Teljesen mást csináltam, mint amit ő: én akkoriban egy geometrikus, absztrakt világban mozogtam, ő pedig egy puha, pasztelles, kicsit szürrealisztikus, a nonfiguráció határán álló, misztikus művészetet művelt – valóban

közel állt Klee-hez. Ezt a tanítást inkább etikai tanításnak tekintetem. Rendszeresen jártam kiállításokra, s láttam a hatvanas-hetvenes évek magyar festészetét. Soha nem hittem volna, hogy azok a hatalmas nevek, akikkel akkor tele volt a Múcsarnok, mennyire elévülnek: mára leesnek a képeik a falról – azoknak az embereknek a nevüket sem tudjuk ma már.

– Ez amolyan igazságtalanság az utókor részéről, vagy valóban nem időtállóak?

– Az utóbbi. Emlékszem, egy szentendrei kiállításon Korniss Dezső nagyon erősen elkapott engem. Ő kirítt ebből a tömegeből – nem mondhatom, hogy annyira tetszett, mindenesetre egy életre megjegyeztem a nevét. Vaszkó Erzsébetről úgy nyilatkoztak a barátai – Barcsay Jenő, Frank János, Schéner Mihály, Halmy Miklós –, hogy ő egy bűvőpatak. Kevés műve van, keveset állít ki, a háttérbe húzódik – de mindig fel-felbukkan, és a tiszta vízával megdöbbeníti az arra járókat. Rendkívül erkölcsös ember volt. Előbb a bölcsészkaron filozófiát hallgatott, utána lett képzőművész Vaszary János tanítványaként. Az ötvenes években nem állt be a kórusba, inkább a két nővérével karácsonyfadíszeket festve tengette az életét. Van olyan festő, a kortársaim között is, aki mindent virtuóz módon meg tud csinálni: még szocreál képet is tud festeni, ha akar – például paródiaként, idézőjelben. S vannak olyan festők, akik nemcsak azért nem festettek Lenin- vagy Sztálin-portrét, mert nem akartak, hanem mert nem is tudtak volna. Minden művésznek vannak korlátai: előbb-utóbb kiderül, mi az, amit nem tud. Ez az egyik legnagyobb tudása a képzőművészeknek: ha ismeri a korlátait.

– *Te ismered?*

– *Én azt hiszem, hogy pontosan tudom, mibe ne vágjam bele a fejszemet, s mi az én saját világom. Vaszkó Erzsébet valószínűleg nem is nagyon tudott volna Rákosi-portrét festeni, de ez egyáltalán nem baj, nem szakmai hiányosság. De meg lehetett tanulni tőle egyfajta emberi tartást. Itt térnék rá a már említett művészi kasztokra. Vannak olyan naiv művészek, akik maguk sem tudják, miért alkotnak. Vannak kismesterek, akik kiváló utánczó. De például az a Vermeer-hamisító egy igazi művész volt ezzel együtt. Vannak, akik csak a pénzért alkotnak, mint a kereskedők a hindu kasztrendszerben: a megrendelés mozgatja őket. Önmaguktól neki se indulnak. Vannak olyanok – ez már a harcosok kasztja –, akik a hírért, névért, dicsőségért csinálják. Semmi nem számít, a nyomor sem: egyszerűen csak megmutatni akarják magukat, hogy léteznek. S a két kezemen meg tudom számolni, hány olyan embert ismerek, akik a legfelső kasztba tartoznak, a brahmanok közé: ők a transzcendencia irányába tartva, a megvilágosodásért festenek. Vaszkó Erzsébet ilyen volt.*

– *Feladtad a magas labdát: te magadat melyik kasztba sorolod?*

– *Mindegyik kasztban lehet nagyon magas rendűt alkotni. Én még a harcosok kasztjába tartozom.*

– *De van átjárás a kasztok között?*

– *Valószínűleg alkati meghatározottság. Mindenesetre a harcosok kasztját a kórosan elhízott éntudat jellemzi, és egy művésznél ezt normálisnak fogadják el. Én egy idő óta igyekszem a saját éntudatomat letörni, hogy a transzcendens felé mozdulhassak. Ám ez amúgy is adódik magától: az*

ember előbb-utóbb rálép a saját útjára. Akkor már a képzőművészeti élet – hogy milyen trendek vannak, a művészettörténészek mit diktálnak – az embert, főleg így, a hatvanhatodik évben, annyira nem befolyásolja. Ugyanakkor nyitott szemmel kell járni.

– *Ha nem a hiúság vagy az érvényesülés a mozgóerő, akkor micsoda?*

– *Amikor elhatároztam, hogy képzőművész leszek, az mozgató, hogy megmutassam: én is vagyok valaki, saját magamnak is bizonyítsam, hogy létezem.*

– *Melyik volt az a pillanat, amikor nemcsak vágytál a művészi létezmódra, de már bizonyosságod is volt e tekintetben?*

– *Volt a pályámon néhány öran-gyalom, idősebb barátom, köztük művészettörténészek is, akik segítettek e folyamatban. Frank János és Mezei Ottó mellém állt, noha – meg kell vallanom – azzal a fiatal-emberrel, aki akkor voltam, ma nem szívesen találkoznék. Túl-zottan frusztrált voltam, s meglát-szott rajtam az erőlködés. Ahogy egy vidéki, tanyasi gyerek felkerül Budapestre, s igyekszik utánozni a laza viselkedést, megpróbál beilleszkedni abba a másik világba – annak eleinte ez nagyon rosszul áll. Nekem képzőművészként az első képeim és gesztusaim valószínűleg ezt a rettentő hátrányból induló görcsösséget mutatták – talán csak a hihetetlen energia szólt mellettem. Az viszont, hogy*

Vaszkó Erzsébet és Vörösvári Ákos első kiállításom megnyitóján (Lindwurm Ágnes felvétele)

valamit kétségbeesetten keresek magamban, imponálhatott ezeknek az embereknek.

– *A puhább kádárizmusban az érvényesülésnek egészen furcsa csatornái voltak. Egyértelmű volt, hogy neked az undergroundhoz kellett sodródnod?*

– *Igen. Egyrészt nem vettek fel a Képzőművészetre. Az Állatkert után egy hónapig dolgoztam a Magyarországon turnézó Aeros Cirkusznál, s épp közben felvételiztem a főiskolára. Én akkor már valakinek gondoltam magam: mint nagy állatokkal foglalkozó, olyasmit csináltam, amit az országban nagyon kevesen, s tudtam, hogy jól csinálom. A Bábszínházban tartott egy nagyon sértő beszédet a Képzőművészeti párttitkára. Elmondta: mi mindnyájan azt hisszük magunkról, hogy művészek vagyunk, holott nullák – örületes hosszú tanulásnak kell jönnie, a főiskola megrostál bennünket, de*

már be se fogunk jutni. Én akkor azt mondtam magamban: barátom, fogadok veled, hogy amikor a te nevedre mint képzőművészre már senki nem fog emlékezni, az én nevemet akkor is ismerik. A felvételin ott voltam két órát, s utána hagytam a csudába az egészet: nem lett volna belőlem jó képzőművészeti főiskolás. Próbáltam inkább magamat képezni, ellesni egy csomó mindent. E tekintetben nem vagyok kirívóan egyedülálló figura: abból a generációból sorolni tudnám, hogy kik voltak vízűgyesek, hajóépítő mérnökök, tanáreberek, sőt papok, akik nem végeztek képzőművészeti főiskolát, mégis képzőművészek lettek. A nemzedékemnek legalább a fele ilyen volt. Az önképzésnek voltak persze vadhajtásai is: például Darwin összes művét is elolvastam, ami nagy marhaság volt, de akkor úgy éreztem, hogy ez valamiért fontos lehet. A Széchényi Könyvtárban viszont egyiptológiával és magyar néprajzzal is foglalkoztam – hogy bármikor le tudja ezekből diplomázni, ha szükséges.

– Ezek azért később mind hasznosulhattak a pályád során...

– Hogyne, a *Jelképtár* című könyvemet például ezek a stúdiómok alapozták meg. Másfelől mindig írtam tanulmányokat, kritikákat, illetve meglepő témájú könyveket. Itt van például az *Apokrif álatlan* című könyvem, amely kriptozoológiával, azaz bizonytalan létezésű állatokkal foglalkozik; írtam afrikai útleírást *Leopárd a teraszon* címmel; kultúrtörténeti tanulmánygyűjteményt *Vándorok könyve* címmel, amely lényegében *Az ember tragédiáját* elemzi; szépirodalom gyanánt pedig a *Zé, Ó és Ó* címmel az állatkerti élményeimet dolgoztam fel.

– Ezek kiegészítik a képzőművészeti alkotásokat vagy egyenrangúak velük?

– Öregkoromra már egyenrangúak. Korábban a képzőművészet volt elől. Egészen másfajta alkotói folyamat az írás meg a festés – számomra az írás azért nehézkes dolog. Viszont lineáris ügy: egy adott gondolatmeneten haladok végig, esetleg visszaugorhatok ugyanazon a vonalon egy mondatot vagy egy jelzőt kicserélni. A festés viszont nem lineáris: egy képhez bárhol hozzányúlhatok, bárhol folytathatom.

– Attól ez még időben lineáris...

– Számomra a szöveg egy hosszú csík, a kép pedig egy felület. A festés – legalábbis ahogy én festek – emiatt sokkal szöszmötölösebb, játékosabb. És felszabadítóbb is, mert rengeteg dologra tudok közben gondolni – nem azt a fajta koncentrációt igényli, amit az írás. Ezért aztán nagyon jó váltogatni a kettőt.

– Amiről eddig beszéltünk, az számomra egy konzervatív művész kontúrjait rajzolja ki, aki szorgosan kutat, elmélyült háttérmunkát végez, majd a kreatív adottságaira támaszkodva szintetizál. Ezzel szemben a te nevedhez avantgárd performanszok is fűződnek. Például egy kitömött zsiráfot is felgyűjtöttél, ami jól megidézi a tobzódó underground világát. Hogy jön össze ez a kettő?

– Mint mondtam, én az ifjúkori magammal nem szívesen találkoznék. Akkor ezeket az akciókat happeningeknek neveztük. De én akkor csináltam ilyen akciókat és akkor festettem pimasz képeket, akkor voltam ellenzéki, amikor ennek nem volt szezonja. A nyolcvanas évektől már tudatosan leszámoltam ezekkel a performanszokkal, ezekkel a body art-os önmuto-

gatásokkal. Az én performanszaim a baráti körömnek szóltak, akiket nem feltétlenül megbotránkoztatni akartam, hanem elvinni őket egy sajátos világba. Csináltunk például egy nyolcórás zenélést is, amibe bárki beszállhatott.

– *S a barátaid fogták az égő zsiráf üzenetét?*

– Nagyon egyszerű volt a kiindulási pont: Salvador Dalínak van egy *Égő zsiráf* című festménye, és Dalí hetvenedik születésnapjára szereztem az Állatkertből egy kitömött zsiráfot. Ez egy elpusztult kis zsiráf volt, s ezt gyűjtöttük fel sajátos hódolatként. Tudatosan hagytam abba ezeket, mert elkezdett a dolog üzletiesedni. Tíz évvel azelőtt a balatonboglári kápolnátárlatokon még lelkesen részt vettem, de néhány év múlva átértékeltem magamban az ott zajló dolgokat. Utólag azt kell mondanom: tíz képzőművészre három besúgó jutott, és sok esetben ezek abból a tizből verbuválódtak. A Fiala Művészek Klubjában is engedtek egy-egy ellenzéki figurát mozogni, hogy mint egy csali köré gyűljenek a többiek – így jobban meg lehetett őket figyelni. Egy idő után, tudva vagy tudatlan, provokátor lehetett mindenki, aki ezekben részt vett. Én részt vettem, s vállalom is a felelősséget, hogy olyan embereket is belevittem ebbe a körbe, akikkel – úgymond – addig semmi baj nem volt; de az én performanszaimon látó körbe kerültek. Az első írásos jelentés, ami rólam szól és amit megkaptam, 1973-ból származik. Mivel nonfiguratív képeket festettünk és kiállítottuk a TIT-stúdióban, jobban féltek tőlünk, mint az íróktól, ami azért elég meglepő.

– *Lehet azt mondani, hogy hamarabb megcsináltad a saját rendszerváltásodat?*

– Járok egy utat, amelyet a tarot lapjai jól leírnak: az ember egyre inkább magára marad, és a külvilág reflexióitól függetlenül elkezd építkezni. Az a belső építmény persze időnként le-leomlik, és újra kell rakni: ez nem más, mint saját magának az érlelése és megújítása.

– *Miközben magadra maradsz, mind több közösségi cselekvésbe bonyolódsz. Nem ellentmondás ez?*

– Ez az érési folyamattal együtt jár. A gyerek még csak azt tudja: én, én, én. Ahhoz már egy serdültebb valaki kell, hogy észrevegye a másikat. Ezt pedig messze túlhaladja, kollektív „mi” érzet jön be, amikor az ember rádöbben, hogy egy kulturális szövetbe ágyazódik, s felelősséggel tartozik mások iránt. Részt vettem például olyan dolgokban, mint a SZETA-aukción, amit az akkori ellenzék hozott létre, s ott eszméltem rá a szolidaritás fontosságára. Olyan szervezőtársaim voltak, mint Somogyi Győző, akivel ott barátkoztam össze. Nem a karrierünket építettük, mert nyilvánvalóan kontraproduktív volt részt venni ebben egy kommunista rendszerben.

– *A Magyar Művészeti Akadémia körül nagy viharok dúlnak. Mit szólna ahhoz a balliberális publicisztikai közhelyhez, miszerint az MMA ideológiai alapozású szervezet?*

– Makovecz Imréről kellene kiindulni. Ő nagyon erős, határozott karakter volt, bizonyos dolgokat igen keményen elutasított. Minden szinten elutasította például a rasszizmust, a megalkuvást, a kommunizmust, mindenfajta diktatúrát.

– *Ezek mind vállalható elutasítások...*

– Azért sorolom őket. De Makovecz ugyanakkor olyan nagyformátumú egyéniség volt, hogy a pusztá jelenléte is sértett embereket. Az egyik író, akit nem neveznék itt

meg, látta és hallotta Makoveczet beszélni, s őrzöngött a jelenségtől: azt mondta, hogy ő a megtestesült fasizmus, akitől félni kell. Szó sincs pedig ilyesmiről: a formátumát volt nehéz egyeseknek elviselni. Ő nem az a pörgőkalapos, csikós figura volt, amilyenek az ellenlábasai megpróbálják lefesteni.

– *A köztestület már az ő halála után jött létre. Rosszul gondolom, hogy új helyzet van?*

– Nem igaz, hogy az ő szellemiségével bárki is szembe menne az akadémián belül. Ehhez nagyon erősen ragaszkodunk, mert helyesnek tartjuk. Ebben természetesen nagyon hangsúlyosan szerepel a nemzettudat erősítése. Az akadémiánkkal kapcsolatos őrzöngésnek igen alacsonyrendű az indítéka: a sértettség, hogy észre kéne venni, más érdemesek is vannak a terepen.

– *A népművelői attitűd és az alkotás mennyire tud összebékülni a közéleti ténykedéssel?*

– Az egyik legvisszataszítóbb szöveg, amikor egy értelmiségi, egy művész azt mondja, hogy ő nem foglalkozik a politikával. Ez a negatív hozzáállás, és én nagyon utálom a negatív hozzáállást. A kritikai hozzáállás mindig könnyebb, mint a konstruktív: a konstrukció és a destrukció a képzőművészetben sem keverendő össze. Én azt gondolom: politikán azt kell érteni, hogy az ember a közügyekkel foglalkozik. Erre én felnőtt emberként nem mondhatok nemet: bármikor interakcióba kerülök a többi emberrel, tágabb értelemben az mind politizálás. Ezt elhárítani magamtól, úgy tenni, mintha nem volnék felelős a közösség dolgaiért, kimondottan aljasságnak tartom. Amikor azt mondja valaki, hogy minden politikus gazember, az azt jelenti, hogy nem érdemes

emberi közösségben élni. Igenis lehet erkölcsösen gondolkodni és cselekedni, lehet igazat mondani, lehet az igazságot terjeszteni. Egy művész is ezt teszi ideális esetben.

– *Hogyan jellemeznéd szellemi-politikai irányultságodat?*

– Nemzeti konzervatív liberális vagyok. Úgy gondolom, hogy van bennem egy roppant erős mag, ami a múltat, a történelmi identitást, a kontinuitást foglalja magában. És van bennem egy nagymértékű, nyitott kíváncsiság is minden új iránt. Nagyon érdekel a kísérletező, más utakat járó emberek véleménye. Én ezt nevezem liberalizmusnak.

– *Ha az a húszéves pályakezdő képzőművész szembesülne azzal, hogy mára hová és mire jutottál, mit gondolna: milyen lett ennek a pályának az íve?*

– Nagyon sokszor gondolok arra, mi lett volna, ha... Mi lett volna, ha elvégzem a biológia-kémia szakot az egyetemen? És így tovább. Az az érzésem, hogy – noha nagyon sokat alakítottam a sorsomon – alapvetően sokkal jobban is lehetett volna csinálni a dolgokat. De ha az a húszéves fiatalember felsorolná a legvadabb vágyait, hogy mi szeretne lenni idősebb korában, a mostani létezésemnek a felét sem tudná elképzelni. Annyival többet kaptam az élettől, a sors annyival többet adott két kézzel, mint valaha is gondoltam volna, hogy az meghökkentő. Van négy jól sikerült gyermekem, mindegyik a helyén; négy nagyon szép, egészséges unokám. Az emberek vagy szeretnek, vagy nem, de nagyjából megállapítható rólam, hogy ki vagyok – Isten ellen való vétek volna, ha egyetlen zokszavam is lenne. Úgy érzem, sokkal több jutott nekem, mint amit a képességeim alapján megérdemeltem.

Csontos János

Az ősművészet nyomait követve

Szalay Károly:
Írott sziklák, festett barlangok,
Kairosz, 2012.

Szalay Károly legújabb könyvéről, az *Írott sziklák, festett barlangok* című tanulmánykötetéről ugyanazt állítja, hogy az nem más, mint „...magánbejárátú ámuldozásaim, csudálkozásaim biográfiája”, azonban bátran leszögezhetjük, hogy az ennél sokkal több. Olyan átfogó mű, amelynek áttanulmányozása során az olvasónak nyílik alkalmá ámuldozni és csudálkozni az amúgy történelmi képzettséggel (is) rendelkező szerző páratlan felkészültségén, aki térben és időben egyaránt távolra nyúlva ad áttekintést az emberiség egyik legrejtélyesebb kultúrkincséről, a szikla- és barlangfestményekről.

Szalay Károly nem kevesebbet állít, mint hogy ezek a művek szinte földünk minden olyan pontján megtalálhatók, ahol az ember számára kedvezőek voltak az életfeltételek, s alkotóik munkálkodásának nyomai az őskortól egészen a közelmúltig fellelhetők. „...a húsz-harmincezer éves rajzok, idolkok nyomvonalai szinte napjainkig vezetnek, az egyiptomi hieroglifák és a kópírás, a székely–magyar rovásírás, az etruszk is, minden az őskori paleolitikus barlangművészet végső fázisának végterméke” – írja.

Szalay Károly néha egészen váratlan tényekkel szembesíti az olvasót. Például azzal, hogy Ausztráliában, a Murray folyó mentén olyan 10 000 éves sziklafestmények láthatóak, amelyeknek alkotóiról semmit sem tudunk, lévén ők a jelenlegi őslakók ismeretlen elődei voltak. Vagy például azzal, hogy Nyugat-Új-Guinea tengerpartján, a Mc Cluer öböl déli részén, a meredek sziklafalakon mintegy 30 kilométer hosszan húzódik egy sziklafestmény komplexum. Meghökkenítő adat az is, hogy Henri Lhote és munkatársai a Szaharában lévő Tasszili hegységben mintegy 800 sziklafestményt másoltak le, amelyek közt volt hatméteres magasságú alak is, s ha ezeket a festménymásolatokat egymás mellé tennénk, akkor ez egy 1500 négyzetméteres (!) képet alkotna. De az is meglepő adalék, hogy az ősi falfestményeket rejtő, úgynevezett Cosquer-barlang bejárata a tenger szintje alatt van, s ezért egy francia bűvár – a barlang névadója – csak 1991-ben fedezte fel.

Az viszont nem meglepő, hogy a legrégebbi ismert ábrázolatoknak még a mibenléte is bizonytalan.

„Az eddigi föltételezések szerint – írja Szalay Károly – a 70–50 000 esztendő absztrakt firkák, nonfiguratív alakzatok, majd az idolkok alkotják az emberi ábrázolás-kényszer első megnyilvánulásait: a vulva- és péniszjelek, majd a Vénusz-szobrok a figurális rajzok és festmények előtt. Vagyis a legősibb értelmezhető emberi gondolat, képbe fogalmazott élmény lenyomata a szexualitás megfogalmazása. Az azt megelőző úgynevezett absztrakt vagy nonfiguratív ábrák lehetnek véletlen megnyilvánulások is.” Itt a szerző nyilván azokra a csontokra, illetve falakra karcolt vonalakra gondol, amelyek származhatnak akár a hús elfogyasztásakor maradt vágásnyomokból, vagy egyszerű, játékos gesztusokból is.

Az úgynevezett laussalli Vénusz – ez a terebélyes testű, bikaszarvat tartó nőalak – azonban már szemlátomást konkrét funkcióval, illetve jelentéssel bír, amit sokan úgy értelmeznek, hogy a kövér nőalak a termékenység istennője, aki bőségszarut tart a kezében. Ám az ilyen és ehhez hasonló feltételezésekkel csínján kell bánni, mert bármilyen kézenfekvőnek is tűnnek, de igazságtartalmukban a látszat ellenére sem lehetünk biztosak. Szalay Károly bölcs szkepszissel jegyzi meg egy helyen: „Az az örökös aggodalom gyötör, hogy mai ismereteinket belemagyarazzuk a múltba.”

De nincs könnyebb dolgunk a 10–20 000 évvel ezelőtt – az úgynevezett magdaleni kultúrában – megszületett barlangfestményekkel sem, pedig azokat már a mai értelemben vett művészet kiindulópontjának tekinthetjük. Ezekről tudjuk a legtöbbet, s az átlagos műveltségű ember jobbára csak ezekről hallott. Elsőként 1878-ban az ardèche-beli Chabot-barlangot fedezték fel. Aztán egy év múlva, a világhírűvé lett spanyolországi Altamira-barlang bejárati terében Marcelino de Sautuola nevű ügyvéd kisleánya látta meg azt a hatalmas – körülbelül 18×9 méteres festett felületet, amiről eleinte senki nem hitte el, hogy a 10 000 évvel korábban élt ősember alkotása. Sautuola ugyan lemásolta és könyvben is publikálta ezt, s a dokumentumokat Villanova madridi egyetemi tanár bemutatta az 1880. évi lisszaboni nemzetközi archeológiai és antropológiai kong-

resszuson, ám a tudósok hamisítványoknak nevezték a festményeket, és az egész történetet megtevesztésnek tartották. Villanova – magára vállalva a költségeket – azt javasolta a kongresszus tagjainak, hogy tekintsék meg a festményeket a helyszínen is, de ehhez egyetlen tudós sem vette a fáradságot.

Valóban hihetetlennek tűnik még ma is, hogy – mint később kiderült – számtalan olyan barlang található Európában, amelynek legeldugottabb, s egyben legsötétebb mélyén valaha, mintegy 10–15 000 éve olyan művészet jött létre, amelyről még az is kimutatható, hogy egyes barlang-csoportok mai szóval megnevezve, „művészeti iskolákat” alkottak.

A kérdések pedig egyre csak szaporodnak velük kapcsolatban, amelyek közül még a legegyszerűbbet sem könnyű megválaszolni. Nevezetesen azt, hogy miként dolgozhatott a koromsötét barlang mélyén a feltételezett fáklya vagy mécses világa mellett az alkotó úgy, hogy több négyzetméteres kompozíciókat is képes volt létrehozni? De kik is lehettek valószínűleg a csodálatos festmények alkotói? Például a „haldokló bölényé”, amely mű – saját bevallása szerint – rajongást keltett Szalay Károlyban az ősember művészetére. „Ez a nyomorú sorsú, örökké vacogó és éhező csúf emberi lény – írja – örökös veszedelmek közepette elképesztően gyönyörű képeket festett és karcolt a rücskös sziklafalakra. Mi hajthatta ezeket a művészeket arra, hogy e rideg barlangokban megalkossák koruk sixtusi kápolnáját? Aki csak egyszer ott állt a Niaux-barlang koromsötét mélyén, ezer méterre a bejáratától, ahonnét veszedelmes terep akadályokon keresztül juthatott el a célig, csak meghatódottsággal gondolhat ezekre a rút, szőrös, makogó emberi lényekre, akikben születésük pillanatától kezdve világitott a szellem, a szépségvágy és az alkotás szenvedélyének fénye.”

Eszembe jut erről egy öreg barátom, aki az egykori Nemzeti Múzeum őslénytárának dekorációit – Altamira festményeit – másolta a falra, míg mellette az ősember rekonstrukcióját készítették. Barátom a második napon a nem túl bizalomgerjesztő ősemberre nézve, földhöz vágta ecsetét, és így kiáltott fel: „Nincs az a paleontológus, aki bemagyarázza nekem, hogy ez a majom festette ezeket a csodálatos műveket!”

De vajon valóban „rút, szőrös, makogó emberi lény” volt-e az a 10-20 000 évvel ezelőtt élt művész? Nem biztos. Mert az ősember-sablon a *Homo sapiens neanderthalensis* rekonstrukciójából ered, amely hominida 100 000 éven át volt földünk egyeduralko-

dó csúcsragadozója, ám körülbelül 40 000 évvel ezelőtt, ismeretlen okból eltűnt a földről. Nem a megújulásra való képességük, s nem is az újonnan – ki tudja, honnan – megjelent rokon, a *Homo sapiens sapiens* – azaz: a mai ember! – okozta kihalásukat, bár egykor úgy vélték, hogy az utóbbi – fejlettebb, életrevalóbb faj lévén – kiszorította, sőt talán kiirtotta elődjét. Ez az elmélet ugyan nagyon tetszetősen hangozott a materialista-marxista gondolkodók számára, akik a könyörtelen „létért való küzdelemben” látták a földi élet csodáinak magyarázatát, de ennek ebben az esetben semmi alapja nincs. Először is azért, mert a mai ember őse nem volt „fejlettebb” a neandervölgyinél, mert ugyan szemérmesen takargató tény, de letagadhatatlan, hogy a „rosszarcú”, szőrös neandervölgyi koponyaűrtartalma nagyobb volt, mint az övé. Másodsorban pedig azért, mert a két, igen kis létszámú populáció nem is feltétlenül kerülhetett érintkezésbe egymással azon földrésznyi területeken, ahol éltek. Példaként említhető, hogy a jelenleg is élő két afrikai emberszabású majom – a gorilla és a csimpánz – között sincs ilyesfajta konkurencia-harc, ami már élőhelyük és táplálkozási szokásaik különbözősége okán is elképzelhetetlen. Ezenkívül felemlégethető még, hogy a két ősi embertípus viszonylagos táplálékhiányban élt. Amint Gordon V. Childe írja: „Az európai természeti viszonyok, noha nagy hideg uralkodott, rendkívül kedvezőek voltak a megfelelő eszközökkel rendelkező vadászok számára. Oroszország és Közép-Európa síkságait nyílt tundrák vagy sztyeppék borították. A gleccserek és jégmezők felől minden nyáron éles szelek fújtak, és ezeket a síkságokat finom por- és löszréteggel borították el, amelyen át minden tavasszal kisarjadt a friss fű. Mamutok, rénszarvasok, bölények és vadlovak óriási csordái kóboroltak a síkságokon, a füvet legelészve. A csordák az oroszországi és szibériai nyári legelőhelyekről téli legelésre minden évben lehúzódtak a Duna völgyébe vagy a fekete-tengeri sztyeppékre, és megint visszatértek nyári legelőikre.”

Visszatérve tehát eredeti kérdésünkhöz, hogy kik is lehettek a magdaléni kor művészei, bizvást képzelhetünk magunkfajta embereket ezekbe a barlangokba, akik azonban találkozhattak más hominidákkal is, amire bizonyítékot Henri Lhote *Sziklafestmények a Szaharában* című könyvében reprodukált, és „festett testű”-ként leírt alakjai szolgáltathatnak, amelyek a szaharai Timenzouzine félbarlangban lévő festm-

nyen láthatók. Ezek erősen elgondolkodtatják az embert azzal, hogy egyikük jellegzetes profilja leginkább majoméra, vagy még inkább egy ősi hominidára hasonlít. Koponyájának arányai például szakasztott olyanok, mint a Mary Leakey által a kenyai Olduvai hasadékban felfedezett *Zinjanthropus* (*Australopithecus boisei*) rekonstruált koponyájáé. Jobban megnézve a kétségtelenül szokatlan figurát, ember-voltát illetően egyre erősebb kétely ébredhet bennünk, különösen, ha a könyvben reprodukált többi emberábrázolással összevetjük. Szembetűnő ugyanis, hogy míg azok stilizált figurái arc-nélküliek, addig ezen az ábrázolaton alkotója gondosan megformálja a profilt, ami arra utal, hogy az alkotó szemlátomást valami különöset akart megjeleníteni, s így fontosak voltak számára a részletek is. A fej majomszerű arányain kívül feltűnő a bevonalkázott test, ami nyilván nem is testfestést, hanem szőrbundát ábrázol. A lábai között lecsüngő valami pedig miért is lenne éppen – mint Lhote állítja – „egy kötényke lecsüngő vége”, amikor az állítólagos „kötényke” hiányzik az altestről, s miért nem lehet az a futás közben ábrázolt lény fallosza? Végül: a figura kezében olyasfajta primitív eszköz van, ami leginkább csont- vagy kőbaltára emlékeztet. A festmény pedig a Lhote által „marhapásztor korszaknak” nevezett korból származik, amikor a többi emberfigura kezében már íjak, nyilak és dárdák láthatóak. Egyúttal éppen ez a tárgy az, ami a két lábon való futás mellett cáfolja, hogy a festményen majom lenne látható. Tudtommal még senki sem hívta fel a figyelmet arra, hogy ez az ábrázolat annak bizonyítéka lehet, hogy Észak-Afrikában (mint annyi más helyén a földnek) még néhány ezer évvel ezelőtt is élhettek előemberek.

De a Henri Lhote által közölt sziklafestmények legkülönösebbjei azok a Sefarban talált ábrázolatok, amelyek között ott van egy több mint 3 méter magas antropomorf szörny, előtte pedig olyan gömbfejű lények emelik a magasba kezüket, amelyeket sokan Földre látogató, ismeretlen űrruhás lényeknek tartanak. Egyszóval: még azt sem tudjuk, hogy milyen megélt élményre utalhatott az egykori művész, aki pedig az állatábrázolások tanúsága szerint nagyszerű megfigyelő volt. De az őskori barlangfestmények esetében is feltűnő, hogy míg az állatfigurákat biztos kézzel és bravúros életszerűséggel formálja meg alkotója, addig az emberalakok többnyire erősen stilizáltak, s a fej, illetve az arc megformálását az esetek túlnyomó többségében kerüli is. „Némely dom-

bormű – írja Zolnay Vilmos *A művészetek eredete című* könyvében –, például a lausseli ifjú és a szarvat tartó asszony, olyan benyomást kelt, mintha alkotóik a fejhez érve félbehagyták volna a munkát. Az úgynevezett »Vénuszok« arca – bár hajzatuk igen gyakran aprólékosan kidolgozott – több mint elnagyolt: minden arcvonást nélkülöző negyed gömb csupán. A legtöbb, ha az orr s olykor-olykor a szemgödör feldereng rajtuk. Ez is rendkívül ritkán. Bizonyosak lehetünk benne, nem azért hanyagolták el arcukat, mert ez a termékenységvarázslás szempontjából – amit állítólag szolgáltak – lényegtelen testrész volt: frizurájuknak, amit ugyanakkor gondosan megmintáztak, e célból miféle szerepe lett volna? Inkább úgy véljük, ugyanazért „vesztették el arcukat”, amiért az újkőkoriak, mert nem élő embert ábrázoltak, hanem egy halott szellemét keltették életre.”

Az arcok hiánya mellett azonban más „hiányosságok” is kimutathatóak a barlangfestmények alkotta univerzumban, amelyekre nem találunk magyarázatot. Szalay Károly hívja fel a figyelmet arra, hogy a növényzet ábrázolása szinte teljesen hiányzik, s az őskori művész sem a számára oly fontos tüzet, sem az égiteketet nem jelenítette meg. Vagy ezek olyan fontosak voltak a számára, hogy valamilyen – számunkra ismeretlen – jelekkel utalt rájuk?

A barlangfestmények felfedezése után szinte azonnal elindult a polémia arról, hogy ezek a vallást még nem ismerő őseink „l’art pour l’art”, esztétikumot létrehozó alkotásai, vagy a mai „primitív” népek által is követett hasonlósági mágia és varázslás nyomai. Az évek során aztán az utóbbi szemlélet került előtérbe, ám aki az őskor vallásával kíván foglalkozni, az – André Leroi-Gourhan szerint – olyan feladat előtt áll, mint egy másik csillagrendszerből hozzánk látogató lény, aki „...talál egy dísztelen kelyhet, egy pezsgőspoharat, egy böllérekét. Volna-e rá mód, hogy akár csak körvonalaiiban is kihámozza belőlük az áldozat értelmét?” – írja *Az őstörténet kultuszai* című könyvében, majd így folytatja: „A legrégebbi őskort illetően mi még ennyi segítségre sem támaszkodhatunk. A hozzánk közelebb eső őstörténeti korokban a művészet siet a segítségünkre, mivel minden bizonnyal vallási indíttatású lélektani folyamatok elemeit világítja meg. Iménti hasonlatunk arra is alkalmas, hogy pontosan meghatározzuk vele lehetőségeink jellegét. Képzeljük el, hogy az előbbi értelmes lény, aki képtelen velünk közvetlen kapcsolatot teremteni, az európai valláso-

kat tanulmányozza, mégpedig úgy, hogy végiglátogatja a templomokat. Mit lát? Bárányokat, egy szamarat meg egy ökröt, egy csomó megkínzott, megostorozott, több sebből vérző, haldokló, sírokon elomló emberalakot. Milyen képet alakítana ki magában a keresztény hitvilágról? Hogyan hatolhatna le az ábrázolásokban megjelenő, lehangoló látzattól a fogalmak misztikus mélységéig? Lascaux is ilyen a mi szemünkben.”

A szkeptikus Leroi-Gourhan, aki az ősi ember állítólagos csontkultuszának nyomai sem hisz, s a csontok elrendezését a véletleneknek tulajdonítja, miután a barlangfestmények motívumainak mennyiségét és elhelyezkedésüket statisztikai módszerekkel megvizsgálta, a következőt szögezi le: „A helyrajzi elemzés bruttó eredményei alapján tehát a barlang valóban jól szervezett világ képzetét kelti. A jelképrendszer részletein nem tudunk kiokosodni, de érezzük, hogy olyan ábrázolásokra támaszkodnak, amelyeknek az elrendezése mögött meghúzódó gondolat jócskán túllép azon, amit mi elképzeltünk.”

Könyve vége felé Szalay Károly a paleolitikum és a mai ember művészete közötti szoros kapcsolat példaként, „az ősember által kitalált, megjelenített antropomorf és teriantrop kreatúrák” máig tartó továbbéléseként közöl egy különös ábrát, amelyen Szent Kristóf látható kutyafejjel. Mint írja: „Szent Kristófot a VI. századi Liber Mozarabicus Sacramentorum »szent kutyafejként« emlegeti, és 5–6. századi ikonok is így ábrázolták: Makedóniában és Vinicában előkerült ikonokon is.” Ugyanakkor hivatkozik Várkonyi Nándorra is, aki a cynocephalost – a kutyafejűséget – a nyújtott koponyával (ilyen koponyaalkata volt állítólag egyes prekolumbián indián népeknek) hozta összefüggésbe. Véleménye szerint ez a magasabb rendű, természetfölötti erővel, a mágikus hatalommal áll összefüggésben, amit mesterségesen, koponyatorzítással igyekeztek

előállítani egyes kultúrák. (A hun Attilát is „kutyafejűnek” ismerték egyes középkori források.) E gondolatkörhöz szeretnék egy újabb adalékkal hozzájárulni.

Mint ismeretes, az óriás Kristóf egy folyó révésze volt, s azért lett szent, mert egyszer a gyermek Jézust vitte át a vízen. Neve – Krisztophorosz – magában hordozza a szerepét, hisz jelentése: Krisztust hordozó. Azt is tudni kell, hogy a mítoszokban, mondákban, legendákban és népmesékben megjelenő víz mindig az evilág és a túlvilág, élet és halál, világosság és sötétség elválasztója, amelyen csak különös adottságú lények juthatnak át.

A mítoszokban a kutya is ilyen különös adottságú lény, mely képzet nyilván az állat sötétben is használható, kiváló érzékszerveivel áll összefüggésben. Ezért a hagyományban a kutya elsősorban kalauz – úgynevezett „lélekvezető” az evilági és a túlvilági lét közötti „félhomályban”, szerepe tehát teljes mértékben egybevág a Krisztust hordozó Szent Kristóféval, aki a halál és az újjászületés elemén – a vízen – viszi át a világ világosságát. Ezért kaphatott hát kutyafejet ez az apokrif keresztény szent, ami alig tagadhatóan óegyiptomi reminisz-

Cantata profana

cenciákat kelt, ismerve a kutya alakú, vagy kutyafejű alvilági Anubiszt, Upuautot, Utit, Sedset, vagy a Balzsamozót, akiket a „nyugatiak – azaz a halottak – előjáróiként” tiszteltek, s akik „az utak megnyitóiként”, és a „fény ellenségeinek elriasztójaként” tartottak számon.

Végezetül: ennek a könyvnek a legszimpatikusabb vonása az, hogy a szerző ámuldozása nyomán feltett kérdések úgy tanítanak, hogy mindig őrizkednek az elrugaszkodott hipotézisektől. Megérdemelte volna ez a mű, hogy a kiadó méltóbb köntösbe öltöztesse, ami főleg a képanyag szegényes tálalására vonatkozik.

Szemadám György

**Próféciák,
megfejtések,
avagy a Zudor-
kórtan – variációk
„a rusnya valcer”-re**

Zudor János:
a rusnya valcer,
Új Forrás Könyvek-
kPosticum Kiadó, 2012.

Olyan, mint a fénysebesség. Ha már majdnem utol-
értük a követett fénynyalábot, az ugyanúgy fényse-
bességgel száguld el mellettünk. Éppen ezért Zudor
János *a rusnya valcer* című kötetében keringő versu-
niverzumát annyira lehet feldolgozni, amennyire
hagyja magát. Megerőszkolni, átverni-verekedni
magunkat versein nem szabad, és ne lepődjünk meg
azon, ha lemaradunk és gyorsabban olvasunk, mint
értünk. Visszafelé is lehet lapozni, és azt hiszem, ez
ebben az esetben elengedhetetlen. Zudor napjaink
legismertebb ismeretlen költője.

Szálinger Balázssal egyetértve, ez a feladat forga-
lomtól elzárt terület az irodalmárok előtt. Elemezni,
tanulmányokat írni és véleményezni szó szerint tilos
ezt a fajta költészetet. Csak felesleges okoskodást,
tudálékoskodást szülne ez esetben az irodalmárko-
dás. Ne érezzük és nem érezhetjük feladatunknak a
megmagyarázást. Leginkább megfejtésről beszélhe-
tünk, ha lehetséges egyáltalán. „(...) *törékeny báb az
ember / s ha behazudunk / egy kis hatalmat / a
kisemmizett életbe is / hiszen csak a fagyott háttal /
hiszen csak kibírtuk / ez a Noé bárkája / rézhuzalo-
zott idegekkel / kibírtuk / talán érdemel némi tiszte-
letet / a Posticumban (...)*”

Zudor János 2007-es balesetétől talán egyetlen
nagyobb és súlyosabb trauma történt: *a rusnya val-
cer* megszületése. Azért írom, hogy nekünk is trau-
ma, mert eddig csak az övé volt. Egyesülni ez tán
tudunk, ha tudunk. Csupán sétálni indult, talán ciga-
rettát vásárolni, és egy száguldó autó elkaszálta min-
den addigi életét, és egy tökéletesen ismeretlen, tér-
kép nélküli sors elé feszítette a költőt. Rá öt évre
összefogta iránytalan kereszteződéseit és előttünk
hever: *a rusnya valcer*. A megkomponáltság minden
ízfokozóját nélkülöző költészet nem szorul semmifé-
le támaszra. Önállóan éli életét, biztos lábakon áll
tőlünk függetlenül is. Érvényessége és létjogosultsá-
ga megkérdőjelezhetetlen és nélkülözhetetlen a kor-
társ irodalom palettáján.

„Zudor János nagyváradi vágáns költő. Csak az öt
értőssel ért szót, a többiek számára nyárspolgárok,

összeesküvők vagy csak az
útjába kerülő akadályok.
Lakását elcsalták tőle, a
városban csatangoló költőt
autó üti el, elmegyógyin-
tázatba utalják, egészsé-
ge leromlik. Innen veszi
magához a nagyváradi
Posticum központ,
ahol az egyik szobá-
ban végre menedékre

talál. Verseit begépelik és elérhetővé
teszik a zudorversei.blogspot.com oldalon. A köz-
pont Szent Erzsébet hívei perselypénzzel támogat-
ják. A Posticum konyhájában együtt ebédelnek vele
és kiadót keresnek a költő válogatott versei számára.
Ilyen módon eddig három kötetét sikerült megjelen-
tetni: *És egy kicsit tovább... (2000)*, *Jónás és a mér-
ték (2010)*, és *a rusnya valcer (2012)*.” Ez áll a kötet-
be ékelődő vékonyka könyvjelzőn Selyem Zsuzsa
szavaival.

Az a fajta szimbiózis, amit a költő fegyelmезetten
végigvonultat a kötetben, azt hiszem, mindeddig
példa nélküli. Korunk Júdása és a magán kívül szá-
guldó Carp alpolgármester felesége szétválasztha-
talan szerep, de még inkább valamiféle öntudat.
Persze Zudoré és senki másé. Esetenként az egy
intéssel megbocsájtó Jézusé, de csakis a pillanat ere-
jéig. *Szereposztás* című versében: „Carp alpolgár-
mester / felesége ütött el / a zebrán, én gyalog, / ő
autóval, széleseben / továbbhajtott, sikerült / a ren-
dezői utasítás, / csak a szereposztás / egy kicsit meg-
kérdőjelezhető, / miért éppen nekem kellett / szere-
pelnem (mondják / hogy a felesége tökrészeg volt), /
még mindig nem értem, / mit akartak / velem. Ezek
a csodálatos / és mitugrász angyalok.”

A címben említett „prófécia” nem véletlen. Ezek a
versek egy olyan határon billegnek, ahol a szöveg
inkább vesztí súlypontját a prófétálás visszavonhatat-
lansága felé. Esetenként már teljes terjedelmével átesik
oda, ahonnan nincs vissza, és fogalmunk nincs, mit
kezdjünk vele. Ilyenkor nem is kell vele semmit se kez-
deni. Olvasni. És ennyi. Legfőbb feladatuk ezeknek a
verseknek, hogy visszaköszönjenek a hétköznapjaink-
ban. Séta közben, parkban ülve, vagy egy pléden
hanyatt fekve. Ekkor fejtik ki legjobban a hatásukat.
A legfigyelemreméltóbb tulajdonságai ezeknek a szö-
vegeknek mégis az, hogy használhatóak. Hétköznapi
szinten. Olyan problémákra reflektálnak, mely az értő

olvasó számára hasznos és hiteles. Pilinszkyre utalva: ez lenne a legutolsó könyvek egyike – és a Biblia –, amit kidobnák a vonatablakon. A legfőbb oka a nemrég említett használhatóság és érvényesség. Zudor János minden idegszálával költő, mondhatni vegytiszta költő, ha van ilyen. Van bizony: nemrég találkoztam vele. „Összenőnek már a házak, / a szomszédba kell menni levegőért! / Na de Térey elvtárs! / Az egyik szomszédnőm / most éppen / menstruál, / hallok a falon át.”

Félelmetesen nyíltan és közvetlenül beszél a tragédia nyers és véres valóságáról. Ezeket a primer élményeket és az azt követő pofátlan és aljas hazugságokat, félrevezető buta indokokat oly költői módon viszi az olvasó elé, hogy tökéletesen illeszkedik minden szálával a versszöveg soraiba. A versírás és a prófécia ereje kölcsönösen hatványozzák egymást. A reflexiók önmagukba is képesek visszafordulni, és ebből egyenes arányosan következik az újraolvasás és újragondolás kényszere. Ami már önmagában is nagy kiváltságunk nekünk, olvasóknak. Az önazonosság feltérképezése és az önmagunkkal való szembenállás, találkozás katartikus élménye valamiféle határozottságot, bátorságot ad ahhoz, hogy elfogadjuk ezt a tényt:

„Júdás megőrül: (Ősanyja settenkedik a kivégzés után!) / Júdás a pokolban landol! / Találkozik a kereszttel, vagy csak / gondolja, hogy találkozik vele. / Minden mértani alakzat / felnégyelhető egyenlő részletekre. / Éj van. Valaki settenkedik a kereszt körül. / Júdás megőrül. / (Ő settenkedett a kereszt felé!)

Mindannyiunkban metsző felismeréseket keltenek profetikus megállapításai, titkai, vagy mondhatnám: megfejtései. Olyan igazsághalmazokkal operál, melyekben szinte evidenssé válik az addig értelmezhetetlen és ismeretlen, közös nevező. A címadó versben találjuk az egyik ilyen mértani pontosságú példát: „(Teológiai kérdés, hogy egészen mélyen / árulta el Jézust, aki egy kézlegyintéssel megbocsátott.)” És ezen megvilágító mechanizmusok általában épp a szövegek végére ültetik a súlypontot. A végig nyitott mondatokon ülő hiányérzet szinte organikussá válik, és kikövetelik a feloldozó végső megoldást, a pontot, a zárlatot. „Most fél három. / Valaki fél. / Pál sirat. /

Virradatig. / Azután hirtelen abbahagyja. / Pál fékez. / Valaki fél. / Kinyit egy ernyőt, / az ernyő is fél. / (Kiszakad ijedtében.) / Azóta fél / hat” (*Stop*). Messze elkerüli az evidenciák és a porcelán Krisztusok csillogó világát a vitrinüvegek mögött. Nála ez nem tudatos. Nem tud úgy írni.

Ebben az ősi káoszban és mindent felülmúló-felülíró botrányban, amit Selyem Zsuzsa ír a kötet végén olvasható „A TEREMTÉS UDVARIASSÁGA” című értelmezés kísérletében: „És vissza az emberihez, vissza oda, hogy ötezer éve (kétezer, de mélyebb értelemben Zudor Jánosnak bizonyára igaza van, amikor ötezerről ír) más sem történik, Júdás Isten parancsára elárulja Jézust, Jézus meg egy legyintéssel megbocsájt. Az emberi értelem, József Attilának még oly kedves menedék itt föl kell, hogy adja magát, a kereszténység alapmítosza, az európai ember neveltetésének mélyén meghúzódó botrány, az árulásra kényszerített ember egyszerűen érthetetlen, nincs az az etika vagy ideig-óráig érvényes morál, nincs az a rendszer vagy törvény, amelyben megnyugtató módon tisztázhatnánk a dolgot.” Egy szóval ebben nagy katyvaszban Zudor a rend és a rendszer, a harmónia és az abszurdnak tűnő logika.

A rusnya valcer versuniverzuma legmegragadóbb vonásainak egyike a sok közül, hogy nem követel, nem kárhoztat, nem színlel magyarázatot. Tárgyilagosan és következetesen vezet a látszólagos káoszban. Nem mutogatja, hanem megmutatja az érthetlent, így nem bizonytalanítja el az olvasóját, persze nem is célja. Egyszerűen csupán tudósít róla. Szövegeiben hajszal híján marad harmonikus és arányos minden, de ennyi éppen elég. Nyelvi regiszterének sajátossága, hogy kihúzhatatlan sorok, szavak képezik ezt az egységet. Gazdaságosan és rendkívül tudatosan használja a nyelvet, és minden porcikájában feltűnik egy igazán szimpatikus elegancia. Nem pózol, nem artikulál természetellenes módon, és nem vesz fel olyan kényszerközléses állapotot, mely eltorzíthatná egyéniségét. Beszélhetünk naphosszakat is a Zudor-versekről, de azt hiszem, mindennek előtt olvasni kell őt. Utána már úgyis elkerülhetetlen.

Papp-Für János

Báró László (1944, Budapest) író. Magyar nyelv–történelem–szociológia szakon végzett az ELTE-n 1969-ben és 1974-ben. Évtizedekig szociológuskutatóként dolgozott. Kis-rosziban él.

Czigány Magda (1935, Kalocsa) művészettörténész, könyvtáros. Szegeden kezdte és Londonban fejezte be egyetemi tanulmányait. Tanított a Kaliforniai Egyetemen művészettörténetet, jelenleg Londonban könyvtáros. Kötetei: *Hungarian Literature in English Translation published in Great Britain 1830–1968* (bibliográfia, 1969, London), *Néző a képből* (kritikák, 1973, London).

Czilli Aranka (1982, Kovászna) költő. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem néprajz–magyar szakán végzett. A kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Iskolaközpontban magyartanár, emellett a helyi Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesületben író–olvasó találkozókot szervez. A romániai magyar közéleti és irodalmi lapokban Lukács Aranka néven publikált.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Száz év talány. Kiegészítések József Atilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Diósi (Gábor) Felicia (1976, Lúji-Kalagor, Bákó megye) a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karán végzett 2000-ben, azóta a Pannónia Print Kiadó munkatársa. Kötete: *Csángó* (2005, 2008, 2012).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő, közjegyző. Megjelent versekötetei: *Fékezett habzás* (1986), *Függőhíd* (1998), *Amin most utazol* (2001), *A harmadik szem* (2003), *Mentés másképpen* (naplójegyzetek, versek, 2005), *Rejtett ikonok* (2006), *Saját erőd* (2008), *Kő, papír, olló* (2012).

Gläser Diána (1987, Budapest) költő. Az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán (2009) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett (2011).

Hárs Ernő (1920, Magyaróvár) költő, műfordító, közgazdász, a Magyar Írószövetség örökös tagja. 1946-tól 1976-ig a Külügyminisztérium munkatársaként az ENSZ-diplomáciában dolgozott. Legjelentősebb műfordításai közé tartozik Tassótól *A megszábadított Jeruzsálem*. Portugál Műfordítói (1987), József Attila- (1993), Radnóti- (1996), Déry- (2003), Hieronymus- (2010) és Stephanus-díjas (2011). Legutóbbi kötete: *Odüsszeusz visszanez* (2011).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE magyar–történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense és az Agria című folyóirat főszerkesztője. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Kötetei: *Hagvomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003); *Megtartó párbeszéd* (2009). *Erdélyi élmény – erdélyi gondolat* (2011).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtájkára. Többek közt József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009) és Partiumi Írók Tábor díjas (2013). Legutóbbi kötetei: *Holdének és más versek gyerekeknek* (2007), *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (új versek, 2010).

Nagy Gábor (1972, Körmen) költő, irodalomtörténész. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–német szakán végzett 1996-ban, majd 2000-ben doktorált. Jelenleg a szombathelyi Savaria Egyetemi Központ Kommunikáció és Médiatudományi Tanszékének docense. Bella István- (2009) és József Attila-díjas (2013). Legutóbbi kötete: *Héthatár* (versek, 2012).

Oberczián Géza (1961, Budapest) agrármérnök, vállalati tanácsadóként és trénerként dolgozik. Duna-keszsin él. A Magyar Írószövetség Íróiskolájának hallgatója.

Papp-Für János (1976, Hajdúdorog) költő, gitár-tanár, Hajdúböszörményben él. A Nyíregyházi Zeneművészeti Konzervatórium gitár–művészettörténet szakán végzett. Verseskötetei: *Rámcsukódott ajtóknak mögött* (2007), *Metszetek* (2008), *Apokrif (az út)* (2009). A Poet.hu irodalmi portál művészeti vezetője és a Kertész László Hajdúsági Irodalmi Kör elnöke.

Pollágh Péter (1979, Tatabánya) költő, író, esszéista, újságíró. Verseit eddig szerb, bolgár, szlovák és horvát nyelvre fordították le. Jelenleg a Prae folyóirat versrovatát gondozza. NKA- (2009, 2012) és Mórlicz-ösztöndíjas (2010). Verseskötetei: *Eleve terpezs* (2001), *Fogalom* (2005), *Vörösróka* (2009), *A Cigaretta* (2010).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az MTA doktora. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legutóbbi kötetei: *A harmadik út küzdelme* (2002), *Ez volt a magyar 20. század* (2008), *A magyar ezredforduló krónikája 1989–2009* (2009). *A harmadik úton – Magyar irodalmi és történelmi sorsfordulók* (tanulmányok, esszék, cikkek, 2011).

Schiff Júlia (1940, Detta) magyar anyanyelvű német származású családban született egy bánági faluban. Tizenegy éves korában szüleivel és testvéreivel együtt deportálták a Bărăgan-síkságra. Francia–román szakos tanárnő, okleveles műfordító. 1981 óta Münchenben él, az ottani egyetem Romanisztika Intézetében volt tanszéki titkár-nő nyugdíjaztatásáig. Jelenleg szabadfoglalkozású író, fordító, esszéista és irodalomkritikus. Két regénye (az egyik saját fordításban magyarul is), egy magyar elbeszélés- és egy német versekötete, valamint hét magyarból németre fordított próza-, illetve versekötete jelent meg.

Szalay Károly (1929, Kecskemét) író, történész, kandidátus. Dolgozott tanárnaként, kiadói szerkesztőként (Szépirodalmi Kiadó, Magvető), és több ciklusban az MTV szerkesztőjeként. A Lyukasóra című

folyóirat volt főszerkesztője. A magyar szatíra elismert szakértője, filmes monográfiák és regények szerzője. Kitüntették a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztjével (1994) és József Attila-díjjal (2000). Legutóbbi kötete: *Embert mégse ettünk* (pamfletek, 2009).

Szebeni Olivér (1928, Budapest) a fővárosban és külföldön tanult teológiát, a Baptista Teológiai Akadémián volt a hatvanas, majd a nyolcvanas években tanár. Florida államban disszertált és szerzett doktori címet.

Elsősorban az egyház történelmét kutatta a XVI. századtól. 1989 óta publikál könyveket, cikkeket, tanulmányokat. Legutóbbi kötete: *Beszéd, nyelv és a Biblia* (2008).

Szemadám György (1947) festőművész, író. Tagja a MAOE-nek, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, a Magyar Festők Társaságának, a Magyar Írószövetségnek, az MMA képzőművészeti tagozatának vezetője. A Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje kitüntetettje (1997) és Munkácsy-díjas (2001).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. A Stádium Fialat Írók Körének egyik alapítója, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötetei: *El perro* (*A kutya*, versek spanyolul, 2010, Miami), *Calul lacurilor* (*Ló a tavon*, versek románul és magyarul, 2011, Nagybánya).

Vasadi Péter (1926, Budapest) költő, író. Tizenévesen belekerült a II. világháború forgatagába. 1947-től 1950-ig az ELTE-n folytatott tanulmányokat. 1950-től egy közlekedési nagyvállalatnál középvezetőként dolgozott. 1967-től nyugdíjazásáig újságíró és szerkesztő dolgozott. A *Magunk kenyerén* című versantológiában indult 1972-ben. József Attila- (1991), Füst Milán- (1996), Arany János- (2004), Stephanus- (2005), Péterfi Vilmos- (2010), Déry- (2011) és Kossuth-díjas (2012).

Zudor János (1954, Nagyvárad) költő, újságíró. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen magyar-francia tanári szakon végzett 1983-ban. Sziveri János-díjas (1993). Legutóbbi kötetei: *És egy kicsit tovább* (2001), *Jónás és a mérték* (2010), *a rusnya valcer* (2012).

Polihisztor Könyvesbolt

"mert minden könyvnek kell egy hely"

A Polihisztor Könyvesbolt nem egyszerűen egy könyvesbolt. A Polihisztor Könyvesbolt több könyvesbolt egy helyen. Mintha a kiadók saját könyvesboltja lenne, hiszen teljes mértékben tőlük függ, hogy milyen kínálatot lépnek az olvasók elé. Célunk az, hogy minél sokszínűbb kínálatot tudjunk biztosítani vásárlóinknak: szépirodalomtól a tudományos kiadványokig, filozófiától a helytörténetig. Mindezt a "könyvek utcájában", a Múzeum körút 17. szám alatt.

A Magyar Napló kiadványai 20%-os kedvezménnyel vásárolhatók meg a Polihisztor Könyvesboltban augusztus 20-ig!

Nyitva tartás:
hétfőtől péntekig 10-18
szombaton 9-13
Cím: Budapest V., Múzeum körút 17.
E-mail: polihisztorkft@gmail.com

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához,
és a jövőben tájékoztatást kap rendezvényeinkről, új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre,
vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu>

Önéletírói pályázat időseknek

„FERENCVÁROSI ÉLETUTAK” címmel pályázatot hirdet
a Budapest IX. Ferencváros Önkormányzata
és az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely

Budapest Főváros IX. Kerület Ferencváros Önkormányzata és az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely *A teljesség felé – idősügyi koncepció keretében* pályázatot hirdet a városrész közelmúltjának személyes sorsokban tükröződő megírására, az itt élő vagy valamilyen életeseményük révén ide kötődő emberek sorsának, fontos életeseményeinek bemutatására, a személyes életutakban feltáruló történelem továbbörökítésére. Pályázatunk célja egyszerűen, hogy a személyes történetek elbeszélése, megismerése segítségével felébressze a fiatalabb generációk érdeklődését, megértését és megbecsülését az idősebb nemzedékek iránt, és ezáltal erősítse a társadalmi összetartozás-tudatot, az egymásra utaltság érzését.

Pályázati témakörök:

- a személyes életút egy-egy eseményének a megírása,
- a személyes életútnak a megírása,
- egy átélt történelmi pillanatnak a megírása,
- az életút egy emlékezetes pillanatának megírása.

Pályázók köre: 60 év feletti természetes személyek, akik vagy ferencvárosi lakosok, vagy akiknek élete valami módon a IX. kerülethez, Ferencvároshoz kötődik.

A pályázat úgy is benyújtható, ha azt az elbeszélő valakinek „tollba mondja”. Ebben az esetben a fenti témakörökben készült interjút is elfogadjuk, ha azt az érintett idős személy adataival (név, lakcím, telefonszám vagy e-mail cím) és aláírásával hitelesíti, és ő maga küldi be pályázatunkra.

Beadható pályázatok száma: pályázónként egy pályázat.

Beadás módja: a papíron benyújtandó pályázatokat **egy példányban, postai úton az Írók Alapítványa** részére az alábbi címmel várjuk:

Írók Alapítványa

Budapest, 9. Posta – „postán maradó” 1450

Vagy személyesen is benyújthatók a pályaművek péntek kivételével hétköznaponta 10–15 óra között a 1097 Budapest, Lónyay utca 43. fsz. 1. címen (telefon: 06-1-351-0593).

Formátum: kézzel vagy géppel írt.

Terjedelem: kézzel írt dokumentum esetén maximum 20 A/4-es oldal (a szabályos fénymásoló papír nagysága) terjedelemben.

Géppel írt dokumentum esetén maximum 16 A/4-es oldal (a szabályos fénymásoló papír nagysága), 14-es betűméret, 1-es sorköz formátumban.

Beadási határidő: 2013. augusztus 15.

Eredményhirdetés: 2013. október 1.

További tudnivalók

A beérkezett műveket szakmai bíráló bizottság bírálja el. A legjobb pályaművek díjazása: a legjobb pályázatot beküldők értékes könyv- és ajándéksomagban részesülnek.

Előre jelezzük pályázóinknak, hogy a 12 legjobb pályaműből az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely Ferencváros Önkormányzatának a felkérésére könyvet kíván szerkeszteni és megjelentetni. **A beküldött pályázat szerzői jogait a kiadó a megjelenő könyv pályázónként 10–10 db tiszteletpéldányának a felajánlásával tudja ellentételezni. A pályázók a könyvben való megjelentetés jogát az írásuk pályázatra történő benyújtásával automatikusan átadják az Írók Alapítványának,** és azt a rendezők (az Írók Alapítványa ill. a Ferencvárosi Önkormányzat) a pályázók külön, további engedélye nélkül a szerző nevének feltüntetése mellett nyilvánosságra hozhatja és terjesztheti.

Minden érdeklődőnek jó munkát kívánunk!

Budapest, 2013. március 14.

Ferencváros Önkormányzata
Írók Alapítványa